

**SOSYAL BİLGİLER DERSİNİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ
EKOLOJİK VATANDAŞLIĞI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMEK:
BİR GÖMÜLÜ TEORİ ÇALIŞMASI**

Caner Dallı

**DOKTORA TEZİ
TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ ANA BİLİM DALI**

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

NİSAN, 2024

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren on iki (12) ay sonra tezden fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Caner
Soyadı : DALLI
Bölümü : Sosyal Bilgiler Eğitimi
Teslim tarihi : 29.04.2024

TEZİN

Türkçe Adı : Sosyal Bilgiler Dersini Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlığı Bağlamında Değerlendirmek: Bir Gömülü Teori Çalışması

İngilizce Adı : Evaluating Social Studies Course in the Context of Pre-service Teachers' Ecological Citizenship: A Grounded Theory Study

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazarın Adı Soyadı: Caner Dalli
İmza:

JÜRİ ONAY SAYFASI

Caner Dallı tarafından hazırlanan “Sosyal Bilgiler Dersini Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlığı Bağlamında Değerlendirmek: Bir Gömülü Teori Çalışması” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda Doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof. Dr. Ercenk Hamarat

(Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Başkan: (Prof. Dr. Cemil Cahit Yeşilbursa)

(Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Üye: (Doç. Dr. Osman Sabancı)

(Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi)

Üye: (Doç. Dr. Salih Uslu)

(Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Üye: (Doç. Dr. Ayşegül Tural)

(Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Bartın Üniversitesi)

Tez Savunma Tarihi: 5 / 4 / 2024

Bu tezin Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı’nda Doktora tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Unvan Ad Soyad

Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürü

Prof. Dr. Şaban Çetin

TEŞEKKÜR

İnsanoğlunun bütün acımasızlığına rağmen doğa ve dünya şefkat dolu yanını hala sunmaktadır. Doğanın şefkat dolu yanını sürdürülebilir kılmanın en önemli yolundan biri de eğitimidir. Eğitim aracılığıyla iklim değişikliği başta olmak üzere yaşanan çevre sorunları ve afetlerin önüne geçilebilecek çalışmalar yürütülebilir. Bu çalışmaların başında ekolojik vatandaşlığı gündeme ve değerlendirmeye almak gelecektir. İnsanlar gelecekte nasıl bir çevrede yaşayacaklarına karar verirken ekolojik vatandaşların üzerine büyük rol düşecektir. Sosyal Bilgiler eğitimini alan her bireyin üzerine düşecek sorumluluğu yerine getireceğine inancım yüksektir.

Akademik yolculuğuma büyük ve anlamlı dokunuşları olan çalışmalarımı yürütürken farklı bakış açıları ve yöntemleri sunarak desteğini üzerimde hep hissettiğim tanıdığım ilk andan itibaren akademik tevazu ve zarafetinden çok şey öğrendiğim ve öğreneceğim bu kısıtlı alana sığdıramayacağım kadar büyük katkıları olan kıymetli danışmanım Prof. Dr. Ercenk Hamarat'a,

Tez çalışmalarımda ve yaptığımız toplantılarda destek ve önerilerini sunarak çalışmanın ilerlemesinde önemli katkıları olan Doç. Dr. Osman Sabancı ve Doç. Dr. Salih Uslu'ya,

Küçük yaşlarımdan itibaren doğa sevgisini bana aşılayan ve doğayı korumam konusunda öğütlerini hep hafızama kazıdığım rahmetli dedeciğime şükran borçluyum. Eğitim hayatım boyunca benden desteklerini hiç esirgemeyen annem, babam ve kardeşime destek verdikleri için minnettarım. Ve en önemlisi zor zamanlarımda hep yanımda olan, akademik yaşamımı destekleyen ve birlikte yol yürümekten her zaman gurur duyduğum kıymetli eşim Burcu Leyla Dalli'ya teşekkürlerimi sunuyorum.

**SOSYAL BİLGİLER DERSİNİ ÖĞRETMEN ADAYLARININ
EKOLOJİK VATANDAŞLIĞI BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRMEK:
BİR GÖMÜLÜ TEORİ ÇALIŞMASI
(Doktora Tezi)**

Caner Dallı
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
Nisan 2024

ÖZ

Bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler dersini öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlığı bağlamında değerlendirmektir. Ekolojik vatandaşlık, bireyin çevreye karşı sorumlu davranmasıdır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden gömülü teori kullanılmıştır. Gömülü teori, sistematik toplanan verilerin analizler yoluyla yeni bir teori oluşturması ve keşfedilmesi sürecidir. Araştırmada gömülü teoriye özgü olan sistematik desen uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu amaçlı örnekleme yöntemlerinden kuramsal örnekleme ile A Üniversitesi, B Üniversitesi ve C Üniversitesinde öğrenim gören Sosyal Bilgiler öğretmen adayları oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, yüz yüze ve video konferans (zoom) yöntemiyle toplanmıştır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ve çeşitli etkinlik çalışmaları ile elde edilmiştir. Araştırma süreci boyunca toplanan veriler açık kodlama, eksen kodlama ve seçici kodlama uygulanarak sürekli karşılaştırmalı analize tabii tutulmuştur. Araştırmanın bulgularında öğretmen adayları ekolojik bilinç kavramını araştırmanın çekirdek kategorisi olarak belirlemişlerdir. Belirlenen çekirdek kategorinin etrafında yaşanabilir dünya, umut ışığı, doğayı bütüncül düşünme ve gelecek nesillerin refahı alt boyutlar olarak şekillenmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmen adayları iyi bir ekolojik vatandaşın öncelikle sorumluluk sahibi, sürdürülebilir yaşama uyum sağlayan, bütün canlıların hak ve adaletini koruyan, çevre ile ilgili konular başta olmak üzere sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına katılan bir yapıya sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir. Araştırmanın sonucunda kavramın öğrencilere kazandırılması için öğretmenlerin ekolojik bilince sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Çalışmada şekillenen ekolojik vatandaş

yetiştirme işleyiş modeli ile hem aileye hem de okullara sorumluluk dūřmektedir. Toplum içerisinde ekolojik bir vatandaş olarak yer almanın ilk adımını ailede verilecek eēitim oluşturmaktadır. Doēayı koruma ve saygı konusunda ailede verilecek temel eēitimin üzerine okullarda ekolojik vatandaşlık adına çalışmalar yapılarak kavram ērencilere kazandırılacaktır. Çalışma gelecekte büyük bir öneme sahip olacak ekolojik vatandařlıēın Sosyal Bilgiler dersinde daha fazla yer almasını önermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler, ekolojik vatandaşlık, ekolojik bilinç, sorumluluk, sürdürülebilirlik, iklim deēiřikliēi

Sayfa Adedi: xiv + 131

Danışman: Prof. Dr. Ercenk HAMARAT

**EVALUATING SOCIAL STUDIES COURSE IN THE CONTEXT OF
PRE-SERVICE TEACHERS' ECOLOGICAL CITIZENSHIP: A
GROUNDED THEORY STUDY
(Ph. D. Thesis)**

Caner Dallı
GAZI UNIVERSITY
INSTITUTE OF EDUCATIONAL SCIENCES
April 2024

ABSTRACT

The aim of this research is to evaluate the preparedness of pre-service social studies teachers in the area of ecological citizenship, which pertains to an individual's responsible actions towards the environment. The research methodology employed in this study is embedded theory, which involves a qualitative approach of systematically collecting and analyzing data to generate and explore a new theory. The study utilized a specific systematic pattern that is unique to embedded theory. The participants in the study were pre-service social studies teachers selected through theoretical sampling from A University, B University, and C University. Data for the research were collected through face-to-face and video conference (Zoom) methods. The data were obtained using a semi-structured interview form and various activity exercises. Throughout the research process, the collected data underwent constant comparative analysis through open coding, axial coding, and selective coding. In the findings of the research, pre-service teachers identified the concept of ecological consciousness as the core category of the study. The study identified several dimensions of a good ecological citizen, including the ability to live sustainably, protect the rights and justice of all living beings, and actively participate in environmental non-governmental organizations. Pre-service social studies teachers emphasized that a good ecological citizen should primarily have a sense of responsibility, adapt to sustainable living, protect the rights and justice of all living beings, and actively participate in the activities of non-governmental organizations related to the environment. The study concludes that teachers need to have ecological

consciousness to instill the concept in students. The study proposes an operational model for cultivating ecological citizenship, which places responsibilities on both families and schools. The first step towards becoming an ecological citizen is receiving education from the family about preserving and respecting nature. After that, schools should work towards instilling the concept of ecological citizenship in students. The study recommends that future social studies classes should give greater emphasis to ecological citizenship.

Keywords: Social studies, ecological citizenship, ecological consciousness, responsibility, sustainability, climate change

Page number: xiv + 131

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Ercenk HAMARAT

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZ	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	ix
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xiii
SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
BÖLÜM I	1
GİRİŞ.....	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Amacı	3
1.3. Araştırmanın Önemi.....	4
1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.5. Araştırmanın Varsayımları.....	7
1.6. Tanımlar	7
BÖLÜM II.....	8
KURAMSAL ÇERÇEVE	8
2.1. Geleneksel Vatandaşlıktan Ekolojik Vatandaşlığa	8
2.2. Ekolojik Vatandaşın Özellikleri ve Alt Boyutları	12
2.2.1. Ekolojik Vatandaşın Özellikleri.....	12
2.2.2. Ekolojik Vatandaşlığın Alt Boyutları	15
2.2.2.1. Hak ve Adalet.....	16

2.2.2.2. Sorumluluk.....	18
2.2.2.3. Katılım	20
2.2.2.4. Sürdürülebilirlik.....	22
2.2.2.5. Öz denetim	24
2.3. Ekolojik Vatandaşlık ve Sosyal Bilgiler Eğitimi	25
2.4. İlgili Araştırmalar	32
2.4.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar.....	32
2.4.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar	35
BÖLÜM III	38
YÖNTEM.....	38
3.1. Araştırmanın Modeli	38
3.2. Çalışma Grubu	40
3.3. Veri Toplama Araçları	42
3.3.1. Görüşme.....	43
3.3.2. Doküman Analizi	44
3.3.2.1. Etkinlik Çalışmaları	44
3.3.2.1.1. Video Yorumlama	45
3.3.2.1.2. Metafor oluşturma ve Şiir Yazma	45
3.3.2.1.3. Resim ve Karikatür Çizme	45
3.4. Verilerin Analizi	46
3.4.1. Sistematiik Desen	46
3.4.2. Sürekli Karşılaştırmalı Analiz	48
3.4.2.1. Açık Kodlama	49
3.4.2.2. Eksen Kodlama	50
3.4.3.3. Seçici Kodlama.....	50
3.5. Araştırma Yolculuğu	51
3.5.1. Araştırma Probleminin Keşfi.....	51
3.5.2. Araştırma Yönteminin Belirlenmesi ve Uygulama Aşamaları.....	53
3.5.3. Kuramın Keşfi	54
3.6. Araştırmanın Bilimsel Temeli.....	55
BÖLÜM IV	57
BULGULAR	57

4.1. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlık Kavramına Bakışlarına Yönelik Bulgular	57
4.2. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaş Yetiştirme Modeli.....	58
4.3. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlıkla İlgili Değerlendirmelerine Yönelik Bulgular	61
4.4. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlığın Alt Boyutlarıyla Sosyal Bilgiler Dersi Arasında Bağlam Kurmalarına Yönelik Bulgular.....	65
4.5. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Bir Vatandaş Olma İlkelerine Yönelik Bulgular	72
4.6. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Ekolojik Vatandaşlık Kavramıyla Bağlantısına Yönelik Bulgular	77
BÖLÜM V	87
SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER	87
5.1. Araştırmanın Sonuçlarına Yönelik Genel Değerlendirme.....	87
5.1.1. <i>Ekolojik Vatandaşlık Kavramının Değerlendirilmesine Yönelik Sonuçlar</i>	88
5.1.2. <i>Ekolojik Vatandaşlık Kavramının Alt Boyutları ve Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Sonuçlar</i>	91
5.1.3. <i>Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ortaya Koyduğu Ekolojik Vatandaşlık İlkelerine Yönelik Sonuçları</i>	96
5.1.4. <i>Ekolojik Vatandaşlık Kavramının Sosyal Bilgiler Dersi Bağlamında Sonuçları</i>	99
5.2. Tartışma	101
5.3. Öneriler	109
KAYNAKLAR.....	111
EKLER	126
EK 1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu.....	127
EK 2. Etik Kurul	129
EK 3. Sosyal Bilgiler Dersi Ekolojik Vatandaşlık Etkinlik Planı I	130
EK 4. Sosyal Bilgiler Dersi Ekolojik Vatandaşlık Etkinlik Planı II.....	133
EK 5. Sosyal Bilgiler Dersi Ekolojik Vatandaşlık Etkinlik Planı III	135

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Çevre ve İklim Konulu Bazı Uluslararası Çalışmalar.....	29
Tablo 2. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Ekolojik Vatandaşlıkla İlişkisi.....	30
Tablo 3. Çalışma Grubunu Oluşturan Öğretmen Adaylarının Özellikleri	42
Tablo 4. Sürekli Karşılaştırmalı Analizin Verileri.....	51

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Ekolojik vatandaşın görevleri	11
Şekil 2. Ekolojik vatandaşlık ve alt boyutları.....	16
Şekil 3. Ülkemizdeki çevre bilinci	19
Şekil 4. Sürdürülebilir kalkınma amaçları.....	23
Şekil 5. Gömülü teorinin karakteristik özellikleri	39
Şekil 6. Veri analiz sürecinden adım adım kuram oluşturmaya.....	48
Şekil 7. Pilot çalışmada öğrencilerin çalışmaları	53
Şekil 8. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramını değerlendirmeleri	58
Şekil 9. Ekolojik vatandaş yetiştirme işleyiş modeli.....	59
Şekil 10. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili çağrışımları	61
Şekil 11. Sosyal bilgiler dersi ve ekolojik vatandaşlığın alt boyutları	66
Şekil 12. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık ilkeleri	73
Şekil 13. Ekolojik vatandaşlığın temel ilkelerinde devlete ve topluma düşen görevler.....	75
Şekil 14. 2018 Sosyal bilgiler öğretim programı ve ekolojik vatandaşlık kavram bağı	78
Şekil 15. Ekolojik vatandaşlık kavramına sanatsal bakış	82

SİMGELER VE KISALTMALAR LİSTESİ

SBÖP	Sosyal Bilgiler Öğretim Programı
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
YÖK	Yükseköğretim Kurulu
SBÖLP	Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı
EPA	Environmental Protection Agency
NCSS	National Council For The Social Studies
TEMA	Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı
ÇEKÜL Vakfı	Çevre ve Kültür Değerlerini Koruma ve Tanıtma Vakfı

BÖLÜM I

GİRİŞ

Bu bölümde çalışmanın, problem durumu ve problem cümlesi, alt problemleri, araştırmanın amacı, önemi, varsayımları, sınırlılıkları ile çalışmada yer alacak tanımlara yer verilmiştir.

1.1. Problem Durumu

Üzerinde yaşadığımız yerküre bütün şeffaflığı ile topluma ders veren yüzünü göstermektedir. Toplumlar bu dersi kimi zaman orman yangınları kimi zaman sel ve deprem gibi iklim felaketlerini yaşayarak acı tecrübelerle sahip olmaktadır. Bu tecrübelerden yola çıkarak iklim krizinden dersler çıkarmak toplumda yaşayan bütün vatandaşların görevi olarak görülebilir. Bu dersler bütün topluma eğitim kanalı aracılığıyla verilebilir. Bu anlamda vatandaşların bilinçlenmesi ve iklimi, doğayı, ekolojii koruması adına ilköğretimde atılacak adımlar önem arz etmektedir. İlköğretimin başat derslerinden biri olan Sosyal Bilgiler; etkin vatandaş yetiştirme sorumluluğunun yanına yirmi birinci yüzyılda ekolojik vatandaş yetiştirme sorumluluğunu da eklemek zorunda kalabilir.

Eğitim, toplumsal sorunlara çözüm getirme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Temel eğitimden başlayıp üniversite hayatına kadar doğa ve çevre konusu gün geçtikçe hayati bir öneme sahip olmaktadır. Bireyin çevre ve doğaya karşı duyarsız ve vurdumduymaz tavrını önleme konusunda eğitime ve öğretmene büyük görev düşmektedir. Yaşanılan felaketlerin zaman geçtikçe şiddetinin artarak devam edeceği öngörülmektedir. Bu felaketleri yok sayarak veya öğretim programında çok az yer vererek görmezden gelmek çözüm olarak görülmemelidir. Çözümün başat faktörü sahada en önemli görevi üstlenen öğretmen ve üstlenmek üzere yetiştirilen öğretmen adayları olarak görülebilir. Öğretmenler ve öğretmen adayları doğa ve çevre konusundaki hassasiyeti öğrencilerine aktarmak konusunda argümanlar geliştirmelidir.

Geleneksel vatandaşlık anlayışının günümüzdeki gelişmeler göz önüne alındığında önemini yitirmesi üzerine yapılan tartışmaların odağında “nasıl bir vatandaş yetiştirmeliyim?” sorusu konuşulur hale gelmiştir. Vatandaş yetiştirme konusunda ilköğretimden başlayarak önemli bir sorumluluk üstlenen Sosyal Bilgiler dersi etkin vatandaş yetiştirme rolünü bugüne kadar gerçekleştirmeye çalışmıştır. Yeni dünya sorunlarının getirdiği vatandaşlık modelleri arasında çevre ve doğa felaketlerine, iklim krizine karşı ekolojik vatandaşlık modeli gündeme gelmiştir. Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı itibariyle doğa ve çevre ile ilgili konuları öğrencilerine aktarma görevini üstlenmiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde etkin vatandaşlık kapsamında anlatılan birçok konunun ekolojik vatandaşlıkla dolaylı olarak ilgisi olduğu düşünülebilir. Bu anlamda ekolojik vatandaşlık en yalın haliyle bireyin çevreye karşı sorumluluğu olarak ifade edilebilir. Ekolojik vatandaş; boşa yanan lambayı söndürürse, yere çöp atma alışkanlığını bırakırsa pikniğe gittiğinde çevreyi temiz tutarsa ağaç dikme çalışmalarında ve doğayı koruma konusunda aktif yer alırsa suyu tasarruflu kullanıp geri dönüşüme katkı sağlarsa görevini büyük ölçüde yerine getirmiş sayılabilir.

Ekoloji ve çevre konularını gündeme alan Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (National Council for the Social Studies) tarafından çıkarılan “44. Yıl Kitabı ve Amerikan Tarihinin Öğretimi” çalışmalarında çevre ile ilgili bir bölüme yer verilmiştir (Lawrence, 1974). Söz konusu bölümde öğrencilerin hava kirliliği gibi çevresel sorunlarını anlamaları ve kendilerini bu sorunlara dahil etmeye zorlayan ders planlarını içermektedir. Özellikle kitabın aktarılan son derslerinde bireysel ve toplu eyleme geçmenin önemi üzerinde durulmuştur. “45. Yıl Kitabı” ise Sosyal Bilgilerde tartışmalı konular başlığı altında şu soruya yanıt aramıştır: “Gezegенimizin tehlikede olduğuna inanmalı mıyız?” (Aldrich & Blackburn, 1975). Üzerinden neredeyse 50 yıl geçecek bir tehlikenin farkına varmakta zorlanan vatandaşlarımız ve sorunu derinlemesine tartışmaktan uzak bir eğitim yapımızın olduğunu belirtmek gerekebilir.

Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık bilincine sahip vatandaşlar yetiştirmek için önce ekolojik vatandaşlıkla ilgili bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Bu anlamda öğretmen adaylarının fakültelerde bu eğitimi kavrayabilecek bilgi, beceri ve donatılara sahip olarak mezun olmaları önemlidir. Araştırmanın problem konusu tam da bu noktada oluşmakta ve Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık konusundaki düşünceleri merak edilmektedir. Bu merakı gidermek adına araştırmaya şu ön soru ile başlanmıştır: Sosyal

Bilgiler öğretmen adaylarının zihinlerindeki ekolojik vatandaşlık ile ilgili düşünceleri nelerdir?

Alanyazın incelendiğinde ekolojik vatandaşlık düzeylerinin karşılaştırılması, çevre okuryazarlığı ve çevre eğitimi ile ekolojik vatandaşlık ilişkilerinin araştırıldığı görülmektedir (Altın, 2022; Kaya Aydın, 2022; Uysal, 2018). Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlıkla ilgili düşüncelerinin merak edildiği ön soru ile başlayan çalışmada ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarının Sosyal Bilgiler dersi ile ilişkisine, ekolojik vatandaşlığın öğretim programı kapsamına alınması ve bütün eğitim sürecine yansımaları keşfetmek araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Sistematik gömülü teori ile yürütülen bu çalışmanın problem cümlesi şu şekilde oluşmuştur:

- Ekolojik Vatandaşlığın alt boyutlarına (hak ve adalet, sorumluluk, katılım ve sürdürülebilirlik, öz denetim) ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının bakış açısı ve düşüncelerini nasıl bir kuram açıklayabilir?

1.2. Araştırmanın Amacı

Küresel çevre felaketlerinin yaşandığı bir dünyada sadece yerel tepkiler ya da birkaç ülkenin çevreciliğini düşünmek mantıklı görünmemektedir. Çevreyle ilgili insanların vatandaşlık haklarını kullanmaları; ekolojik olarak birbirine bağlı bir dünyada sınır ötesi çevre sorunlarının neden ve sonuçlarını dikkate alarak bireylerin hak ve sorumluluklarını da kapsayacak şekilde genişletmek gerekmektedir. Çalışmanın temeldeki amacı yukarıda izah edilen durumu önce yerelde daha sonra ise bütün gezegene yayacak bilgi örüntülerini oluşturmak ve doğayı korumayı amaç edinen çocuklar yetiştirmektir. Gömülü teori ile yürütülen bu araştırmanın amacı, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık bağlamında Sosyal Bilgiler dersini değerlendirmelerini incelemeye çalışmaktır. Bu amaçla bir ön sorudan yola çıkarak temel araştırma sorusu oluşturulmuştur. Bu soru ve alt başlıkları aşağıda belirtilmiştir:

- ❖ Ekolojik Vatandaşlığın alt boyutlarına (hak ve adalet, sorumluluk, katılım, sürdürülebilirlik ve özdenetim) ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına göre Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının bakış açısı ve düşüncelerini nasıl bir kuram açıklayabilir?
- Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramı ile ilgili değerlendirmeleri nasıldır?

- Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlığın alt boyutları ile Sosyal Bilgiler dersi arasında bağlam kurabilme durumu nedir?
- Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik bir vatandaş olma çerçevesinde doğayı korumalarına yönelik ilkeleri nedir?
- 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının özel amaçları, becerileri, değerler eğitimi ve kazanımlarıyla ekolojik vatandaşlık kavramı arasında bağlantı nasıldır?
- Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının idealinde bir öğretim programında ekolojik vatandaşlığın yeri ve önemi ne olmalıdır?

1.3. Araştırmanın Önemi

Doğa uzun zaman boyunca insanlara şefkatli elini uzatmakta ve karşılıksız sunmaktadır. Yeryüzünde yaşayan bütün canlılar doğanın sunduğu nimetlerden faydalanmaktadır. Buna mukabil canlılar arasında doğaya en acımasız hasarı insanoğlunun verdiği söylenebilir. Bu hasarı en aza indirmek ve doğayı korumak sorumluluğunu öğrencilere aktaracak en önemli yol eğitim ve aktarıcı olarak öğretmenlerdir. Öğretmen adaylarının doğa ile ilgili konularda sorumluluk bilincini edinmeleri yetiştirecekleri öğrencileri adına çok büyük önem arz etmektedir. Bu çalışma 6 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş ve Elbistan merkezli gerçekleşen ve 10 ili doğrudan etkileyen depremlerin izinde sürdürülmüştür. Ekolojik vatandaş olarak doğayı korumanın sorumluluğunu bilmenin önem arz etmesi ve ileriki çalışmalara ışık tutması beklenmektedir.

Bu araştırma alanyazına yeni bir bakış açısı kazandırma gayesi ve eğitim araştırmalarına özgün bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir. Kuram sahada bizzat deneyimlenmiş kişilerden elde edildiği için uygulanabilir bulgulara sahip olarak görülebilir. Bu bağlamda çalışmanın eğitim alanında bir karşılığı bulunduğu söylenebilir. Çalışmanın sonunda örnek ders planı uygulamaları verilerek öğretmenlere doğrudan katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Asrın felaketi olarak nitelendirilen 6 Şubat 2023 depremlerinden sonra Milli Eğitim Bakanlığı, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında değişikliğe giderek 2023/2024 eğitim-öğretim döneminden itibaren kullanılacak yeni programı yayınlamıştır. Yeni programda dördüncü ve beşinci sınıflarda “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı kapsamında yer alan “Doğal Afetler” kazanımlarına açıklamalar eklenmiştir:

“Afet öncesi, sırası ve sonrasına yönelik gerekli hazırlıkları yapar.

Afet ve acil durum aile planı hazırlatılır. Planda; afet öncesi, sırası ve sonrasında yapılması gerekenler listelenir. Planın aileye özgü bölümlerinin (toplanma alanının kararlaştırılması, acil durumda bilgi verilecek kişilerin belirlenmesi vb.) evde aile ile birlikte tamamlanması teşvik edilir. Afet ve acil durum çantası hazırlatılır.

Afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.

Afet sonrasında 'toplumsal güç birliği' nin önemi vurgulanır. Afet sonrasında toplumun farklı kesimleri (kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşları, sivil toplum kuruluşları, belediyeler, kolluk kuvvetleri, sağlık ve eğitim çalışanları vb.) arasındaki koordinasyon, birlik ve yardımlaşmanın toplumsal güç birliği ve afet sonrası iyileşmedeki etkisi üzerine örnekler verilir.” (MEB, 2023, s.18).

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarını yetiştiren rehber program 2018 Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı (SBÖLP) meslek bilgisi, genel kültür ve alan eğitimi olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Bu söz konusu üç başlık içinde “ekolojik vatandaşlık” ifadesi hiç geçmemektedir. Buna mukabil “ekoloji” ifadesine; meslek bilgisi seçmeli dersleri içerisinde “sürdürülebilir kalkınma ve eğitim” dersinde, alan eğitimi seçmeli dersleri içerisinde ise “çevre eğitimi” ve “günümüz dünya sorunları” başlıkları altında değinilmiştir (Yükseköğretim Kurulu [YÖK], 2018). Ekolojik vatandaşlık kavramının yakın gelecekle birlikte daha fazla gündeme gelecek olması ve öğretmen adaylarının mezun olduğunda öğrencilerine doğa ve çevre ile ilgili konu başlıklarını anlatacak olmalarından seçmeli dersler yerine alan eğitimi ve meslek bilgisi derslerinin içeriğinde bu kavrama yer verilmesi gerekmektedir. Bu çalışma alan eğitimcilerinin dikkatine sunulurken insanlığın geleceğini etkileyecek tehlikeleri öğrencilere daha öğretici aktarabilme ve vatandaşlığın farklı bir boyutunu tanıtabilme amacını da misyon edinmektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaşlık kavramını iyi anlamalı ve geleceğe doğru aktarabilmeleri önem arz etmektedir. 21. yüzyılın en önemli sorunlarından biri olarak görülen iklim krizi, doğanın tahribatı ve çevre kirliliği (Yılmaz, 2017) ekolojik vatandaşlık kavramı ile doğrudan ilgilidir. Kavramın ortaya çıkışı ile vatandaşlığın ekoloji ve çevreyle ilişkilendirilmesine 1990’lı yılların ortalarında başlanmıştır. Çevre ve vatandaşlık arasındaki bağlantıyı ele alan ilk makalelerden biri 1991’de Fred Steward tarafından yazılmıştır. Steward, bu makalesinde “dünya gezegeninin vatandaşlığı” ifadesini kullanarak yeni ve küreselleşmiş bir vatandaşlık vizyonunu ortaya atmıştır (Steward, 1991). Ekolojik vatandaşlık kavramı ile ilgili 2000’li yılların başında Andrew Dobson tarafından yazılan “Yurttaşlık ve Çevre” ile 2006 yılında Dobson ve Bell tarafından yazılan “Çevresel Yurttaşlık” kitabı en çok atıf alan çalışmalardandır. Çevre ile ilgili konular başta olmak üzere 1992’de kurulan “Environmental Politics” dergisinde Eric Darier tarafından 1996’da yazılan çalışma ekolojik vatandaşlık ifadesinin yer aldığı ilk araştırma olarak kayıtlara

geçmiştir (MacGregor, 2011). Yürütülen bu araştırma bütün bu çalışmaların kapsamında Sosyal Bilgiler dersi ve ekolojik vatandaşlık ilişkisini kurmayı ve öğretmen adaylarıyla kavramı değerlendirmeyi önemsemektedir.

Dünya ekolojik bir krizin içindedir. Bu kriz yıllarca farklı kültürlerden ve yerlerden gelen insanlar tarafından dile getirilmiştir. Hızla değişen küresel iklim, bu krizin merkezindedir. Sosyal Bilgiler Eğitimi de özellikle ekolojik kriz zamanında eğitim ve öğretim için hayati öneme sahip olmalıdır (Kissling & Bell, 2020, s.2). Sosyal Bilgiler Eğitimi, önemli öğretim programı ve pedagojik ilerlemelere rağmen doğası gereği kesinlikle insan merkezli olmaya devam etmiştir (Houser, 2009). Sosyal Bilgiler dersinin disiplinler arası yapısı gereği iklim krizi başta olmak üzere çevre ile ilgili konuları kısmen de olsa barındırması ekolojik vatandaşlık kavramının önemini bir kez daha ortaya koymaktadır. Ekolojik vatandaşlıkla ilgili konuların öğretmenlik lisans programı ve Sosyal Bilgiler öğretim programında daha fazla yer alması gerekmektedir. Bu çalışma gelecekte zorunlu bir vatandaşlık olarak görülecek olan ekolojik vatandaşlık kavramını Sosyal Bilgiler dersi ve öğretmen adayları ile değerlendirerek yeni bir teori ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmada, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili değerlendirmeleri keşfedilmiştir. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili değerlendirmeleri sonucunda ortaya çıkan bulguların eğitim dünyasına katkı sağlaması düşünülmektedir. Bu anlamda Sosyal Bilgiler Eğitimi başta olmak üzere Milli Eğitim Bakanlığının yeni bir öğretim programı hazırlama aşamasında ve vatandaşlık kavramına bakış açısında ufuk açıcı bir yol göstermesi beklenebilir.

1.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları şöyle ifade edilmektedir:

- a) Mekân açısından; üniversitelerin ülkemizde yaşanan 6 Şubat 2023 Kahramanmaraş merkezli depremler dolayısıyla uzaktan eğitime geçmesi nedeniyle online görüşme ortamıyla sınırlıdır.
- b) Zaman açısından; tezin konusunun planlanması, görüşme soru formu taslağının oluşturulması ve öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık konusuna yatkınlığının tespiti çalışmaları açısından 2021 – 2022 akademik yılı ile bu görüşmelerin başlaması ve verilerin sürekli karşılaştırma analizi süreciyle 2022 – 2023 akademik yılını kapsamıyla sınırlıdır.

- c) Örneklem açısından; Türkiye genelinde bulunan üç devlet üniversitesinde eğitim alan öğretmen adayları ile sınırlıdır.

1.5. Araştırmanın Varsayımları

Araştırmanın varsayımları şunlardır:

- a) Araştırma boyunca sorulan sorulara katılımcıların içtenlikle ve eksiksiz bir şekilde yanıtladıkları varsayılmaktadır.
- b) Araştırma ile ilgili yapılan literatür taraması sonucu sağlanan bilgilerin tam ve doğru olduğu varsayılmaktadır.

1.6. Tanımlar

Bu başlık araştırmanın temel gövdesini oluşturan Sosyal Bilgiler, vatandaşlık, ekoloji ve ekolojik vatandaşlık kavramlarını tanıtmaya görevini üstlenmiştir.

Sosyal Bilgiler: İnsanların hem sosyal hem de fiziki olgunluklarının tamamlanmasında; sosyal bilimleri (tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi, hukuk) ve vatandaşlık eğitimi konularını içeren ve öğrencilere yardımcı olmak amacıyla öğrenme alanlarının bir tema altında toplandığı, insanın toplumla ve çevresiyle olan etkileşimini kronolojik bir sıra ile ele alan ilköğretim dersidir (Bozkaya, 2021, s.94).

Vatandaşlık: Anne-babanın uyuşuna, üzerinde dünyaya gelinen ülkeye veya yasaların gerektirdiği belli şartları taşıyıp taşımamaya bağlı olarak belirlenen ve kişilerin hangi devlet veya millete bağlı olduklarını ifade eden kimlik olarak tanımlanmaktadır (Kara, 2016, s.22).

Ekoloji: Dünyadaki yaşam biçimlerinin birbirleriyle olan olağanüstü karmaşık ilişkilerini inceler. Canlıların kendi aralarındaki ve çevreleriyle olan ilişkilerini konu alan bir bilimdir (Callenbach, 2011, s.15).

Ekolojik Vatandaşlık: Vatandaşlığa ilişkin talepler ile ekolojik talepleri kapsayan, insan-doğa ilişkisini sorumluluk ve adalet fikirleri ile yoğuran bir vatandaşlık anlayışıdır (Okudan Dernek & Tırış, 2020, s.756).

BÖLÜM II

KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Geleneksel Vatandaşlıktan Ekolojik Vatandaşlığa

Geçmiş dönemden günümüze varıncaya kadar devletlerin kendilerine edindiği en önemli görevlerden biri koydukları kurallara uyan insanlar ve iyi vatandaşlar yetiştirmek olmuştur. Vatandaş kelimesinin kökeni aynı şehirde yaşayanları ifade eden ve kentli insan anlamına da gelen Latince kökenli “civitas” olarak bilinmektedir. Latince kökenli bu kavramdan daha sonra İngilizce şehir anlamına gelen “city” ve “citizen” anlamına gelen vatandaş kavramları ortaya çıkmıştır. Vatandaş kavramının ortaya çıktığı Antik Yunan’da örgütlenme polis adı verilen şehir devletleri şeklinde olmuştur. Bu şehir devletlerinin en büyükleri olan Sparta ve Atina’da insanlar vatandaşlık hakkına sahip ve şehirde alınan kararlara katılarak etkin bir rol sürdürmekteydiler (Kuş, 2020). Buna mukabil Yunan şehir devletlerinde yaşayan bütün vatandaşlar eşit haklara sahip değildir. Buna örnek olarak şehir devletlerinde yaşayan “köleler ve yabancılar” ile birlikte “kadınlara” da vatandaşlık hakları tanınmamıştır (Ağaoğulları, 2006).

Yunan vatandaşlığının aksine Roma’daki yurttaşlık anlayışı çok daha farklıdır. Bu farklılığın ortaya çıkmasında Roma İmparatorluğunun sınırlarının çok geniş olması, içerisinde yaşayan ulusların çeşitliliği ve bu çeşitliliği yönetebilmek adına oluşturulan merkezi yönetim etkili olmaktadır (Heater, 2007). Cumhuriyet’e geçiş ile birlikte Roma’da toplum yapısını oluşturan üç temel unsur vardır. Bu yapının en alt kısmını köleler, ikinci kısmında vatandaşlık hakkı olmayan kimsesizler ve üçüncü katmanda vatandaşlar yer almaktadır. Cumhuriyetin hakim olduğu topraklarda vatandaşlar da kendi aralarında patriciler (seçkin sınıf) ve plepler (köle) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Şenel, 2014). Yunan medeniyetinin aksine Roma’da vatandaşlığın güce dayalı bir yönetim şekline sahip olduğu söylenebilir.

Orta Çağ tarihinde vatandaşlık kavramı temelde iki unsurla birlikte değerlendirilebilir. Bunlardan ilki sıkı sıkıya bağlı olunan feodalite; ikincisi de kilise egemenliğinde yer alan Hristiyanlık dini olarak kabul edilmektedir. Reform hareketleriyle başlayan kilise ve krallık arasındaki çatışma Rönesans döneminde hukuk sistemi ve yönetimde bağımsız hale gelen devletler vatandaşlarını yönetimde kısmen söz sahibi yapmışlardır. Özellikle kentte yaşayan insanlar siyasi yaşama katılabilme hakkına sahip olabilmekteydiler (Yalçınkaya, 2013). Orta Çağda kilise ve krallık arasında sıkışan vatandaşlık kavramı eşitlik, katılım ve devlete hizmet gibi konularda önemini kaybetmiştir (Polat, 2011). Feodalitenin yıkılması ve kralların gücünü kaybetmesiyle birlikte vatandaşlık kavramı yeni bir evreye geçiş sağlayacaktır.

Vatandaşlık kavramının yeni evresinde Fransız İhtilali ile başlayan ve Aydınlanma Çağı ile devam eden kişinin vatandaş olarak devletten haklarını talep etmesi ve bunun karşılığında da sorumluluklarını yerine getirmesi olarak tanımlanmaktadır. Fransız İhtilali ve sonrasında yaşanan gelişmeler özellikle 18. yüzyıldan sonra hızlı bir şekilde bireysel özgürlük, siyasal haklar, ekonomik haklar, mirası paylaşma ve medeni haklar konularında katkı sağlamaktadır (Ünal, 2019). Modern vatandaşlığın temelini atılmaya başladığı 20. yüzyıl başlarında vatandaşlık kavramının vatandaş-devlet arasındaki bağdan daha geniş bir anlam ifade etmeye başladığı söylenebilir. Buna bağlı olarak günümüzde de vatandaşlık kavramı hukuki açıdan birey ile devlet arasında kurulan bağdan çok daha öte bir anlam taşımaktadır (Erdem, 2014).

Geleneksel vatandaşlık kavramı bir devletin egemenliği altında yaşayan ve haklarıyla sorumluluklarını bilen politik bir toplumun üyesi olarak tarif edilmektedir (Ünsal, 1998). Bu anlamda geleneksel vatandaşlık anlayışı devlet ve bireyler arasında köprü görevi gören kurum ve uygulamalara yönelik olmaktadır. Toplum ve devlet arasında köprü görevi gören bu geleneksel vatandaşlık anlayışı artık günümüz dünya sorunlarını çözmekte yetersiz kalmaktadır (Beck, 2003, s.456). Bu krizleri çözme görevi 21. yüzyılda modern vatandaşlık kavramına yüklenmiş olarak görülebilir.

Vatandaşlık kavramının 21. yüzyılda yeniden gündemin ilk sıralarına gelmesinde Avrupa Birliği vatandaşlığı gibi ekolojik, anayasal, çok kültürlü ve dijital vatandaşlık tiplerinin ortaya çıkması ve demokratik toplumlarda yaşayan insanların talepleri ile ilgili olduğu düşünülebilir. Değişen dijital ilişkiler sosyal ve ekonomik hayatımızı doğrudan etkilerken vatandaşlık bilgisi, eğitimi ve değerlerini yeniden ele almayı kararlı kılmaktadır (Kara, 2016, s.23). Bu noktada Sosyal Bilgiler programlarının değişmeyen hedeflerinden biri de gerek yakın gerekse uzak çevresindeki siyasi, sosyal, kültürel ve ekolojik gelişmelere karşı

duyarlılık gösteren aktif demokratik vatandaşlar yetiştirme gayesidir (Uğurlu, 2009). Bu gaye Sosyal Bilgiler Eğitimi ekolojik vatandaşlık kavramına yaklaştırmakta ve öğretimi neredeyse zorunlu kılmakta olduğu söylenebilir.

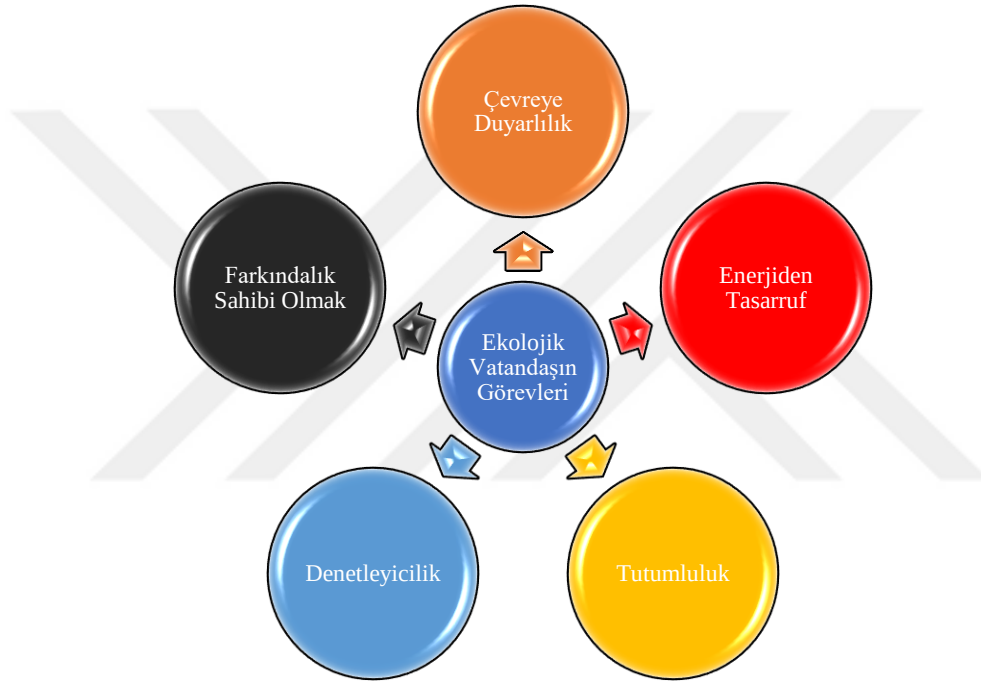
Ekolojik vatandaşlık kavramı günümüzde demokratik toplumlarda ekolojik sorunların çözümü için elzem olan çevre bilincinin oluşmasında çok önemli bir rol oynamaktadır. Özellikle ülkemizde etkisini son yıllarda sel, heyelan ve deprem boyutlarında gösteren ekolojik krizler birçok insanın hayatını kaybetmesine sebep olmuştur. Buna mukabil ekolojik sorunlar sadece ülkemizin tek başına çözümleyebileceği bir mesele olmaktan çıkmış ve uluslararası çözüm gerektiren bir konu haline gelmiştir (Faber & McCarthy, 2003). Ekoloji ile ilgili konuların uluslararası arenada dile getirilmesi 1960 tarihine denk geldiği ve 1980 tarihlerinde ise giderek güçlendiği söylenebilir. 1970’li yıllarda iklimde meydana gelen değişimleri fark eden bilim insanları “Sessiz Bahar, Nüfus Bombası ve Büyümenin Sınırları” gibi araştırmalarla ekolojik çalışmalara hız kazandırmıştır (Önder, 2003).

1990’lı yıllara gelindiğinde ekolojik vatandaşlık kavramı ortaya çıkmış ve doğanın haklarının olduğu ve bu hakların savunulması gerektiği tezi üzerine kurulmuştur (Bostancı & Yıldırım, 2019, s.212). Ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili birden fazla tanım yapılmıştır. Bu kavrama göre kişilerin ekolojik dengeyi korumak için çaba içinde bulunmaları ve küresel boyutta hassas olmaları gerekmektedir. Ekolojik vatandaşlık, doğayı koruyan bilinçli bir ekolojik yaşam süren ve sürdürülebilir toplum adına bu konularda vatandaşların rollerini ve sorumluluklarını tanımlamak olarak tarif edilmektedir (Valencia Saiz, 2005). Ekolojik vatandaşlık kavramını 2000’li yıllarda gündemde tutan Dobson (2003) ‘a göre ise dünyada adaletin sağlanması ve vatandaşların nerede yaşıyor olursa olsunlar haklardan eşit olarak yararlanması olarak ifade edilmiştir.

Ekolojik vatandaşlık, geleneksel vatandaşlıktan üç önemli açıdan önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Bunlardan en önemlisi ekolojik vatandaşlığın sadece kamusal bir mesele olmaması ile ilgilidir. Ekolojik vatandaşlık sorumluluk, merhamet ve sosyal adalet üzerine kuruludur ve temel ilkesi hayatımı yaşarken başkalarını etkileyecek olma düşüncesi ile başkalarına karşı sorumluluklarının olduğunun kabul edilmesidir (Matti, 2006, s.63). Bu sorumlulukların yerine getirilmesi bireyi ekolojik vatandaş olma yoluna koyabilir.

Uzun yıllardır doğa ile mücadele edip hakimiyeti altına almaya çalışan insanoğlunun aslında doğada yaşayan bütün canlılara karşı büyük bir sorumluluğu vardır. Bu sorumluluğun farkında olan ve kendini ekolojik bir vatandaş olarak gören kişiler hem ulusal hem de uluslararası sorunların çözümü için gayret göstermektedirler (Karatekin, Salman & Uysal,

2019, s.1749). Ekolojik vatandaşlık, bir devletin ya da ulusun sınırlarının ötesinde modern çevreciliğin kültürel sınırlarında gelişmektedir. Buna göre ekolojik vatandaşlık “bölgesiz vatandaşlık şekli” olarak tanımlanmıştır (Horton, 2006, s.130). Ekolojik vatandaşlık, dünyanın son dönemlerinde yaşanan teknolojik gelişmeler ve ekonomik büyümelerle ortaya çıkan insan sağlığı ve güvenliği konularında hak ve sorumlulukların tek çatı altında toplanması olarak düşünülmektedir (Flynn, Bellaby & Ricci, 2008, s.770). Bu anlamda ekolojik vatandaşın sahip olması gereken bazı görev ve sorumluluklar olduğu söylenebilir. Ekolojik vatandaşın üstlenmesi gereken görevler şunlardır:

Şekil 1. Ekolojik vatandaşın görevleri

Ekolojik vatandaşın sahip olması gereken beş temel görev olduğu söylenebilir. Bireyler bu temel görevler içinde çevreye duyarlı olarak hem ekolojik ayak izinin farkında olup etkisini en aza indirmeyi hem de çevresini bu konuda yönlendirmeyi amaç edinmelidir. Enerjide tasarrufu hayatının her alanında uygulamalı ve çevresine örnek olarak başta su, elektrik gibi temel enerji kaynaklarını israf etmeden kullanılmalıdır. İhtiyacı olmayan eşya veya ürünleri almamalı, geri dönüştürülebilir ürünleri kullanmaya özen göstererek tutumlu olmalıdır. Çevresinde ekolojik vatandaşlık görevlerini aksatan ve bilgi sahibi olmayan kişileri bilgilendirmeli ve doğayı korumanın önemini anlatarak her an denetleyici sorumluluğunu taşımalıdır. Her an yaşanacak doğa ve iklim krizlerinin farkında olmalı ve buna karşı hazırlıklı olmalıdır.

Ekolojik vatandaşlık kavramı Dobson (2003)'e göre dört başlık altında değerlendirilmektedir. Bunlardan ilki vatandaşların haklarını paylaştığı ve sorumluluklarını bildiği cumhuriyetçi yaklaşımdır. İkincisi kişilerin sorumluluk hakkında karşılık veya çıkar beklemedikleri yaklaşımdır. Üçüncü yaklaşımda ise halkın sorumluluğu kadar bireylerinde çabalarının öneminden bahsetmektedir. Son yaklaşımda ise ekolojik vatandaşlık kavramının bölgesel olmadığı; bir ülkenin, bölgenin veya sınırların ötesinde değerlendirilmesi gerektiğine dayanmaktadır. Esasında ekolojik vatandaşlık kavramının vatandaşın sahip olduğu hakların ötesinde sorumluluklarına dikkat çektiği söylenebilir.

Ekolojik vatandaş olarak görebileceğimiz bireyler, çevre sorumluluğuna sahip, dünyadaki sınırlı kaynaklardan tüm canlıların eşit şekilde faydalanmasını bekleyen sürdürülebilir yaşam ilkelerine uyan çevreye ve çevreyi oluşturan bütün katmanlara adaletle yaklaşan sorumlu davranışlar gösterme bilincinde olanlar olarak tarif edilmektedir (Kaya Aydın, 2022, s.27). Bu sorumlu davranışları ortaya koyabilme konusunda Sosyal Bilgiler dersine önemli görevler düşmekte ve çevreye adaletle yaklaşma başta olmak üzere ekolojik vatandaşlığı öğrencilere aktarmayı görev edinmesi gerektiği düşünülebilir.

2.2. Ekolojik Vatandaşın Özellikleri ve Alt Boyutları

Bu başlık altında ekolojik vatandaşın özellikleri ortaya konularak alt boyutlarından; hak ve adalet, sorumluluk, katılım, sürdürülebilirlik ve öz denetim başlıklarını Sosyal Bilgiler Eğitimi ile de ilişkilendirerek değerlendirmek amaçlanmıştır.

2.2.1. Ekolojik Vatandaşın Özellikleri

Ekolojik vatandaşlık kavramının birçok yönüyle geleneksel vatandaşlık anlayışından farklı olduğu söylenebilir. Geleneksel vatandaşlık kavramının sıkı sıkıya bağlı bulunduğu kendi ulusunun çıkarlarını koruma ve yüceltme anlayışı ekolojik vatandaşlık kavramı ile uyuşmamaktadır. Ekolojik vatandaşlık kavramında kendi çevresinden başlayarak bütün dünyanın çıkarlarını korumak gerekmektedir (Demirer & Şaşmaz Ören, 2020, s.605). Dünyanın neredeyse hemen her noktasında var olan ekolojik sorunlar yeni bir vatandaşlık kavramı olarak ekolojik vatandaşlığı düşünmeyi zorunlu hale getirmektedir (Çermik & Akçay, 2020, s.735). Etkin vatandaş yetiştiren Sosyal Bilgiler eğitimcilerinin artan çevre sorunlarına duyarsız kalmadan ekolojik vatandaşlık kavramını gündemlerine alıp tartışabilmelidirler.

Bir bireyin ekolojik vatandaş olabilmesi için atılması gereken adımların en başında aile daha sonra ise okul gelebilir. Ailede çevreyi koruma ile ilgili temel güdümleri öğrendikten sonra okulda pekiştirecek ve uygulayacak ortamlar bulmalıdır. Çünkü öğrencilerin ve bireylerin hayatlarında öğrendikleri her eylem ve davranış çevreyi etkilemekte, bu etkinin sonucunun olumsuz olmaması adına okul ve ailenin iş birliği içerisinde ekolojik bir vatandaş olması için çaba göstermeleri gerekmektedir (Özdemir Özden & Öztürk, 2019, s.367). Yaşanan ekolojik krizler ışığında bu çaba ekolojik vatandaş olmayı ülkemiz başta olmak üzere neredeyse bütün dünyada zorunlu kılmaktadır.

Ekolojik vatandaşın dikkat etmesi gereken konuların başında ekolojik krizlere çare ve çözüm aramak hatta önüne geçmek gelmektedir. Ekolojik krizlerin başında iklim değişikliği ile beraber gündem olan su krizi gelmektedir. 2001 ile 2018 yılları arasında yaşanan doğal afetlerin yaklaşık %74'ünün su kaynaklı olduğu bilinmektedir. Türkiye'de büyük acılara sebep olan 6 Şubat 2023 tarihinde 9 saatlik arayla oluşan iki depremin sonucunda yeraltı sularının ve alt yapının zarar görmesiyle uzun süre temiz suya ulaşmakta güçlük çekilmiştir (Erşan, 2023). Afetlerin su kaynaklarını yok edebilme veya tahrip edebilme gücüne sahip olduğu ve bunun için önlemler alınması gerektiği bilinmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda 2040 yılında ise hemen hemen her 4 çocuktan 1'inin aşırı su kıtlığı yaşayacak bölgelerde olacağı tahmin edilmektedir (UNICEF, 2022).

Dünya üzerinde yaşanan küresel sorunlar ekolojik vatandaşlığın önemini gün geçtikçe ortaya çıkarmaktadır. Ekolojik vatandaşlığın en önemli konularından biri de insanlığı doğrudan etkileyen çevre sorunlarıdır. Bu çevre sorunlarının artması ile çevreyi koruyacak, çevrenin hakkını ve sorumluluğunu bilecek yurttaşlara olan ihtiyaç da artmaktadır. Ekolojik vatandaşlığa ihtiyaç duyulmasındaki temel argümanlar şunlardır:

- Doğal kaynakların hızla ve bilinçsizce tüketilmesi
- Hızla artan nüfusun yiyecek ihtiyacının karşılanamaması sonucu ortaya çıkacak olan gıda krizi
- Temiz su kaynağına erişimin giderek zor bir hale gelmesi
- Türlerin neslinin tükenmesi ve ormanların yok edilmesi
- Havanın kirlenmesidir (Lamborg, 2001).

Yukarıda var olan problemlerin önüne geçilmesi adına ekolojik düşünce ve vatandaşlık kavramının çözüm hususunda katkı sunabileceği düşünülmektedir. Ekolojik tahribatı

önleyebilmek adına tamamen doğaya ve öze dönüş gibi radikal düşünceler ortaya atılmış olsa da gelişen teknoloji ve bilgiye ulaşımın kolaylaşması ekolojik problemlerin çözümü noktasında ekolojik vatandaşlık ile ilgili adımlar atılması gerekliliğini ortaya koymuştur. Ekolojik tahribatı önlemek ve doğayı korumak adına başta Kanada ve daha sonra Avrupa ile tüm dünya ülkelerinde çevreyi korumaya yönelik sivil toplum kuruluşları kurulmuştur (Görmez, 2003). Ülkemizin yakın tarihte yaşadığı orman yangınları ve deprem gibi doğal afetlerin karşısında ekolojik vatandaşlığın önemi bir kez daha ortaya çıkmıştır. Doğal afetler ve sonrasında ortaya çıkan sorunlar ile çevre sorunların yaratacağı tahribat ve krizlere çözüm olarak ekolojik vatandaşlık eğitiminin verilmesi büyük önem arz etmektedir. Bu eğitimi ilkokuldan ortaokula kadar verecek olan mihver ders ise Sosyal Bilgilerdir. Bu anlamda Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının lisans eğitiminden itibaren bu konuyu irdelemesi ve lisans programında da daha fazla yer alması gerekmektedir.

Ekolojik vatandaşın musluktan akan temiz suyu yoksul ülkelerde ve temiz suya ulaşımının kısıtlı olduğu yerlerde yaşayan milyonlarca insanın varlığını bilerek idareli biçimde kullanması gerekmektedir. Ekolojik vatandaş ulaşımında öncelikli olarak yürümeyi ve bisikleti tercih etmeli ve şahsi aracının yerine toplu taşıma kullanmalıdır. Ekolojik vatandaş, ihtiyacı olan ürünleri öncelikli olarak ikinci el eşyalardan karşılamalıdır. Geri dönüşüme önem vererek, plastik ürünleri kullanmaktan sakınmalıdır. Ekmek ve gıda konusunda israftan kaçınarak tutumlu olması gerekmektedir (Karatekin & Uysal, 2018, s.85). Bu anlamda ekolojik vatandaşlık çevre sorunlarına önlem alınmasında ve dünyanın dengesinin korunmasında büyük önem arz etmektedir (Jardins, 2006).

Ekolojik vatandaşlığın temel özelliklerini ortaya koyan Sürdürülebilir Gelişme ve Araştırma Ağına göre bir ekolojik vatandaşın genel özellikleri şunlar olmalıdır (Uysal, 2018, s.25):

- Sürdürülebilir çevre anlayışının ortak bir çerçevede bulunduğu inanır. Bu çerçevenin temelinde insanlar, hayvanlar ve doğada var olan diğer canlıların da beslenme yolunu düşünen çevre anlayışına sahiptir.
- Ekolojik vatandaş çevrenin yararına yönelik olarak çevrenin bütünlüğünü önemseyip devam ettirme gayretindedir. Doğada var olan bütün canlıları önemseyerek iklim krizi gibi önemli risklere karşı ortak çözüm yollarını arar ve üretmektedir.
- Ekolojik vatandaş çevreyi koruma içgüdüleriyle hareket ederek eko davranışların gelişiminde etik konuların önemine inanmaktadır.

- Ekolojik vatandaşlar, sadece kendi çevrelerine değil, bütün dünyaya uzanan bir adalet anlayışına sahiptirler.
- Ekolojik vatandaş diğer bireylerden bazı alanlarda (özellikle çevreyi koruma) farklılaşan özelliklere sahip olmak zorundadır.
- Geleneksel vatandaşlık anlayışının temelini oluşturan insanların birbirine ve yakın çevresine karşı sorumluluklarını bir kenara bırakan ekolojik vatandaşlık; doğadaki diğer canlılara karşı hak, sorumluluk ve katılım gibi önemli alanlara dikkat çekmektedir.

Bütün bu özellikler etrafında ekolojik vatandaşlık küresel çevre sorunlarına çözüm üretebilen ve ekolojik eylem planlarını hayata geçirme gayretine sahip olmalıdır (Skill, 2012, s.6). Örnek vermek gerekirse yenilenebilir, sürdürülebilir ve temiz bir enerji kaynağı olarak bilinen güneşten enerji üretilebilmelidir. Geri dönüşüm okullar başta olmak üzere insanların kalabalık bulunduğu mekanlarda yaygınlaştırılmalıdır. Ekolojik bir vatandaş görev olarak suyu ekonomik kullanmanın yollarını anlatmalı ve çözüm önerilerini sunmalıdır.

Ekolojik vatandaşın sahip olacağı bu özellikler erken yaşlarda eğitim yoluyla kazandırılabilir. Ekolojik vatandaşlık bilincine sahip olması gereken bireyler bu eğitimi ilkokuldan itibaren Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla almaları gerekmektedir. Çevre, vatandaşlık ve eğitim arasındaki ilişkinin önemi ön plana çıkartılarak okul öncesinden üniversiteye kadar bu eğitimi veren öğretmenlerin de yüksek düzeyde ekolojik vatandaş olmaları için çaba gösterilmelidir (Dobson & Bell, 2006). Ekolojik vatandaşlığın daha iyi anlaşılması ve Sosyal Bilgiler Eğitimi ile bütünleşmesi için alt boyutlarının kavranması gerekmektedir.

2.2.2. Ekolojik Vatandaşlığın Alt Boyutları

Ekolojik vatandaşlık bireyleri ve toplulukları çevre için yapılacak olan hakları ve sorumlulukları net bir şekilde anlatması amacıyla bazı alt boyutlar etrafında toplanmıştır. Yerli literatür incelendiğinde ekolojik vatandaşlık kavramı dört alt boyutta şekillendiği görülmüştür (Uysal, 2018; Koca, 2021; Durgun, 2022; Altın, 2022; Sevim, 2023). Bunlar; hak ve adalet, sorumluluk, katılım ve sürdürülebilirlik olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın literatür kısmı yazılırken öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmeler ışığında öz denetim becerisinin ekolojik vatandaşlık kavramının öğretiminde önemli bir rol oynayacağı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Bu düşüncüyü destekleyen yabancı literatür araştırmaları kapsamında öz denetim becerisinde (MacGregor, 2016, s.116) alt boyutlardan biri

olabileceği düşünülmüş ve bu anlamda ekolojik vatandaşlık konusunda alanında uzman bir akademisyen ile Sosyal Bilgiler alan eğitimi uzmanı iki bilim insanının görüşleri alınarak yeni bir alt boyut olarak eklenmesi uygun görülmüştür.

Şekil 2. Ekolojik vatandaşlık ve alt boyutları

2.2.2.1. Hak ve Adalet

Günümüz dünyasında insanların doğal çevre karşısında yaşadığı büyük sorunlar vardır. Doğanın bilinen en temel ilkesi ise kendisine yapılarına karşılık vermesi olarak bilinmektedir (Kışlalıoğlu & Berkes, 2010, s.26). Bu anlamda ekolojik vatandaş yaptığı her şeyden ve her insandan sorumlu olan ve yaşam alanını paylaşan yurttıştır. Bu sorumluluğu da yerine getirirken en önemli dayanağı hak ve adalet anlayışıyla hareket etmesidir (Öztürk, 2011, s.12). Ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarında değerlendirilen hak ve adalet kavramı daha çok çevrenin hakkını ve onun adaletini koruyacak vatandaşlarla ilgili olarak düşünülebilir. Dobson'a göre (2003), ekolojik vatandaşlığın temel erdemi adalettir. Ona göre ekolojik vatandaş özen ve merhamet gibi diğer erdemleri de göz önünde bulundurarak iyi vatandaştan iyi hayırsevere doğru bir yol çizmektedir.

Ekolojik vatandaşlık kavramında adalet başlığı çevre koruma ajansı (EPA) tarafından insanların bağlı bulundukları milliyet, ırk ve gelirlerinden bağımsız olarak çevre yasalarını geliştirmeleri ve bu yasaların uygulanması sürecinde dünya genelindeki insanlara adil

davranılması olarak tarif edilmektedir (EPA, 2020). Çevreden yararlanılarak elde edilen somut kaynakların toplum içindeki bütün gruplar arasında eşit ve adil dağıtılması da ekolojik vatandaşlığın önemli görevlerinden biri olarak değerlendirilmektedir (Mitchell, 2018). Ekolojik vatandaşın sahip olduğu hakları bilmesi de bu dağıtımın adil gerçekleşmesi adına büyük önem arz etmektedir.

Doğada var olan her canlı korunma ve yaşama hakkına sahiptir. Bu hak devletler tarafından yasalar aracılığıyla korunmaktadır. Ekolojik vatandaşlıkla dolaylı da olsa ilgisi bulunan anayasamızın 56. maddesine göre:

“Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek. Devletin ve vatandaşların ödevidir. Devlet herkesin hayatını beden ve ruh sağlığı içinde sürdürmesini sağlamak; insan ve madde gücünde tasarruf ve verimi artırarak, işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla sağlık kuruluşlarını tek elden planlayıp hizmet vermesini düzenler.”

Dünya üzerinde ekolojik vatandaşlığı önceleyen ve ekolojik anayasa tartışmalarını başlatan iki ülke Ekvador ve Bolivya’dır. Özellikle Bolivya doğaya yasal anlamda hak tanıyan dünya üzerindeki ilk ülke olarak bilinmektedir (Kayasandık, 2015, s.17). Dünya üzerinde en çok enerji tüketen ve devasa güçleri olan devletlerin dışında bu iki ülkenin anayasasına doğanın haklarını vurgulayan maddeler eklemesi dikkat çekmiştir. 2008 yılında Ekvador’da referandumla kabul edilen toprak ana ifadesine yaşama hakkı tanıyan anayasanın 71. maddesine göre (Baykan, 2012, s.2):

“Hayatın içinde yeniden ürediği ve meydana geldiği tabiat veya toprak ana bir bütün olarak var olma, yaşam döngü ve işlevlerinin evrimsel süreçlerinin korunması ve yeniden canlandırılması hakkına sahiptir.”

Ülkemizde ise ekolojik anayasa kavramının tartışılmaya açılması 2010 anayasa referandumunun ertesinde başlamıştır. Bu anlamda ekolojik anayasanın gündeme gelmesini sağlayan ilk girişim “Ekolojik Anayasa Girişimi” olarak kendini isimlendirmiştir. 2011 yılından itibaren toplantılar düzenleyerek yeni yapılacak anayasaya ekolojik vatandaşlık ifadesi başta olmak üzere doğanın haklarını koruyan birçok yasa tasarısı sunmuşlardır. Ekolojik Anayasa Girişiminin önerilerinde ekolojik vatandaşlık ve onun alt boyutlarından olan kavramlarla ilgili şu ifadeler geçmektedir (Boynudelik, 2011, s.17):

Vatandaşın ödevleri dahilinde doğayı korumak ve emanetçisi olmak anlamında ekolojik vatandaşlık kavramına anayasal bir içerik kazandırılmalıdır.

Doğa bir hak öznesi olarak tanımlanmalıdır. Yeryüzünün/Doğanın haklarından, devletin ve bireyin ise bu hakları güvence altına almak üzere görev ve sorumluluklarından söz edilmelidir. Bu noktada doğanın ve yeryüzünün tanımlanması da gerekir, çünkü bu kavramların doğru tanımlanmaması yanlış anlamalara ve kötüye kullanıma yol açabilir. Bu arada Anayasadaki orman tanımının değiştirilmesi ve ormanın bir ağaçlar topluluğu olarak değil, bir ekosistem olarak tanımlanması da son derece önemlidir.

Hak ve adalet duygusu gelişmiş bir ekolojik vatandaş yüksek duyarlığa sahiptir ve bunu sadece çevresinde yer alan insanlara karşı değil aynı zamanda hayvanlara, bitkilere ve doğadaki diğer canlılara karşı gösterir ve adalet duygusuyla yaklaşmayı bilmektedir (Wolf, 2007). Bir ekolojik vatandaşın hak ve adalet duygusuna sahip olması dünyayı daha yaşanabilir canlılara merhametle yaklaşabilir ve koruyabilir anlamı taşımaktadır.

Adalet kavramı, 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında değerler eğitimi başlığı altında yer alan 18 değerden biri olmakla birlikte yine aynı programda kök değer (MEB, 2018, s.4) olarak geçmektedir. Adalet kavramını, öğrencilere değer aktarımı yoluyla kazandırırken çevrenin ve doğanın adaletle korunabileceği ve doğanında hakları olduğundan mutlaka bahsedilmesi gerekmektedir.

2.2.2.2. Sorumluluk

Ekolojik vatandaşın sadece kendisine ve çevresindeki insanlara karşı değil; doğada bulunan ağaçlar, bitkiler ve hayvanlar başta olmak üzere tüm canlılara karşı sorumlulukları bulunmaktadır (Dobson, 2003, s.89). Bu sorumluluklarına ek olarak dünyada yaşanan iklim değişikliği, temiz suya ulaşım problemi ve yoksul ülkelerdeki gıda problemi de eklenmektedir. Yaşamsal öneme sahip olan temel kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin yerine doğanın insanoğluna sunduğu imkanların daha akıllıca tüketilmesi gerekmektedir (Ertürk, 2009).

Ekolojik bir vatandaşın sorumlu olduğu ana konulardan biri çevreyi koruma ve bu konuda örnek olarak çevresindekileri de etkilemektir. İklim değişikliğinin getirdiği küresel ısınma başta olmak üzere birçok sorun sadece dar bir alanı kapsamamaktadır. Sorunların küreselleşmesi ile birlikte bireylerin sorumluluk alanları da genişlemektedir denilebilir. İnsanlar günlük alışkanlıklarını devam ettirirken, kendisi dışındaki canlıların nasıl ayakta kaldığıyla ilgilenmemektedir. Bu ilgisizlik ekolojik vatandaşın doğaya karşı birlik içerisinde iyiye ulaşacağı düşüncesini göz ardı etmektedir (Spannring, 2019). Burada göz ardı edilen sadece doğadaki canlılar değil aynı zamanda tehlikeye giren ve kurtarılmayı bekleyen geleceğimize de.

Ekolojik vatandaşın sorumluluğu kapsamına girmesi gereken bazı davranışlar ve konular olduğu söylenebilir. Örneğin bir pikniğe gidildiğinde ekolojik bir vatandaşın sergilemesi gereken davranışlar bellidir. Çevresini temiz tutmanın yanı sıra herhangi bir şekilde yangına sebebiyet verecek cisimleri de ortadan kaldırmalıdır. Bunun yanı sıra ülkemizde geçmişte denizlerimizde yaşanan müsilaj benzeri durumların oluşmaması adına denizlere çöp

atılmamalı, atık bırakılmamalıdır. Sorumlu bir ekolojik vatandaş olarak düzenli fidan dikme etkinliklerine katılmalı veya bizzat kendisi düzenlemelidir.

Ekolojik vatandaşlık düşüncesi altında sıralanan başlıca sorumluluk listeleri bulunmaktadır. Bu listelerin Sosyal Bilgiler öğretmenleri tarafından öğrencilerin günlük yaşamlarında uygulayabilecekleri etkinlikler şeklinde hazırlamaları gerekebilir. Bu listede yer alan en önemli maddelerden biri enerji tüketimini azaltmaktır. Listenin devamında kendi yiyeceğini yetiştirmek yer almaktadır (MacGregor, 2016, s.107). Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla öğrenciler evlerinin balkonunda ya da varsa bahçelerinde kendi iklim kuşaklarına uygun seçecekleri bir sebze ya da meyveyi yetiştirme sorumluluğunu alabilir. Bu anlamda hem yenilebilir bitkiler yetiştirilerek ev ekonomisine katkı sağlayabilir hem de bitkinin gelişimi ve yaşamının devamı için gerekli sorumlulukları kazanmaya çaba göstermeyi öğrenebilir. Sosyal Bilgiler öğretmeni, öğrencilerine kendi açık hava bahçelerini yaptırırken güneş seven, fazla güneş istemeyen ve gölge seven bitkileri de tanımanın önemini anlatarak buna dikkat edecekleri bir alan kurdurmalıdır. Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilerine önce kendi çevresini korumanın ve güzelleştirmenin önemini anlatacak daha sonra uzak çevreyi korumanın önemini kavratacak çalışmalara fırsat sunması, öğrencilerin çevre bilincini kazanmalarında önem arz edebilir.

Şekil 3. Ülkemizdeki çevre bilinci Veri Kaynağı. (2020). Türkiye'de çevre bilinci. <https://www.verikaynagi.com/genel/turkiyede-cevre-bilinci/> sayfasından erişilmiştir.

Türkiye’de çevre bilinci ve çevre koruma konusunda veri kaynağı tarafından düzenlenen grafiğe göre Türkiye geri dönüşüm konusunda birçok ülkeye göre geri kalmış durumdadır. Türkiye geri dönüşüm konusunda en başarısız 20 ülke içinde yer almaktadır. Bunun en önemli kanıtı ise Türkiye’de çöpün sadece %1’ini geri dönüşüme kazandırmaktadır (OECD, 2015). Türkiye’de yapılan anket ve çalışmalarda çevre sorunu denince hala akla ilk olarak hava kirliliği gelmektedir. Oysaki yaşanan birçok sorun ve gelecekte bekleyen daha büyük tehlikeler bulunmaktadır. İnsanların pek çoğu iklim değişikliğinin olumsuz sonuçlarından endişelenmektedir. Bu noktada ekolojik vatandaşlık kavramı ve üzerine alacağı sorumluluklar büyük önem arz etmektedir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının değerler eğitimi kısmında yer verilen sorumluluk kavramı aynı zamanda programda kök değer olarak geçmektedir (MEB, 2018, s.4). Sosyal Bilgiler öğretmenleri, sorumluluk kavramını öğrencilerine öğretirken çevreyi koruma ve yaşatma sorumluluğuna sahip olduklarını, ekolojik vatandaş olmanın en önemli özelliklerinden birinin doğayı, iklimi ve çevreyi korumak ve yaşatmak olduğunu öğretmelidirler. Bu noktada Sosyal Bilgiler öğretmenleri öğrencilerine ağaçlandırma çalışmaları yaptırabilir, okulun çevresinden başlayarak temiz tutma konusunda görevler vererek sorumluluk kazandırabilir.

2.2.2.3. Katılım

Ekolojik vatandaş, bulunduğu yerdeki sorunlarla ilgilenen ve sorunları çözmek için de demokrasinin unsurlarını kullanan gerek sivil toplum kuruluşlarına katılımcı olan gerekse çözüm planlarını sunan yurttaşlar olarak tanımlanabilir. Ekolojik vatandaşlığa göre katılım kavramı bireylerin kendi yaşam çevresine sahip çıkıp onu koruyan eylemlerde bulunarak kurumların yönetim kademelerinde yer almalarını ifade etmektedir (Sevim, 2023, s.10). İklim ve ekoloji ile ilgili sorunlarda katılımcı bir özellik göstermesi gereken ekolojik vatandaşlar nükleer santrallere karşı yapılacak eylemlerde, ağaçların kesilip beton evlerin inşa edileceği yerlerde aktif eylemlerle katılımcı özelliğini gösterebilmelidir.

Çevreye dair duyarlılığa sahip doğanın durumunu olumlu yönde iletme çabası içinde olan ekolojik vatandaş çevre ile ilgili eylemlerde katılım gösteren taraftadır (Mengsi & Zhengke, 2018). Konda Araştırma ve İklim Haber tarafından yapılan “Türkiye’de İklim Değişikliği Algısı ve Enerji Tercihleri 2022” araştırması sonucuna göre Türkiye’de yaşayan her 10 vatandaştan 8’i iklim değişikliği konusunda endişe taşımaktadır. Türkiye’nin 77 iline bağlı

356 ilçesinde 2252 kişinin katılımıyla sonuçlanan çalışmanın önemli verilerinden biri de son dönemde görülen deprem, sel, yangın, aşırı sıcaklık ve kuraklık gibi olayların yaşanmasında iklim değişikliğinin payının büyük olduğuna dair net bir inanç ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada iklim değişikliğine karşı harekete geçme talebi artmış olsa da ankete katılanların 2053 net sıfır emisyon hedefi ve Paris iklim anlaşmasından sadece %25’lik kısımdaki katılımcının bilgisi olduğunu göstermiştir (KONDA, 2022).

Ekolojik vatandaşlık çerçevesinde katılım, sivil toplum kuruluşlarında gönüllü görev almayı ve toplum hizmetlerinde yer almayı gerektirmektedir. Vatandaşların kendilerini, çevrelerini, bulundukları küçük ya da büyük gruplar içerisinde toplumsal sorunların çözümünde ve iyileştirilmesinde rol alarak aktif katılım sağlamaları önemlidir (Coşkun, Kodal & Ersoy, 2022, s.132). Uluslararası alanlarda ekoloji ve çevre ile ilgili konularda çalışmalar yapan “Greenpeace”, “World Wide Fund Nature” ve “Youth and Environment Europe” gibi sivil toplum kuruluşları çevre sorunlarını azaltmak adına çalışmalar yürütmektedir (Caner, 2019). Ülkemizde faaliyet gösteren ve çevre sorunları ile farkındalık yaratarak kamuoyu oluşturan sivil toplum kuruluşlarından TEMA Vakfı özellikle erozyon ile mücadele edip ağaçlandırma çalışmaları yapmaktadır. Bunun yanı sıra ÇEKÜL Vakfı da ülkemizin doğal, kültürel ve tarihsel mirasını korumak amacıyla kurulan köklü kuruluşlardan biridir.

Katılım kavramı 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan temel beceriler kısmında sosyal katılım olarak yer almıştır (MEB, 2018, s.9). Sosyal katılım becerisi, öğrencilerin hem kendilerini hem de yakın çevrelerini etkileyen konularla ilgili bilgi sahibi olmasının yanı sıra bireysel veya grup olarak ilişkiye geçtiği kurumlarla yaşanan sorunlara çözüm üretme, fikir beyanında bulunma ve eyleme geçme gibi girişimlerde bulunmasıdır (Seyhan, 2014, s.36). Sosyal Bilgiler öğretmenleri de öğrencilerine etkin vatandaşlık öğrenme alanında sivil toplum kuruluşlarını, çevresinde yer alan kamu kurum ve kuruluşlarını tanıtılmasına fırsat vererek öğretim sağlamıştır. Özellikle çevre ile ilgili olan sivil toplum kuruluşlarına katılım konusunda öğrencilerini bilgilendirmeli ve sosyal yaşamdan bu kuruluşların çalışmalarını örnekendirerek anlatmalıdır. Bu anlamda TEMA vakfının hazırlamış olduğu ortaokul TEMA eğitim programına öğrencilerini dahil edebilir. Bu programın temel amacı çocuklara ekolojik okuryazarlık konusunda farkındalık ve duyarlılık yaratmaktır (TEMA, 2023).

2.2.2.4. Sürdürülebilirlik

Ekolojik vatandaşın görevi doğanın daha iyi yaşayabilmesi adına sürdürülebilir bir hayat tarzına sahip olmasıdır. Ekolojik ayak izini azaltma görevinin yanı sıra birçok hak ve sorumluluğa sahip olan ekolojik vatandaş, yaşanabilir ve sürdürülebilir bir dünya bırakmak zorundadır. Bu sorumluluklardan biri de geri dönüşüm ve tasarruf gibi ekolojik vatandaşlıkla ilişkilendirilebilecek her şeyi kapsamaktadır (Bookchin, 1996). Sosyal Bilgiler dersi eğitimcileri öğrencilerine çevre ile ilgili konularda gündelik yaşamda kullanabilecekleri doğa dostu davranışları aktarmalıdır. Bu anlamda “küçük adımlar büyük sonuçlar doğurur” ilkesinden yola çıkarak sürdürülebilirliği temel alan 7R modelindeki; *azalt, tekrar kullan, geri dönüşümlü kullan, saygı duy, üzerinde düşün, onar, sorumluluk sahibi ol* davranışlarını öğretmelidir (Atasoy, 2006).

Ekolojik sürdürülebilirlik, yaşamsal çevre koşullarının gelecek kuşaklar içinde korunabildiği durumları ifade etmektedir (Huetting, 2015). Sürdürülebilirlik kavramı ilk kez 1732 yılında Yabani Ağaç Yetiştirme Kılavuzu adlı kitapta yer almıştır. Carlowitz’e ait olan bu çalışma maden ocaklarının ormanlık alanlara verdiği zararlardan bahsetmiş ve ormanlık alanların korunmasını talep etmiştir (Şen vd., 2018). Sanayileşme ile beraber yaşanan çevre sorunlarının sonucunda İsveç’te toplanan Stockholm Konferansı, sürdürülebilirlik düşüncesinin temelini atmıştır. Sürdürülebilirlik kavramının tanımının yer aldığı ilk rapor ise Birleşmiş Milletler (BM) tarafından hazırlanan Brundtland Raporudur (Bozlağan, 2005, s.1020). 2012 yılında yine BM tarafından Rio+20 olarak bilinen toplantı da küçük güzeldir anlayışı ile yeşil ekonomi yaklaşımı benimsenmiştir (Belli & Çelik, 2022, s.70). 2015 yılında “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi” başlıklı zirve düzenleyen Birleşmiş Milletler, 17 sürdürülebilir kalkınma hedefi belirlemiştir (Erbay & Özden, 2018).

Sürdürülebilir Kalkınma İçin
KÜRESEL AMAÇLAR

Şekil 4. Sürdürülebilir kalkınma amaçları

Sürdürülebilir kalkınma amaçlarının temelinde gelecek nesiller için duyulan endişeler, gezegeni tehlikeli ve belirsiz bir gelecekte koruma fikri yatmaktadır. Özellikle çocuklar ihtiyaçları, hakları ve katkılarıyla bu vizyon belgesinin merkezinde yer almaktadır (United Nations, 2020). BM, çocuklar ve gençlerle ilişki kurarak adalet, barış, iklim dayanıklılığı ve sürdürülebilirliğin sağlanabileceğini belirtmektedir. Genç iklim aktivisti Greta Thunberg, 2019 yılında Dünya Ekonomi Zirvesi üyelerine şöyle seslenmiştir: “Sizden eviniz yanıyormuş gibi harekete geçmenizi bekliyorum, çünkü şu anda olan bu!” Greta başta olmak üzere genç iklim aktivistleri özellikle çocukların geleceğini etkileyecek kararlarda söz sahibi olmalarını sağlamak amacıyla oy kullanma haklarını 16 yaşına düşürme teklifini de vererek kararlılıklarını ortaya koymuştur (World Economic Forum, 2019).

Sürdürülebilir kalkınma amaçları arasında yer alan temiz su, temiz enerji, eşitsizliklerin azaltılması, sorumlu üretim ve tüketim, iklim eylemi ile barış, adalet ve güçlü kurumlar dolaylı da olsa ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgilidir. Sürdürülebilir çevre ve yaşanabilir bir dünya ancak ekolojik vatandaşlığa sahip olan bireylerle mümkün olmaktadır (Özdemir Özden & Öztürk, 2019, s.385). Sürdürülebilirliğin temel amaçlarından biri de gelecek nesillerin yaşam alanlarını yok etmemek ve yaşanabilir bir geleceği miras bırakmak denilebilir.

2.2.2.5. Öz denetim

Ekolojik vatandaşlıkla ilgili bu zamana kadar yapılan çalışmaların büyük bir kısmında alt boyutlarının “*hak ve adalet, sorumluluk, katılım ve sürdürülebilirlik*” kavramları ile sınırlandırıldığı tespit edilmiştir (Uysal, 2018; Koca, 2021; Durgun; 2022; Altın, 2022; Sevim, 2023). Bu dört alt boyuta yeni bir alt boyut ekleyebilme süreci gerek öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerdeki analizlerden gerekse yabancı literatürdeki (self-restraint) ifadesinin (Barry, 1999, s.228; MacGregor, 2016, s.116) kendine hâkim olma, kendini kontrol etme anlamından yola çıkılarak iki uzman alan eğitimcisinin de görüşüyle 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan becerilerden öz denetim ifadesine karşılık olarak gelebileceği değerlendirilmiştir.

Öz denetim kavramı, kişilerin sergiledikleri bilinçli davranışların sorumluluğunu üstlenmeleri olarak tarif edilmektedir (Akkuş Çutuk, 2020, s.855). Öz denetim, insanların yaşamlarındaki amaçları ve çevrelerindeki imkanlarla ilgili farkındalık düzeylerini, güdülerini ve eylemlerini gözlemeye, düzenlemeye ve kontrol etmeye çalıştıkları aktif ve yapıcı süreçlerin bütünü olarak görülmektedir (Arseven, 2020, s.178). Öz denetim kavramı, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında hem kök değerler arasında hem de temel beceriler arasında yer almaktadır. Bu kavram aynı zamanda dördüncü sınıf “*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*” öğrenme alanı işlenirken ve beşinci sınıf “*Bilim, Teknoloji ve Toplum*” öğrenme alanında öğrencilerin kazanması gereken becerilerden biri olarak sıralanmıştır (MEB, 2018). Bu anlamda Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ve öğretmenlerinin öz denetim kavramını öğretirken özellikle dördüncü sınıfta sahip olduğu kaynakları bilinçli kullanmayı özendirecek çalışmalar yaptırabilir.

Sosyal Bilgiler dersinde, öğrencileri gerçek hayat problemlerine hazırlayacak ve ekolojik yaşama katkı sunacak çalışmalara ortam hazırlanmalıdır. Bu anlamda öz denetim becerisini kazandırmak adına dördüncü sınıftan başlayarak gıda konusuna dikkat çekilebilir. Öğrencilere yiyeceklerin üzerindeki etiketleri okutmanın öneminden bahsedilmeli ve özellikle yumurtalar bu konuda örnek olarak sunulmalıdır. Öğretmen tarafından sınıfa getirilen yumurtaların üzerinde yazan rakamların anlamları sınıfta açıklanmalıdır. Örneğin; 0: tamamen organik, 1: gezen tavuk, 2: kümeste yetişen tavuk, 3: kafeste hareketsiz yetişen tavuk olarak (Bell, 2020, s.93) açıklanmalı ve öğrencilere alışverişe gittiklerinde ailelerine bu konuda uyarı yaparak doğru olanı seçmeleri konusunda öz denetim kazandırılmalıdır.

2.3. Ekolojik Vatandaşlık ve Sosyal Bilgiler Eğitimi

Sosyal Bilgiler Eğitimi, toplumun manevi değerler bütününe oluşturan en önemli alanlardan biridir. Toplumun kültürel değerlerini yeni nesile aktaran Sosyal Bilgiler dersi ve demokrasi bilinci başta olmak üzere etkin bir vatandaş olarak yetişmesini amaçlamaktadır (Köse, 2019, s.15). Sosyal Bilgiler Eğitimi ile ilgili alan eğitimcileri zaman içerisinde birden fazla tanım yapsalar da ortak bir tanım oluştuğunu söylemek zor olabilir. Bütün tanımların ortak noktası sorumlu bir vatandaş yetiştirmek olan Sosyal Bilgiler dersi; ilköğretimden ortaokula kadar vatandaşlık eğitimini kapsayarak, bireyin içinde bulunduğu toplumu tanımasını sağlayan ve dünyada meydana gelen gelişmelerin farkına varmasını amaç edinmektedir (Çalışkan & Uzunkol, 2021, s.4).

Sosyal Bilgiler dersi hayatın hemen hemen bütün boyutları ile ilgilenen oldukça kapsamlı bir ders olarak görülebilir. Bu denli kapsamlı olan Sosyal Bilgiler dersinin 2005 yılında hazırlanan öğretim programında diğer tanımlara nispeten daha açıklayıcı bir tanımlı yapılmıştır. Bu tanıma göre Sosyal Bilgiler dersi:

*Bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersi*dir. (MEB, 2005, s.4).

Sosyal Bilgiler, öğrencilerin hayatında kritik bir rol oynayan ve temel amacı itibarıyla toplumsal hayatı etkileyen bir ders olarak görülebilir. Sosyal Bilgiler dersinin, en önemli temel amacı ise öğrencilerin iyi birer vatandaş olabilmeleri için gerekli becerileri edinmeleri ve bu yönde güdülenmelerini sağlamaktır (Ogle, Klemp & McBride, 2007). İyi vatandaş yetiştirme ifadesinin yükü ve sorumluluğunu üzerinde taşıyan Sosyal Bilgiler dersinin kapsamı ve anlamının da bu ölçüde geniş olması beklenir. Buna rağmen Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin dersleri gözlemlendiğinde önemli bir kısmının temel ağırlığı salt bilgi aktarımına dayanan, disiplinler arası anlayıştan uzak bir öğretim sergilediği tespit edilmiştir (Demircioğlu, 2010). Bu noktada yeni yetişecek Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına da çok önemli görevler düşmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmenleri ve öğretmen adaylarının içinde bulunduğumuz yeni yüzyılda öğrenmenin anlamlı gerçekleşebilmesi adına Sosyal Bilgiler dersi için öğrencilerine aşağıdaki önemli başlıklara değinmeleri farklılık yaratabilir:

- Yaşanabilir ve sürdürülebilir çevre anlayışına sahip olmaları,
- Çevreyi koruyan ekolojik bir vatandaş olmaları,
- Kültürel mirası korumaları,

- Milli ekonominin önemini kavramaları,
- Milli bilince sahip etkin vatandaş olmaları,
- Bilgi ve teknoloji okuryazarı olmaları,
- Demokrasiyi yaşamlarında özümsemiş olmaları,
- Toplumu ilgilendiren konularda duyarlı olmaları,
- Eleştirel düşünme becerilerini kazanmalarındır.

Günümüz koşullarında büyük ekolojik krizlerle baş edebilmek için sorgulanan ve tartışılmalı soruların başında “nasıl bir vatandaşlık?” sorusu gelmektedir (Uysal, 2018, s.3). Sosyal Bilgiler dersi, ilkököl ve ortaokul yıllarında öğrencilere vatandaşlık eğitimi vermektedir (Öztürk, 2015). Vatandaşlık eğitiminin öğretiminde en temel özellik öğrencilerin kendilerini ve içinde bulundukları toplumu tanımalarını sağlamaktır (Duplass, 2021). Toplumsal yaşama yönelik olan Sosyal Bilgiler dersi toplumda yaşanan gelişmelerden bağımsız düşünülmemesi gerekmektedir. Etkin vatandaşların yeni ve değişen toplum düzeninde yetişmesi; Sosyal Bilgiler dersinin bilgi, beceri ve değerler bütünü kapsamında değerlendirilmektedir (Sağlamgöncü, 2023, s.254).

Bütün bu çıkarımlar doğrultusunda Sosyal Bilgiler dersi öğrencilerin etkin ve ideal vatandaş olarak yetişmelerine yardımcı olmaktadır. Ulusal Sosyal Bilgiler Konseyi, Sosyal Bilgiler dersi için milletlerin faydalanması adına standart öğretim programları geliştirmektedir (NCSS, 2022). Konseyin, Sosyal Bilgiler dersinin tanımını ve amacını ortaya koyduğu metinlerde “vatandaş yetiştirme” vurgusu açık bir şekilde görülmektedir. Bu vurgunun geçtiği ifadeler:

“Sosyal Bilgilerin amacı, yurttaşlık yetkinliğinin teşvik edilmesidir. Yurttaşlık yeterliliği, Sosyal Bilgilerin tek sorumluluğu olmamasına rağmen, Sosyal Bilgiler için okullardaki diğer herhangi bir ders alanından daha merkezidir. Yurttaşlık yetkinliğini teşvik etmek için sosyal bilimler ve beşeri bilimler entegre bir çalışmasıdır.” diye ifade edilmiştir. (NCSS, 2021: 1).

Sosyal Bilgiler dersi öğrencilerin ve toplumda yaşayan insanların maruz kaldığı birçok sorunu anlamalarını ve sorunların çözümünde etkin rol oynamasını isteyerek katılımcı olmasını teşvik etmektedir. Bu anlamda öğrencilerin içinde yaşadıkları toplum hakkında bir fikre sahip olmaları, kendilerini tanımaları ve ne olmak istedikleri bu sürecin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (ALBERTA, 2005). Toplumu ilgilendiren konu ve sorunlarda Sosyal Bilgiler dersi; öğrencilerine aktarmaya çaba gösterdiği değerler eğitimi ve kazandırmaya çalıştığı temel becerilerle birlikte vatandaşlık eğitimi boyutuyla sorunların üstesinden gelip hayata hazırlamaya çalışmaktadır (Sarıgöl, 2022, s.10). Toplumsal

sorunların başını son zamanlarda çevre ve ekoloji ile ilgili konular oldukça meşgul etmektedir denilebilir.

Ekoloji kavramının bir düşünce olarak ortaya çıkışı çok eskilere dayanmamaktadır. Ernest Hackel tarafından 1866 yılında ekoloji kavramı ortaya atılmış ve şöyle açıklanmıştır: Doğadaki döngünün devamlılığını sağlayan hayvanların ve bitkilerin kendi çevreleriyle olan ilişkilerini araştıran bilimdir (Görür, 2011). Ekoloji ile ilgili bir başka tanım Eugene Odum tarafından yapılmıştır. Ona göre ekoloji; bitkilerin, hayvanların ve insanların birbirlerine bağlı olarak yaşadıkları dünya-evnin incelenmesidir. Ekoloji; toprakta, havada, sudaki madde döngüsü ve enerji akışıyla da ilgilendiği için ekolojiyi doğanın bir parçası olarak değerlendirmektedir (Odum, 1975, s.12). Daha yalın bir şekilde ifade etmek gerekirse ekoloji, canlılar ve çevre arasındaki ilişkileri inceleyen bir bilim dalıdır (Callenbach, 2011, s.15). Çevremizde yaşanan sorunların gün geçtikçe artması ekoloji biliminin de ilgi alanına girmekte ve bu sorun eğitimciler tarafından sağduyu ile değerlendirmeye muhtaç durumdadır.

Günümüzde artarak devam eden çevre sorunları ve ekolojik krizler Sosyal Bilgiler Eğitiminin kapsamında değerlendirilebilir. Çevre sorunları ve ekolojik kriz diye ifade edilen sorunlar denildiğinde akla ilk olarak şunlar gelmektedir: hava, su, toprak, gıda, gürültü ve deniz kirlilikleri, iklim değişikliği, ormanların yok edilmesi, erozyon, çölleşme ve türlerin yok oluşu (Ertürk, 2017, s.16). Çevre sorunların bu denli artarak baş göstermesindeki temel sebebin insanların çevreden beklentilerinin değişmesi olarak görülmektedir. İnsanlar, günlük temel ihtiyaçlarından çok daha fazlasını umarak, çevrenin sunduğu imkanları bilinçsizce tüketmektedirler. Bu durumda çevre sorunlarının artmasına yol açmaktadır (Demir & Ulukaya Öteleş, 2023, s.380).

Yakın zamanda gerçekleşen ve 2019 Birleşmiş Milletler İklim Eylem Zirvesi öncesinde protesto edilen küresel iklim grevi (Barclay & Resnick, 2019) protesto eden insan sayısının arttığını ve bu konunun dünyanın dört bir yanındaki vatandaşlar için önemli olduğunu göstermektedir. Sosyal Bilgiler derslerinde ekolojik konuların öğretilmesi, öğretmenler aracılığıyla öğrencilerin öğrenmesi ve sivil eyleme geçilmesi için yeni fırsatlar değerlendirilmelidir. Sosyal Bilgiler eğitimcileri ve araştırmacılarının ekolojik bilinci, ekolojik demokrasi öğretileri aracılığıyla vatandaşlık eğitimi içerisine dahil etmeleri gerekmektedir (Seitz, 2020, 263). Ekolojik bir vatandaş, insan olan ve olmayan tüm canlı varlıkların önemini ve birbirine bağlılığını kabul etmektedir. Bu vatandaş tüm varlıklara karşı sorumlu olduğunu anlar ve onlar için aktif bir şekilde sürdürülebilir bir gelecek

aramaya çaba göstermektedir (Kissling & Barton, 2013, s.132). Bu çaba Sosyal Bilgiler dersinde sürdürülebilir yaşam ve gezegenimizi yeşillendirme yoluyla sağlanabilir.

Artan çevre sorunları ile ilgili 13-19 Mart 2023 tarihleri arasında Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) düzenlendi. Bu panelin sonunda ise iklim değişikliği 2023 sentez raporu açıklanmıştır. Ülkemizde dahil olmak koşuluyla 800'den fazla bilim insanının katkılarıyla dikkat çekilen en önemli durumun gezegenimizin daha büyük bir tehlike altında olduğu gerçeğidir. İklim değişikliğini %90 ihtimalle insan kaynaklı olduğunu belirten raporun gelecekte dünyamızı etkileyecek ekoloji ile ilgili endişeleri şu şekildedir:

- 1901-2012 yılları arasında yüzey sıcaklığı (kara ve okyanus dahil) 0.9°C artış göstermektedir.
- 21. yüzyılın ilk 10 yılı en sıcak 10 yıl olarak kayıtlara geçmiştir.
- 1901-2010 yılları arasında deniz düzeyi yükselme hızı 19 cm daha artarak yükselmeye devam etmektedir.
- Dünya genelinde soğuk gün ve gecelerin sayısında azalma, sıcak gün ve gecelerin sayısında ise artış gözlenmiştir.
- Küresel ısınmanın 2100 yılı sonrasına varıncaya dek devam edeceği hesaplanmıştır.
- Dünya nüfusunun hemen hemen yarısı yılda en az bir ay temiz suya erişim sıkıntısı yaşayacağı öngörülmektedir.
- Gelecek 10 yıl içinde iklim değişikliğinin sonucunda 32-132 milyon arasındaki insan daha da yoksullaşma tehlikesi altında kalacağı tespit edilmiştir.
- 2030 yılına kadar Amazon bölgesinde yaşayan yerel halkın aşırı kuraklık yüzünden göç edebileceği öngörülmektedir (IPCC, 2023).

Sosyal Bilgiler öğrencilere ekolojik meselelerin çok yönlü karmaşıklığı hakkında bilgi geliştirmeleri için eğitim fırsatları sunmak üzere eğitim disiplinleri içinde benzersiz bir konuma sahiptir (Crocco vd., 2013). Sosyal Bilgiler Eğitimi yukarıda sayılan ve yerküreyi derinden etkileyeceği tahmin edilen sorunları konu edinerek gelecek kuşaklara yol göstermelidir. Yukarıda bahsi geçen ve raporda yer alan sayısız sorunların pek çoğu Sosyal Bilgiler dersi ile doğrudan ilgilidir. Lisans düzeyinde günümüz dünya sorunları dersi başlığı altında bu konuların öğretmen adayları tarafından doğru tahlil edilmesi gerekmektedir. Bu konulardan Sosyal Bilgiler öğretim programı ve ders kitaplarında da özellikle göç, sıcaklık, küresel ısınma ve iklim değişikliğine daha sık yer verilip konu edilmesi gerekmektedir. Bu noktada da ekolojik vatandaşlık kavramının Sosyal Bilgiler Eğitiminde yer edinmesi ve bu

sorunlara çözüm sunacak bilinçli yurttaşlar yetiştirmesi gerekmektedir. Bu hususta hem ulusal hem de uluslararası alanda çevreyi koruma ve bilinçlendirme ile ilgili çalışmaların hız kesmeden devam etmesi gerekmektedir.

Milletler çevre ile ilgili sorunların çözümü için sanayi inkılabından bu yana çalışmalarını sürdürmektedir. Çevre sorunları, insanların doğal kaynakları yarınları düşünmeden ve bilinçsizce kullanarak doğal çevreye zararı ile baş göstermektedir (Özgen & Kahyaoğlu, 2012). Doğal kaynakların bilinçsizce tüketiminde zarar gören doğa ve dolayısıyla canlılar için büyük tehlikelerin ortaya çıkacağı beklenebilir. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının doğayı seven ve koruyan ekolojik vatandaş yetiştirmeleri bu tehlikelerin sayısını azaltabilir.

Ekolojik dengenin bozulmasıyla birlikte çevre sorunlarının küresel düzeyde baş göstermesi ülkeleri çeşitli yollarla çalışmalar yaparak önlem almalarını sağlamaktadır. Ülkeler tarafından yürürlüğe konulan çevre ile ilgili antlaşmalar aşağıda bir tablo halinde sunulmaktadır (Uysal, 2018).

Tablo 1

Çevre ve İklim Konulu Bazı Uluslararası Çalışmalar

1972	Stockholm Konferansı uluslararası alanda çevreyle ilgili ilk toplantı
1975	BM çevre programı ile Uluslararası Çevre Eğitimi Programı başlatıldı
1977	Tiflis'te ilk kez hükümetler arası Çevre Eğitimi Konferansı düzenlendi
1987	Brundland Raporu, gelecek nesiller için çevre kullanımında sürdürülebilir insan davranışlarının etkisinden bahsedildi
1983	Çevreyi Koruma ve Kalkınma Komisyonu yaşamın devamı için kaynakların etkin bir şekilde kullanılması gerektiğini duyurdu
1990	Tallories Deklarasyonu, üniversitelerin katılımıyla gerçekleşen ilk yeşil hareket
1992	Rio Konferansı ile gündem 21 adıyla ülkelerin gönüllü katılımıyla hazırlanan eylem planı yürürlüğe konuldu
1997	Kyoto Protokolü ile sanayileşmiş ülkelerin sera gazı salınımı başta olmak üzere çeşitli kısıtlamalar getirilmesi
2002	Johannesburg Zirvesi ile sürdürülebilir kalkınma ve çevrenin korunması konusunda önemli kararlar alındı
2012	Rio Konferansı ile katılımcı ülkeler "istediğimiz gelecek" adıyla sonuç metni hazırlamış, iklim değişikliği ile mücadele başta olmak üzere çeşitli kararlar alınmıştır
2016	Paris İklim Anlaşması ile sera gazı salınımını indirmek planlanmıştır

Çevreyi koruma anlamında yapılan konferans ve antlaşmaların sorunu durduraktan uzak olduğu görülmektedir. Ulusal ve uluslararası seviyede yapılan çalışmalar, dikkat çeken sivil toplum eylemleri, çeşitli iş birlikleri oluşmasına rağmen çevre sorunları bütün gücüyle varlığını sürdürmektedir. Çevre sorunlarının yapılan konferans ve antlaşmalara rağmen varlığını sürdürmesindeki temel sebebin yeterli duyarlılık ve bilincin oluşmamasından

kaynaklanmaktadır (Atasoy, 2010). Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilere bu duyarlılık ve bilinci kazandırmayı ekolojik vatandaşlık yoluyla sağlamayı hedefleyebilir.

Çevre ile ilgili konularda ilk eğitimin verildiği yer ailedir. Ailenin yanında çevre bilincini edinmeye başlayan çocuk Okul Öncesi'nden Yükseköğretime varıncaya dek bu konularla ilgili dolaylı veya doğrudan bilgiler almaktadır. Ülkemizde çevre ile ilgili konulara özellikle Hayat Bilgisi, Fen Bilgisi ve Sosyal Bilgiler derslerinin içeriğinde yer verilmektedir (Akınoğlu & Sarı, 2009, s.8). Bu derslerin öğretim programları arasında Sosyal Bilgiler dersinin çevre eğitime yönelik daha kapsayıcı ve olumlu tutum kazandırmaya yönelik içeriklere sahip olduğu varsayılabilir. Bu varsayıma Sosyal Bilgiler dersinin öğretim programında yer verilen özel amaçlar, değerler, temel beceriler ve kazanımlarının çevre ve ekolojik vatandaşlık kavramlarıyla ilgili olan ifadelerden varıldığı söylenebilir. Buna göre 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının özel amaçları, temel becerileri, değerler eğitimi ve kazanımlarından şu çıkarımlar yapılmıştır:

Tablo 2

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının Ekolojik Vatandaşlıkla İlişkisi

Özel Amaçlar	Temel Beceriler	Değerler Eğitimi	Kazanımlar
5. Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri	Çevre Okuryazarlığı Sosyal Katılım Öz denetim Empati İş birliği Mekânı Algılama Harita Okuryazarlığı	Adalet Duyarlılık Sorumluluk Tasarruf Vatanseverlik Dayanışma Sevgi	4.3.3. Yaşadığı çevredeki doğal ve beşerî unsurları ayırt eder. 4.3.6. Afet öncesi, sonrası ve sonrasında yönelik gerekli hazırlıkları yapar. 4.5.1.İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar. 4.5.5.Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır. 5.2.2.Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesneleri ve eserleri tanıtır. 5.3.2. Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar. 5.3.4.Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. 5.3.5. Afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar. 6.5.2.Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder. 6.6.3. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. 6.6.5.Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.
6. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları	Değişim ve Sürekliliği Algılama		
14. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri			
17. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri			

7.5.3. Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.
7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında; toplam 18 özel amaç içerisinden 4 tanesi, 27 temel beceri içerisinden sadece 8 tanesi, değerler eğitimi içerisinde yer alan 18 değerden 7 tanesi ekolojik vatandaşlık kavramı ile doğrudan ya da dolaylı ilişkili olduğu söylenebilir. Öğretim programının kazanımlar kısmında yer alan 4'ten 7. sınıfa kadar olan kazanımlar içerisinde 4. sınıf "*İnsanlar, Yerler ve Çevreler*" öğrenme alanından 2 kazanım, "*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*" öğrenme alanından 2 kazanım; 5. sınıf "*Kültür ve Miras*" öğrenme alanında 1 kazanım, "*İnsanlar, Yerler ve Çevreler*" öğrenme alanından 3 kazanım; 6. sınıf "*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*" öğrenme alanından 1 kazanım, "*Etkin Vatandaşlık*" öğrenme alanında 2 kazanım; 7. sınıf "*Üretim, Dağıtım ve Tüketim*" öğrenme alanında 1 kazanım, "*Küresel Bağlantılar*" öğrenme alanında 1 kazanımın ekolojik vatandaşlık kavramıyla yakın olduğu söylenebilir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı içeriğinde ekoloji ve ekolojik vatandaşlık kavramına hiç yer verilmezken; çevre kavramı 51 farklı yerde kullanılmıştır (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler Eğitimi, genç neslin çevresel sürdürülebilirlik konusunda bilinçlendirilmesinde önemli bir role sahiptir. Yükseköğretim düzeyinde Sosyal Bilgiler Eğitiminin sadece teorik bir çalışma değil aynı zamanda öğretmen adaylarının doğrudan uygulayabilecekleri bir çalışma olması gerekmektedir (Widyanti, 2020, s.267). Bu anlamda Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına yol gösterecek ekolojik vatandaşlık kavramını ders içerisinde kullanabilecekleri etkinlik planları çalışmanın sonunda ek olarak verilmiştir.

Yaşanan iklim krizi ve doğa olaylarının etkisini doğru anlatabilmek ve alınacak önlemlerle azaltabilmek adına ekolojik vatandaşlık kavramını gelecek nesillere aktarmak büyük önem arz etmektedir. Ekolojik vatandaşlık en temel anlamda çevreye duyarlı ve çevre dostu vatandaş olarak tanımlansa da aslında çevresel sorunları radikal bir şekilde dikkate alan yeni bir vatandaşlık türüdür (Asilsoy & Oktay, 2018, s.766). Bu kavramı önce lisans düzeyinde öğretmen adaylarının iyi yordaması ve daha sonra öğrencilerine anlatacak mecralar ile etkili programlar bulması gelecek adına büyük önem oluşturmaktadır. Bu anlamda öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık eğitimini verebilecek bilgi, beceri, davranış ve tutumlarını eğitim fakültelerinde edinmiş olmaları gerekmektedir (Oğuz, Çakıcı & Kavas, 2011, s.36).

Hiç şüphe duyulmamalıdır ki ekolojik vatandaşlık bilincine sahip yurttaşların yetişmesinde eğitim en önemli yol olarak görülmektedir (Özdemir, 2016, s.8).

2.4. İlgili Araştırmalar

Literatür taraması yapılırken araştırma ile ilgili alanyazında özellikle “ekoloji”, “ekolojik vatandaşlık”, “ekolojik vatandaşlık eğitimi”, “çevre okuryazarlığı”, “ekolojik ayak izi”, “Sosyal Bilgiler”, “Sosyal Bilgiler Eğitimi” ifadeleri yerli literatürde kullanılmıştır. Yabancı literatürde araştırmalar yapılırken ise “ecology”, “ecological citizenship”, “ecological crisis”, “social studies”, “social studies education” anahtar kelimeleri kullanılmıştır. Araştırmalar yapılırken social studies ve social studies education ifadeleri sabit tutulup diğer ifadelerin arasına “and” konularak araştırmalar yapılmıştır. Araştırmalar yapılırken yararlanılan veri tabanları arasında; Ulusal Tez Merkezi, dergipark, TR dizin, Web of Science, Scopus yer almaktadır. Yurt içinde ve yurt dışında yapılan araştırmalar en uzak tarihliden en yakın tarihli olan çalışmalara göre derlenmiştir. Bu taramalar sonucu elde edilen bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

2.4.1. Yurt İçinde Yapılan Araştırmalar

Erdilmen (2012), *Niğde Üniversitesi Eğitim Fakültesi Öğrencilerinin Çevresel Vatandaşlık Düzeylerinin İncelenmesi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programı Öğrencilerinin Durumu İle Karşılaştırılması* çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretmenliği lisans programı ve eğitim fakültesindeki diğer lisans programlarındaki öğrencilerin çevresel vatandaşlık durumlarını çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırma betimsel bir desene sahiptir. Toplam beş adet bağımsız değişkenle 39 adet farklı tipte sorulardan oluşan “Öğretmen Adayı Çevresel Vatandaşlık Ölçeği” ile veriler toplanmıştır. Çalışmanın Sosyal bilgiler öğretmen adaylarına yönelik değerlendirmesinde çevresel genel kültür düzeylerinin müzik ve resim öğretmenlerine göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Kayasandık (2015), *Ekolojik Vatandaşlık Kavramının Fen Eğitiminde Bütüncül Bir Yaklaşımla Değerlendirilmesi* adlı çalışmasında ekolojik bakış ve ekolojik vatandaşlık kavramları üzerinde durulmuştur. Bütünleştirilmiş Fen eğitimi yaklaşımı seçilerek konuların ekolojik bakış açısı ile ele alındığı ders içeriklerinin hazırlanarak farklı disiplinler arasında ele alınmasının ekolojik vatandaşlık eğitimine katkısı üzerine kuramsal bir çalışma yapılmış ve bir çerçeve çizilmiştir.

Uysal (2018), *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Ekolojik Vatandaşlık Düzeylerinin Belirlenmesi* adlı çalışmasında sınıf öğretmeni adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeyleri üzerinde etkili olan değişkenleri belirlemeyi amaç edinmiştir. Araştırma 2017-2018 eğitim-öğretim yılı içerisinde 3 ayrı üniversitede sınıf öğretmenliği bölümünün 1, 2, 3 ve 4. sınıflarında öğrenim gören 732 öğretmen adayı üzerinde tarama modeli uygulanarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre sınıf öğretmeni adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeyinin orta düzeyde, katılım boyutu için düşük, sürdürülebilirlik, sorumluluk ile hak ve adalet boyutu için ise orta düzeyde olduğu görülmektedir. Araştırmada ayrıca Sosyal Bilgiler alanı ile ilgili bulguya yer verilmiş; ekolojik vatandaşlığın boyutları (hak, adalet, katılım ve sürdürülebilirlik) ile dersin kazanımları arasındaki bağın zayıf olduğu vurgulanmıştır.

Tırış (2018), *Ekolojinin Siyasallaşması ve Ekolojik Yurttaşlık* tezi ile literatürdeki ekolojik yurttaşlık tartışmalarını literatür incelemesi yöntemi ile karşılaştırmalı bir biçimde ele almaya çalışmıştır. Çalışma liberal ve radikal yaklaşımlardaki ekolojik vatandaşlık düşüncelerini karşılaştırarak her ikisinin benzer ve zıt yönlerini belirleyip yeni bir yurttaşlık düşüncesinin gerekliliğini vurgulamıştır.

Karatekin, Salman & Uysal (2019), *Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlık Düzeylerinin Karşılaştırılması* çalışması ile farklı branşlarda öğrenim gören öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeylerini tespit etmek ve bir karşılaştırmasını yapmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için sınıf öğretmenliği, sosyal bilgiler öğretmenliği, fen bilgisi öğretmenliği ve okul öncesi öğretmenliği branşlarında öğrenim gören toplam 528 öğretmen adayına Karatekin & Uysal (2018) tarafından geliştirilen Ekolojik Vatandaşlık Ölçeği (EVÖ) uygulanmıştır. Betimsel tarama modeli kullanılarak yapılan bu araştırmanın sonucunda öğretmen adaylarının orta düzeyde ekolojik vatandaş oldukları görülmüştür. Bu çalışmanın Sosyal Bilgiler dersi ile ilgili çarpıcı bir sonucu vardır. En düşük ekolojik vatandaşlık düzeyine sahip olan öğretmen adaylarının Sosyal Bilgiler branşına ait olduğu tespit edilmiştir.

Kurtuldu (2019), *Ekoloji Temelli Eğitimlerin Ortaokul Öğrencilerinin Ekolojik Ayak İzi Farkındalığına Etkisi* çalışmasının amacı, ortaokul öğrencilerinin uygulanan ekoloji temelli eğitimler kapsamında çevresel anlamda bilinçlenmeleri ve ekolojik ayak izi farkındalık değerlerinin arttırılmasıdır. Bu çalışma Antalya’da yer alan bir özel okulda 67 ortaokul öğrencisinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma, nicel araştırma yöntemlerinden deneysel desen modeli kullanılarak; tek gruplu ön test – son test uygulaması ile yapılmış olup, ekoloji temelli eğitimlere başlanılmadan hemen önce araştırmaya katılan tüm

öğrencilere ön test olarak “Ekolojik Ayak İzi Farkındalık Ölçeği” uygulanmıştır. Elde edilen bulgular sonucunda uygulanan ekoloji temelli eğitimlerin ortaokul öğrencilerinin ekolojik ayak izi farkındalık değerleri üzerinde pozitif bir etki yaparak öğrencileri çevresel anlamda bilinçlendirdiği ve eğitimlerin araştırmanın amacına hizmet ettiği görülmüştür.

Bostancı & Yıldırım (2019), *Sürdürülebilir Topluluklar ve Ekolojik Vatandaşlık Üzerine Kavramsal Bir İnceleme* çalışmasında sürdürülebilir toplumların çeşitli ölçeklerdeki deneyimleri ve örnek uygulamaları literatür taraması yöntemi ile yorumlanmıştır. Çalışmaya göre ekolojik vatandaşlık kavramı, çevre hakkı ve çevresel adalet kavramlarına hareket alanı yaratmıştır.

Koca (2021), *Fen Bilgisi Öğretmen Adayları ve Ekolojik Vatandaşlık: Faaliyetler ve Görüşler* adlı çalışmasında Fen Bilgisi öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramı, tabiatın hakları, ekolojik anayasa ve ekolojik vatandaşlık özelliklerinden olan katılım, sorumluluk, sürdürülebilirlik, hak ve adalet hakkındaki görüşlerini belirlemeye çalışmıştır. Bu amaç doğrultusunda çalışmada nitel araştırma yönteminden olgubilim deseni kullanmıştır. Çalışma grubunu 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Karadeniz Bölgesinde bir büyükşehirdeki devlet üniversitesinin eğitim fakültesinde son sınıf hariç öğrenim gören 21 Fen Bilgisi öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmadan elde edilen bulgulara göre Fen Bilgisi öğretmeni adayları, bireylerin ekolojik vatandaş olarak nitelendirilebilmesi için öncelikle tabiat haklarının ve doğaya karşı sorumluluklarının bilincinde bireyler olması gerektiği görüşünde oldukları belirlenmiştir.

Kaya Aydın (2022), *Okul Öncesi Öğretmenlerinin Çevre Okuryazarlığı ile Ekolojik Vatandaşlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* adlı çalışmasında Okul Öncesi öğretmenlerin çevre okuryazarlığı ile ekolojik vatandaşlık düzeyleri arasındaki ilişki çalışılmıştır. Çalışmanın örneklemini Sakarya, Bolu ve Düzce illerinden 223 Okul Öncesi öğretmeni katılmıştır. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılarak yapılmıştır. Çalışmanın sonucunda ise ölçekler arasındaki ilişki incelenmiş, Okul Öncesi öğretmenlerinin çevre okuryazarlığı ile ekolojik vatandaşlık düzeyleri arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Durgun (2022), *Sınıf Öğretmeni Adaylarının Çevre Etiği Yaklaşımları ile Ekolojik Vatandaşlık Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* adlı çalışması sınıf öğretmeni adaylarının çevre etiği ve ekolojik vatandaşlık düzeyleri çeşitli değişkenlerle incelenmiştir. Çalışma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılarak Fırat Üniversitesi ve Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi sınıf öğretmenliği 1, 2, 3, ve 4. sınıf

öğrencilerinden toplam 375 öğrenci katılmıştır. Araştırmanın sonuçlarından biri ekolojik vatandaşlık ölçeği katılım alt boyutu puanlarının erkek katılımcılar lehine olduğu sonucuna varılmıştır.

Altın (2022), *Okul Öncesi Öğretmenliği Öğrencilerinin Çevre Eğitime İlişkin Öz-Yeterlik ve Çevre Etiği Farkındalık Algılarının Ekolojik Vatandaşlık Düzeylerine Etkisi* incelenen çalışmada Okul Öncesi öğretmenliği öğrencilerinin çevre eğitimi öz-yeterlilikleri, çevre etiği farkındalık algıları ve ekolojik vatandaşlık düzeylerini belirleyerek birbirleriyle olan etkilerine bakılmıştır. Araştırma nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama yöntemi kullanılarak yürütülmüştür. Araştırmanın örneklemini, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi 1, 2 ve 3. sınıfta öğrenim gören 254 Okul Öncesi öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda Okul Öncesi öğretmenliği öğrencilerinin çevre eğitimi öz-yeterlilikleri ve çevre etiği farkındalık algılarının çok yüksek olduğu ve ekolojik vatandaşlıklarının orta düzeyde olduğu tespit edilmiştir.

Sevim (2023), *Ortaokul Öğrencilerinin Ekolojik Vatandaşlık Düzeylerinin İncelenmesi* çalışmasında 8. sınıflarda öğrenim gören ortaokul öğrencilerinin ekolojik vatandaşlık (hak ve adalet, katılım, sorumluluk ve sürdürülebilirlik) boyutlarının çeşitli değişkenler aracılığıyla incelemiştir. Araştırma da karma desen kullanılarak 500 ortaokul 8. sınıf öğrencisine ulaşılmıştır. Araştırmanın vardığı en çarpıcı sonuç ise ekolojik vatandaşlık ölçeğine göre katılımcıların genel ekolojik vatandaşlık düzeylerinin düşük olduğu ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından olan katılım boyutunda da düzeyin düşük olduğu diğer alt boyutlarda ise orta olduğu sonucuna varılmıştır.

Bayram (2024), *Sosyal Bilgiler Dersinde Güncel Olay Öğretiminin Ekolojik Vatandaşlık Düzeyine Etkisi* çalışması 6. sınıf öğrencileri ile gerçekleşen güncel olay öğretimi kullanımının öğrencilerin ekolojik vatandaşlık başarı düzeyine etkisini ölçen bir çalışmadır. Karma yöntemin kullanıldığı araştırmada devlet okulunda eğitim gören 37 altıncı sınıf öğrencisine Ekolojik Vatandaşlık Başarı Testi, yarı-yapılandırılmış görüşmeler, araştırmacı ve öğrenci yansıtıcı günlüğü çalışmaları uygulanmıştır. Araştırmanın sonucunda güncel olay öğretiminin ekolojik vatandaşlık başarı düzeyini geliştirmede etkili olduğu belirlenmiştir.

2.4.2. Yurt Dışında Yapılan Araştırmalar

Wolf, Brown & Conway (2012), *Ecological Citizenship and Climate Change: Perceptions and Practice* adlı çalışması Kanada’da uygulanan bir vaka araştırmasıdır. Bu çalışmada ekolojik vatandaşlık, vatandaşların çevresel etkilerini azaltarak hayatlarını nasıl

sürdürmeleri gerektiğine dair normatif bir açıklama olarak belirtilmiştir. Bu vaka çalışmasının sonuçlarında dört faktör tanımlanmıştır. Bu faktörler: toplulukçu, sistemci, şüpheci ve ekonomisttir. Bu dört faktörden üçü katılımcıların iklim değişikliği için algılanan bireysel sorumluluğa göre hareket ettiğini güçlü bir şekilde göstermektedir.

MacGregor (2016), *Handbook of Political Citizenship and Social Movements* kitabının bir bölümü ecological citizenship kısmına ayrılmıştır. Kitabın bu bölümünde yurttaşlıkla ilgili çağdaş metinlerin çoğu; geleneksel, liberal ve ulus-devlet temelli yurttaşlık anlayışlarının modasının geçmesinin nedenleri olarak zehirli kirlilik ve iklim değişikliği gibi sınır aşan çevresel sorunları göstermektedir. Giderek artan sayıda teorisyen, "ekolojik demokrasinin" çevre krizini önlemenin daha önceki teorisyenler tarafından tercih edilen otoriter stratejilerden daha iyi bir araç olduğunu iddia etmesiyle, "ekolojik vatandaşlık" kavramı yeşil siyasi düşüncede önemli bir tema haline geldiği bahsedilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde ayrıca ekolojik vatandaşlık teorilerini savunan ve tartışanlar olarak iki kısma ayırarak her iki görüşe de yer verilmiştir.

Kissling & Bell (2020), *Teaching Social Studies Amid Ecological Crisis* araştırmasında Dünya'nın ekolojik bir krizde olduğunu, iklimin hızla değiştiğini fakat özellikle Amerika Birleşik Devletleri politikacıları tarafından çok az eylem planı yapıldığını, Sosyal Bilgiler Eğitimi Dünya'nın bütünü adına ekolojik kriz zamanında öğrenme ve öğretim için merkez olması gerekliliği vurgulanmıştır. Düzenledikleri ankete toplam 1174 öğretmen katılmıştır. Çalışmayı ABD'nin Pennsylvania eyaletinde yapmışlar ve bunun sebeplerini izah etmişlerdir. Çalışmada karma yöntem tercih edilmiştir. Çalışmanın sonunda ise ekolojik krizin en önemli çağdaş yurttaşlık sorunlarından biri olduğu vurgulanmıştır.

Widyanti (2020), *Strengthening Ecological Citizenship Through Social Studies Based on The Values of Multicultural Society* adlı çalışmasında çok kültürlü bir toplumun değerlerine dayalı Sosyal Bilgiler öğrenimi yoluyla ekolojik vatandaşlığı güçlendirme çabalarını incelemeyi amaçlamaktadır. Nitel araştırma yöntemi kullanılan bu makalede, büyüyen bir sosyal sorunu, yani çeşitli çevresel kalkınma faaliyetlerine karşı ilgisizliğin veya halkın kayıtsızlığının ortaya çıkması sorununu yansıtmaktadır. Çalışmanın sonucunda Sosyal Bilgiler dersinin çevresel faaliyetlere katılım ve ekolojik vatandaşlığı toplum faaliyetlerine uygun olarak belirlemiştir.

Seitz (2020), *Rubber Ducks to Ecological Citizenship: A Review of Practitioner-Oriented Research on Ecological Issues in the Social Studies* çalışmasında gezegenimizin yaklaşan iklim felaketiyle büyük bir krizin eşiğinde olduğunu belirterek Sosyal Bilgiler eğitiminde

ekolojik konuların entegrasyonunun önemine dikkat çekmektedir. Çalışma bir derleme olarak değerlendirilmiş ve yazar Sosyal Bilgiler dersinde ekolojik konuların öğretimi üzerine uygulama odaklı makaleleri gözden geçirmiştir. 33 çalışma yazar tarafından incelenmiş ve 10 makalenin uygulama planları içeren çalışmalardan, 23 makalenin ise ders planları içeren çalışmalardan ibaret olduğu sonucuna varmıştır.

BÖLÜM III

YÖNTEM

Bu bölüm araştırma süreci ve araştırma yöntemi ile ilgili bilgiler vermektedir. Bölümün içeriğinde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama araçları, verilerin çözümlenmesi, araştırma süreci ve araştırmanın bilimselliğine yer verilmektedir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan ve literatürde; gömülü teori (grounded theory), kuram oluşturma veya temellendirilmiş kuram olarak yer edinmiş araştırma yaklaşımı ile bu yaklaşımın araştırma desenlerinden sistematik desen kullanılarak oluşturulmuştur. Literatürde yöntemin üç farklı isimlendirilmesi bulunmakta olsa da bu çalışmanın bütününde gömülü teori ifadesi kullanılmıştır. Gömülü teori diğer nitel araştırma yöntemlerinin aksine üzerinde çalışılan sosyal süreci var olan teoriler yerine incelenen verilerin ışığında ortaya çıkan kavramlarla açıklamaya çalışmaktadır (Ayduğ, 2022, s.185). Bu düşünceden yola çıkarak Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramı ile ilgili düşüncelerinde yatan gömülü anlamı ortaya çıkarabilecek en doğru araştırma yöntemlerinden birinin gömülü teori olduğu düşünülmüştür.

San Francisco’da küçük bir tıbbi sosyoloji ortamında nitel araştırmayı açıkça savunan yeni bir bildiri ortaya çıkmıştır. 1967 yılında Barney Glaser ve Anselm Strauss tarafından yazılan “*Discovery of Grounded Theory: Strategies for Qualitative Research*” (Gömülü Teorinin Keşfi: Nitel Araştırma için Stratejiler) kitabı metodolojik uzlaşma kavramlarını deldiği ve nitel araştırma yöntemleri için stratejik uygulamalar önerdiği modern ve niteliksel devrim olarak görülmektedir (Bryant & Charmaz, 2019). Bu devrimi daha yalın ifade etmek gerekirse gömülü teori; birey ya da grupların sosyal durumlardan ürettikleri anlamları ortaya çıkarmak, insanların kişisel sorunlarına çözüm bulma arayışlarına yardımcı olmak, karmaşık bir olgunun oluşum sürecini anlamak, bilinirliği az olan bir kavramı anlamak ve bir olguyla ilgili yeni bilgilere ulaşmak için kullanılmaktadır (Goulding, 2002). Çok yakın bir zamanda

hayatımızın odak noktası olması beklenen ekolojik vatandaşlık kavramını bu anlamda incelemek ve Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının düşüncelerinde gömülü anlamı ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

Gömülü teori, bir kuramı test etmek yerine, incelenen sosyal süreçle ilgili onu değerlendirecek bir kuramı oluşturmanın önemine vurgu yapması bakımından, bilhassa sosyal bilimler ve eğitim bilimleri dalının doktora tez çalışmalarına ışık tutmuştur (Patton, 2002). Gömülü teori de araştırma süreci; araştırma sorusuna karar verme, araştırma sorusunun sınırlarını belirleme, veri toplama, toplanan veriyi kodlama ve analiz etme ile ortaya çıkan teorinin gelişimi gibi farklı evrelere ayrılarak oluşturulmaktadır. Gömülü teori süreci, araştırma sorusunun tanımlanması ve devamında çalışma alanının sınırlarının çizilmesiyle başlatılmaktadır. Gömülü teori de literatür taraması tek başına bir etki oluşturmamaktadır. Bunun yerine araştırmacının deneyimleri, çalışma alanı, kapsamlılık seviyesi ve elindeki materyaller daha büyük bir öneme sahiptir (Çelik & Ekşi, 2018, s.109).

Gömülü teorinin, bir araştırmanın içerisinde olması gereken birçok önemli ve karakteristik özelliğe sahip olduğu varsayılmaktadır. Creswell (2013)'e göre gömülü teori de olması gereken bu özellikler şunlardır:

Şekil 5. Gömülü teorinin karakteristik özellikleri

Gömülü teori ile çalışan araştırmacı, katılımcıların bulunduğu çalışma alanında görüşmeler yaparak veri toplamaya başlamaktadır. Araştırmacı topladığı verilerle birlikte analizini de eş zamanlı yapmaktadır. Diğer nitel araştırma yöntemlerinin aksine, görüşme sayısı oluşturulan kategorilerdeki bilgilerin doygunluğa ulaşp ulaşmadığına göre değişiklik göstermektedir. Teorinin oluşması, verilerin oluşturulan kategorilerle sürekli karşılaştırılması sonucunda elde edilen bilgilerin literatürdeki bilgilerle sürekli karşılaştırılarak elde edilmektedir. Temel örgüyü oluşturan kategoriler, veriler üzerinden yapılan açık kodlama sonucu oluşmaktadır (Corbin & Strauss, 1990). Ham verilerden oluşan açık kodlamayı takiben oluşan eksen kodlama da kategoriler arası ilişkiler ve bağlantıları ortaya çıkarırken son aşamada seçici kodlama ile kategorilere dayanarak bir hikâye ya da teorik bir temele oturtulmuş hipotezler ortaya konmaktadır (Creswell, 2007). Gömülü teori hikayelerin detayına bakmakta ve teori inşa etmeyi amaçlamaktadır (Günbayı & Aşkun, 2023, s. 1693)

3.2. Çalışma Grubu

Gömülü teori yöntemi kıstas alınarak belirlenen çalışma grubunda amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan ve gömülü teori araştırmalarında kullanılan kuramsal örnekleme tercih edilmiştir. Kuramsal örnekleme, çalışmayı yürüten araştırmacının verisini topladıktan sonra kuramın kendiliğinden ortaya çıkmasını sağlayacak şekilde kodlayıp analiz ettiği ve ardından doygunluğa ulaşp ulaşmadığına karar vererek kuram keşfetmek için veri toplama süreci olarak adlandırılmaktadır (Özsoy & Çetinkaya, 2014, s.159). Veri toplama ve analiz etme sürecinde teori oluşturmak için kuramsal örnekleme kullanılmaktadır (Büyüköztürk ve vd., 2020, s.22).

Kuramsal örnekleme, çalışmanın elde edilen ilk analizlerinin ardından, araştırmacının kuramın ortaya çıkmasına yardım edecek yeni verilere odaklanmasını sağlamaktadır (İlgar & İlgar, 2013, s.208). Araştırmanın ilk evresinin kuramsal örneklemini Sosyal Bilgiler dersini gören 6. sınıf öğrencileri oluşturmuştur. Fakat 6 Şubat 2023 depremlerin yaşanması sonrası başta deprem bölgesi olmak üzere çevre illerinde olumsuz koşullar altında kalmasından dolayı tekrar etik kurula başvurulmuştur. Çalışma grubu, kolay ulaşılabilir örnekleme yöntemiyle (Baltacı, 2018, s.246) belirlenerek bu şartlar altında daha da uygun olacağı düşünülen öğretmen adayları olarak değiştirilmiştir. Bu çalışmada kuramsal örnekleme kullanılmasının temel sebebi gömülü teori yaklaşımına ve çalışmanın konusunu oluşturan (Sosyal Bilgiler dersinin öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlığı bağlamında değerlendirmesi) öğretmen adaylarını ilgilendirmesinden dolayı seçilmiştir. Araştırmaya

katılan öğretmenlerin seçiminde özellikle ekoloji, çevre, iklim ve ekolojik vatandaşlık konuları ile ilgisinin olmasına, bu konularla ilgili TÜBİTAK projesi yapmış olmasına, yukarıda bahsedilen konularla ilgili seminer dinletisine katılmış olmasına özen gösterilmiş ve buna göre seçimler yapılmıştır. Bu özelliklere sahip katılımcılar, çalışmaya öncelik olarak kurumun bünyesinde bulunan ve bizzat öğretmen adaylarını tanıyan akademisyenler aracılığıyla belirlenmiş daha sonra öğretmen adayları kendi içlerinden önerilerde bulunarak yeni adaylar keşfedilmiştir.

Gömülü teori çalışmalarında kuramsal doygunluğa ulaşmak ve veri toplamanın ne zaman sonlanacağı açık suretle belirlenmiştir. Bu da araştırmacının verilerden başka yeni kavramlar çıkmadığını ve mevcut kategorilerin daha fazla örneği ortaya çıkardığını fark ettiği zamana denk gelmektedir (Urquhart, 2018). Bu çalışmada katılımcıların her birinin ekoloji ve ilgili konularına hâkim olmasından kaynaklı ilk altı katılımcıda verilerin tekrar edildiği fark edilmiş ve sekizinci katılımcıdan sonra geçici kategoriler oluşturulmaya başlanmıştır. Çalışmanın kuramsal doygunluğa ve teorinin ortaya çıkmasına yirminci katılımcıda netleşince katılımcı sayısı ve görüşmeler yirmi katılımcı ile sınırlandırılmıştır. Gömülü teori yönteminde ve bu yöntemle yapılan alanyazın incelendiğinde (Demirhan, 2015; Ersoy, 2018; Durukan, 2021) yirmi ile otuz kişi arasında yapılacak derinlemesine görüşmelerin teoriyi ortaya çıkaracak ayrıntılar verebileceğini ortaya koymaktadır (Creswell, 2017, s.189).

Araştırmanın, çalışma grubunda ülkemizin farklı üniversitelerinde eğitim gören yirmi öğretmen adayı bulunmaktadır. Bu öğretmen adaylarının her biri daha önce bu konu ile ilgili TÜBİTAK projesi yazmış, konuyla ilgili seminer veya konferans dinletilerine katılmış, üniversite topluluklarının çevre ve iklimle ilgili çalışmalarına aktif katılım sağlayan öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Öğretmen adaylarıyla ilgili demografik tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 3

Çalışma Grubunu Oluşturan Öğretmen Adaylarının Özellikleri

Katılımcı Kodu	Cinsiyet	Üniversite	Sınıf	Görüşme Tarihi	Görüşme Yeri	Görüşme Süresi
K1	K	A	3	05.05.2023	Konteyner Kent	34'29''
K2	E	A	3	05.05.2023	Konteyner Kent	30'45''
K3	E	A	3	06.05.2023	Konteyner Kent	35'22''
K4	K	A	2	08.05.2023	Konteyner Kent	28'33''
K5	K	A	2	08.05.2023	Konteyner Kent	33'16''
K6	K	B	3	09.05.2023	Zoom	38'12''
K7	K	B	3	09.05.2023	Zoom	30'25''
K8	E	B	3	12.05.2023	Zoom	27'22''
K9	K	B	3	12.05.2023	Zoom	36'04''
K10	E	B	2	12.05.2023	Zoom	15'29''
K11	E	B	3	13.05.2023	Zoom	20'39
K12	K	B	4	17.05.2023	Zoom	27'15''
K13	E	B	4	20.05.2023	Zoom	27'28''
K14	K	A	4	20.05.2023	Konteyner Kent	24'18''
K15	K	C	3	27.05.2023	Zoom	22'12''
K16	K	C	3	30.05.2023	Zoom	26'50''
K17	K	C	3	30.05.2023	Zoom	32'44''
K18	E	C	4	30.05.2023	Zoom	35'29''
K19	K	C	3	31.05.2023	Zoom	29'46''
K20	K	C	3	05.06.2023	Zoom	24'25''

Yukarıda katılımcılarla ilgili oluşturulan tabloda öğretmen adayların cinsiyetleri, eğitim gördükleri üniversite, görüşmenin yapıldığı yer ve tarihi ile süresine yer verilmiştir. Çalışmanın analiz safhasına geçmeden katılımcılara kodlamalar verilmiş ve bu da tabloya aksettirilmiştir. Görüşmelerin depremde etkilenen şehirlerden birinde bulunan öğretmen adaylarının bulunmuş olduğu farklı bölgelerdeki konteyner kentlerde gerçekleştirilmiştir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Gömülü teori yönteminin kuramcıları, veri toplama ve analizinde birtakım özel yollar belirlemişlerdir. Bu özel yolları ve tekniklerini tanımlamak için ise açık büfe masası metaforunu kullanarak gömülü teori araştırmacılarının seçim yaparken kendi damak tatlarına göre yapabileceklerini vurgulamışlardır (Corbin & Strauss, 1990). Bu nedenle çalışmanın başında öğretmen adaylarından sadece ekolojik vatandaşlık ile Sosyal Bilgiler

dersi ilişkisine değil; aynı zamanda bu dersin ekolojik vatandaşlık bütününde öğretmen adayının genel değerlendirmelerini kapsayacak bir mantıkla oluşturulmuştur.

Gömülü teori araştırmalarında veri toplama sürecinde araştırmacı çalışmaya dair bilgileri ortaya çıkarmak için birden fazla yöntemi kullanmak konusunda serbesttir (Kolb, 2012, s.84). Diğer nitel araştırma yöntemlerinin aksine gömülü teori ile çalışan araştırmacıların en fazla tercih ettiği araştırma tekniği görüşmedir. Bunun sebebi, görüşme tekniğinin katılımcıların tecrübelerini kendi ifadeleri ile elde etmenin en iyi ve mümkün yolu olarak görmesidir (Charmaz, 2006). Bu çalışmada da öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramı ile ilgili deneyimlerini keşfetmek adına görüşme tekniği tercih edilmiştir. Alan eğitimi uzmanları ile yapılan toplantılar sonucunda verileri zenginleştirmenin öneminden bahsedilmiş ve görüşme tekniği dışında çeşitli etkinliklerle elde edilen veriler doküman olarak toplanmıştır.

3.3.1. Görüşme

Sosyal Bilgiler dersini ekolojik vatandaşlık bağlamında değerlendirmek adına öğretmen adaylarının deneyimlerine başvururken araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu esas alınmıştır. Araştırmada kullanılan görüşme formunda 10 adet açık uçlu soru bulunmaktadır (EK 1). Sorular, katılımcının deneyimlerini net ve açık bir şekilde alabilecek şekilde hazırlanmış ve görüşmelerin tamamı tek oturumda sonlandırılmıştır. Görüşme formunda yer alan sorular ilk görüşmenin ardından yapılan birkaç görüşme neticesinde sonda adı verilen sorular ilave edilerek derinleştirilmiştir.

Görüşme formu hazırlama sürecinde araştırmacı öncelikle taslak bir form hazırlamış ve formda toplam 15 soru yer almıştır. Hazırlanan taslak formun kullanılabilirliği ve alanla ilişkisi adına uzman görüşü alınmıştır. 3 alan uzmanı tarafından incelenen sorulardan bazıları çıkarılmış ve bazıları da birleştirilerek 12 soru formda yer almıştır. Araştırmacı bu 12 sorunun etkililiğini ölçmek adına 2 pilot uygulama yapmıştır. Araştırmacının yaptığı bu pilot uygulamaların ardından bazı sorulara verilen yanıtların birbirini tekrar ettiği görülünce tekrar uzman görüşüne başvurulmuştur.

Uzman görüşünden gelen dönütlere göre soruların sayısı 10'a düşürülmüştür. Formda yer alan sorular hazırlanırken; kolay anlaşılabilecek sorular olmasına, açık uçlu sorular olmasına, yönlendirmekten ve çok boyutlu sorular sormaktan kaçınmaya, alternatif sorular ve sondalar olmasına, farklı türden sorular olmasına, soruları mantıklı bir biçimde düzenlemeye dikkat edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2018). Araştırmacı, görüşmelerini

yapmaya başlamadan önce katılımcılara araştırmanın amacı ve kapsamından detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Görüşme anında katılımcıların her birinden ses kayıt cihazı kullanımı konusunda izinlerinin alındığı beyanı alınmıştır. Ayrıca katılımcılara çalışmada gerçek isimlerine yer verilmeyeceğine buna mukabil her bir katılımcıya kod verilerek tanımlanacağı da bildirilmiştir.

Depremden etkilenen bir şehirde okuyan Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ile görüşmeler çadırkentlerde ve konteynerlerde yapılmıştır. Yaşanan 6 Şubat 2023 deprem felaketinin ardından Türkiye genelinde uzun süre eğitim-öğretime ara verilmiş ve daha sonra uzaktan eğitime geçiş yapılmıştır. Bundan dolayı diğer katılımcılarla uzaktan video konferans (Zoom) yöntemiyle bağlantı kurulmuş ve sağlıklı bir şekilde görüşmeler kayıt altına alınarak gerçekleştirilmiştir.

3.3.2. Doküman Analizi

Doküman analizi kavramının Türkçe karşılığı olarak belge incelemesi kullanılmaktadır. Bu kavram, basılı ya da elektronik tüm materyalleri incelemek ve değerlendirmek için kullanılan sistemli bir yöntem olarak tanımlanmaktadır (Kıral, 2020, s.173). Gömülü teori de doküman analizi araştırılan konu ile ilgili anlam çıkarmak, deneyimlerden bilgi geliştirmek için verilerin incelenmesini ve yorumlanmasını gerektirmektedir (Corbin & Strauss, 2008). Bu çalışmada da katılımcılardan ekolojik vatandaşlık kavramı ile ilgili derinlemesine bilgi almak için çeşitli etkinliklere katılması istenmiştir.

3.3.2.1. Etkinlik Çalışmaları

Araştırmacı çalışma grubunda yaptığı görüşmelerin sonunda katılımcılardan gönüllü olarak katılımlarını istediği 3 farklı etkinlikten bahsetmiş ve bunları uygulama alanı bulmuştur. Hazırlanan bu etkinlikler sadece görüşme yapılan çalışma grubundaki katılımcılara uygulanmak üzere hazırlanmıştır. Bu etkinliklerin hazırlanmasındaki temel amaç veri zenginliği oluşturmak ve çalışmanın güvenilirlik ile geçerliğini artırmaktır. Etkinlikler hazırlanırken kıstas alınan temel noktalar ise; araştırmanın alt problemlerine ve problemin geneline yönelik kapsayıcı olma ve literatürde öne çıkan ekolojik vatandaşlık kavramını kapsayacak şekilde olmasına dikkat edilmiştir. Bu etkinlik çalışmalarından yola çıkarak Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının görüşleriyle birlikte hazırlanan ekolojik vatandaşlık etkinlik planı (EK 3, EK 4, EK 5) çalışmanın sonunda sunulmaktadır. Bu etkinlik planlarının ekolojik vatandaşlık bilincini kazandırmada önemli bir rol oynayacağı düşünülmüş ve

görevde olan iki Sosyal Bilgiler öğretmeninin de görüşleri alınarak uygulanabilir hale getirilmiştir.

Etkinlikler hazırlanırken içerikle uygun olmasına, konuyu kapsayıp bütüncül bir yaklaşım sergilenmesine yönelik uzman görüşleri alınmıştır. Yine alan uzmanı bir akademisyenin tavsiyesi ve görüşüyle özellikle resimlerin yorumlatılmasında bir psikolojik danışman ve rehber öğretmen ile bir psikiyatristten destek alınmıştır.

3.3.2.1.1. Video Yorumlama

Bu etkinlikte öğretmen adaylarından çevre ve iklim konu başlığı altında ödül almış yaklaşık üç dakika süren animasyon filmi “dünyayı kirleten adamın sonu” (<https://www.youtube.com/watch?v=mzXC9mkDPBw>) izletilmiştir. Bu animasyonda vahşi yaşamdan sıyrılarak dünyayı kirletmeye başlayan gezegendeki canlıların yaşamına bilinçsizce son vererek tüketim çılgınlığına kapılan ağaçları katleden ve denizleri kirleten bir insan profili çizilmiştir. Bu insan animasyonun bitiminde kendi sonunu hazırlayarak evrenin yok oluşuna da şahit olmaktadır. Öğretmen adaylarından bu video ile ilgili düşüncelerini bir kompozisyon şeklinde yazmaları istenmiştir. Kompozisyonu yazacak öğretmen adaylarına herhangi gibi bir sayfa sınırlaması konulmamıştır. Videoyu yorumlayıp kompozisyonu yazarken zihinlerinin kenarında ekolojik vatandaşlık kavramının unutulmaması tavsiye edilmiştir.

3.3.2.1.2. Metafor oluşturma ve Şiir Yazma

Öğretmen adaylarının içinde yaşadığımız gezegenimizin son dönemdeki yıkıcı etkideki olaylarını da düşünerek çevre, iklim ve iklim değişikliği ile ekolojik vatandaşlık kapsamındaki düşüncelerini şiire dökmeleri ve metafor oluşturmaları beklenmiştir. Öğretmen adaylarına sadece ekolojik vatandaşlık kavramının verilmemesinin sebebi; çevre, doğa ve iklim değişikliği kavramlarını da katarak daha geniş kapsamlı bir düşünme evreni oluşturmalarını sağlamak ve yaratıcılıklarını pekiştirerek anlamlı ifadeler oluşturmalarını amaçlamaktır. Öğretmen adaylarının son zamanlarda yaşanan sel, deprem ve iklim değişikliği olaylarını da değerlendirerek katkı sağlamaları beklenmiştir.

3.3.2.1.3. Resim ve Karikatür Çizme

Araştırmacı bu etkinlikte öğretmen adaylarına yine ödüllü animasyon filmlerinden (<https://www.youtube.com/watch?v=NnGTc7dJHRM>) biri olan ve dünyanın zaman içinde

değişimine yer veren “dünyanın zaman içinde değişimi” adlı çalışmayı izlemelerini istemiştir. Bu filmde dünyayı canlandıran taş parçasının ilk başlarda oldukça büyük ve mutlu olduğu görülmüştür. Filmin sonuna doğru insanların yıkıcı faaliyetlerinin artması, savaşlar, kirlilik ve atıkların geri dönüştürülmemesi yüzünden küçülmüş ve en son uzayın derinliklerine varan yolculuğu üzüntüyle sona ermiştir. Öğretmen adaylarından bu animasyon filminden çıkardıkları anlamı kendi düşüncelerinde yorumlayarak resme dökmeleri ve ilgi duyan öğretmen adaylarından da karikatür çizimleri istenmiştir. Öğretmen adaylarından gelen resimler, alan uzmanları ile beraber psikiyatrist ve psikolojik danışmanın da görüşleri alınarak incelenmiştir.

3.4. Verilerin Analizi

Bu çalışmanın verilerinin analizinde eğitim araştırmalarında sıklıkla kullanılan ve gömülü teorinin önemli teorisyenleri tarafından geliştirilen sistematik desen kullanılmıştır (Çelik & Ekşi, 2018, s.42). Veriler analiz edilirken öğretmen adayları K1, K2 olarak kodlanmıştır. Verilerin analizinde sistematik desenin temel ilkelerinden biri olan sürekli karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde kullanılan sistematik desen ve sürekli karşılaştırma yöntemiyle ilgili detaylı bilgiler aşağıda sunulmaktadır.

3.4.1. Sistematik Desen

Gömülü teori süreci ilk oluştuğu süreçten günümüze gelene kadar çeşitli evrelerden geçmiştir. Sosyal bilimlerdeki ilerlemeler ve gelişmelerden farklı bakış açılarının etkisiyle dönem içerisinde çeşitlilik kazanmıştır. Bu araştırmaya başlamadan önce gömülü teori ile ilgili literatür incelenmiş ve üç ana desenin var olduğu görülmüştür. İlki ve araştırmada da kullandığımız Strauss & Corbin’in sistematik deseni (Corbin & Strauss, 1990); diğeri Glaser tarafından geliştirilen klasik desen ve son olarak da Charmaz tarafından ortaya konan yapılandırmacı yaklaşımdır (Charmaz, 2006). Bu çalışmada sistematik desenin seçilmesindeki temel sebeplerden biri hem eğitim araştırmalarında sık kullanılması hem de net ilke ve kurallarının olmasıdır.

Gömülü teoride sistematik desen, veri analizi sürecinde önceden belirlenmiş planlı kodlama adımlarını kullanmaya veya analizin sonucunda geliştirilen kuramı görselleştirmeye dayalı bir desen olarak tanımlanmaktadır (Creswell, 2012). Gömülü teori ile araştırma yapacak olan araştırmacılar, sistematik desenin önerdiği özel işlem ve basamakları iyi bilmeleri ve

birbirleriyle ilişkilendirerek uygulamaları gerekmektedir. Corbin & Strauss (1990) bu aşamaları şu şekilde izah etmektedirler:

- Veri toplama ve analiz etme süreci birbiriyle ilişkilidir. Diğer nitel araştırmaların aksine gömülü teori de analizler ilk görüşmenin hemen ardından başlamaktadır.
- Araştırmacı önceden var olan mevcut kavramlarla değil analiz sürecindeki verileri kavramsallaştırarak çalışmaktadır.
- Kavramlar kategori oluşturmak için gruplandırılıp ilişkilendirilmektedir.
- Gömülü teoride örnekleme oluşturan yapı kuramsaldır. Gömülü teoride kavramların temsil edilmesi kişilerden önce gelmektedir.
- Veri analizi sürekli karşılaştırma yöntemi kullanılarak yapılmaktadır.
- Gömülü teoride elde edilen veriler, teoriye ulaşmak için kurulan sisteme uygun olup olmamasına göre denetlenmektedir.
- Gömülü teorinin tamamlayıcı unsurlarından biri de kuramsal not (memo) yazımları olarak ifade edilmektedir.
- Araştırma sürecinde kategoriler arasındaki ilişkilere dair hipotezler geliştirilip doğrulanması önem arz etmektedir.

Gömülü teori, araştırmacının alandan elde ettiği verilerin soyutlanmasına dair sistematik ve ayrıntılı bir süreç olmasına rağmen araştırmacıya esnek bir taslak hazırlanmasına da yardımcı olmaktadır (Gençoğlu, 2014, s.686). Araştırmada belli bir konuya yönelik kuramı test etmek yerine yeni bir teori üretmek sistematik ve ayrıntılı bir süreci beraberinde getirmektedir (Bulduklu, 2019, s.3). Bu çalışmada da verilerin analizi ve kuramın keşfi sürecinde sistematik desenin kurallarına muntazaman riayet edilmiş ve süreç aşağıda yer verilen şekildeki gibi ilerlemiştir:

Şekil 6. Veri analiz sürecinden adım adım kuram oluşturmaya

3.4.2. Sürekli Karşılaştırmalı Analiz

Araştırmacı çalışma grubunu belirledikten sonra sürekli karşılaştırmalı analizi, teorik örnekleme ve not alma süreçleriyle birlikte yürütür. Farklı kodlama evreleri ile aynı zamanda yürütülen veri toplama ve analizini de takip etmektedirler (Teke, 2023, s.195). Sürekli karşılaştırmalı analizdeki temel amaç kavramları oluşturana kadar verileri birbirleri ile etkileşim haline getirmektir. Sürekli karşılaştırmalı analiz dört aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada karşılaştırılacak kategorideki kavramların anlamlı olması gerekmektedir. İkinci aşamada elde edilen kategorilerin özelliklerini birleştirmek önemliyken üçüncü aşamada teorinin bir kalıba alınması ve son aşamada ise teorinin yazılması olarak ifade edilmiştir (Glaser & Strauss, 2006).

Gömülü teorinin araştırmacıya sağladığı en önemli katkılardan biri de esnek ve açık uçlu olmasıdır. Bu durum veri toplama ve analizinin aynı anda yürütülmesi durumunu özellikle sürekli karşılaştırmalı analizde daha net bir şekilde ortaya çıkarmaktadır (McCann & Clark, 2003). Sürekli karşılaştırmalı analiz, veri kodlama ve analizinin aynı zamanda yürütülerek verilerin içinde saklı olan kavramların keşfedilmesi için araştırmacının kullandığı gömülü teori yöntemi olarak tanımlanabilir.

Sistemantik desende kodlamanın temelinde soru sormak ve karşılaştırma yapmak gibi iki analitik yöntem üzerine kurulmuştur. Kim, nerede, ne, ne zaman, niçin gibi verinin geliştirilmesine katkı sağlayan sorular sorulmaktadır. Kodlamaya ilişkin sorular sorulurken her bir kategorinin ilişkili olduğu kavrama yönelik vurgular taşınmasına da dikkat edilmektedir (MacDonald, 2001).

Sistemantik gömülü teori deseninde kodlama, veri analizinden yola çıkarak kavramlara ulaşmak ve verilerin içinde yer alan olayları tanımlamaktır. Araştırmanın sistemantik gömülü teori deseninde yürütülmesinin temel sebebi bir dizi analiz sürecini kapsayıp teoriyi görselleştiren üç farklı kodlama adımının açık bir şekilde yürütülmesine olanak tanınmasıdır. Bu üç farklı kodlama adımları sırasıyla; açık kodlama, eksen kodlama ve seçici kodlama olarak belirtilmiştir (Corbin & Strauss, 1990, s.5). Araştırmada sistemantik desenin sahip olduğu bu üç adım kullanılarak teoriye ulaşılmıştır.

3.4.2.1. Açık Kodlama

Açık kodlama, araştırmacının elindeki verileri yeniden gözden geçirmesini ve onları kavramsal olarak algılamasını sağlamaktadır (Moghaddam, 2006). Açık kodlamada; olaylar, eylemler ve etkileşimler diğer olay, eylem ve etkileşimlerle benzerlik ve farklılıkları noktasında karşılaştırılarak bir etiketleme işlemi uygulanmaktadır. Bu yöntemin temel amacında benzer olay, eylem ve etkileşimleri kategoriler ve alt kategoriler halinde bir araya getirerek gruplandırma yatmaktadır. Bu kategoriler ise daha sonra kendi içinde özelliklerine ve boyutlarına göre ayrıştırılmaktadır. Bu özellikler gömülü teorideki açık kodlamanın alt kategorileridir ve bunlar her bir kategoriye daha da detaylandırmaktadır (Creswell, 2012).

Sistemantik desende kodlamaya açık kodlama adımı ile başlanmaktadır. Bu araştırmada da açık kodlama araştırmacısının izleyeceği birtakım kodlama stratejileri yer almaktadır. Bunlar; kelime kelime kodlama, satır satır kodlama, olay olay kodlama ve in vivo kodlama olarak belirlenmiştir (Strauss & Corbin, 1998). Bu araştırmada da kodlamaya başlarken satır satır kodlama adımları izlenerek başlanmıştır. Çalışmanın bazı bölümlerinde kelime kelime kodlamalar bazı bölümlerinde ise in vivo kodlamalar yapılmıştır. Kelime kelime kodlamaların yapılmasının sebebi kelimelerin akışına ve onlardan çıkan anlamların kategorileri nasıl etkileyeceğine dikkat edilmektedir.

Araştırmacının satır satır kodlama yapmasındaki temel amacı deşifre edilen verilerin her bir satırının isimlendirilmesi anlamına gelmektedir (Glaser, 1978). Gömülü teoride satır satır kodlama hem en önemli aşamalardan biri hem de en faydalı araçlardan biri olarak kabul

edilebilir. Satır satır kodlamada, her satırın okunması ve kodlama işlemi yapılması sayesinde araştırmacılar birbirini tekrar eden temel kavramların dışında yeni kavram ve fikirlere de ulaşabilmektedir. Bu yeni kavram ve fikirler ise araştırmacı tarafından katılımcıların kullandığı özel terimler olarak ifade edilen in vivo kodlardır. (Charmaz, 2006). Araştırmacı bu çalışmada kelime kelime kodlama, satır satır kodlamanın yanı sıra in vivo kodlamayı da kullanarak elindeki veriye anlam yüklemiş ve metafor ya da imge olarak kullanmıştır.

3.4.2.2. Eksen Kodlama

Gömülü teorinin sistematik deseninin veri analiz ilkelerinde uygulanacak ikinci adım eksen kodlamadır. Gömülü teori araştırmacısı eksen kodlama aşamasında, açık kodlamada oluşturduğu bir kategoriyi seçer ve onu çekirdek kategori diye adlandırılan keşfedilmekte olan sürecin tam merkezine yerleştirerek etrafındaki kategorilerle eşleştirmektedir (Creswell, 2012). Eksen kodlamanın temel amaçları arasında önemli miktardaki verileri ayırtmak, sentezlemek, organize etmek ve açık kodlamanın ardından bu verileri yeni yollarla birleştirmek yatmaktadır (Charmaz, 2006).

Araştırmanın bu evresinde açık kodlamada oluşturulan kategoriler alt kategorilerle ilişkilendirilmiştir. Oluşturulan kategoriler ve alt kategoriler var olan özellikleri ve boyutları bakımından sürekli karşılaştırmalı analize tabi tutularak kimi farklı başlıklarla yeniden adlandırılmış kimi de kategoriler arasında yer değişikliğine uğramıştır.

3.4.3.3. Seçici Kodlama

Sistematik desenin üçüncü düzey kodlaması olarak seçici kodlama kullanılmaktadır. Bu kodlama sürecinde eksen kodlamada tespit edilen çekirdek ya da ana kategori netleştirilir ve bu kategorinin etrafında birleştirilerek kuram ortaya çıkmaktadır. Bu aşamada tüm kategorilerin özellikleri ve boyutları bilindiğinden yeni bir kategoriye ulaşılamaz ya da kategoriler birbirini tekrar etmeye başlamaktadır. Bu da çalışmanın kuramsal doygunluğa eriştiğini göstermektedir.

Bu aşamada veri bir kurama dönüşmektedir. Seçici kodlama aşamasında araştırmacıların takip etmesi gereken beş önemli adım bulunmaktadır (Strauss & Corbin, 1990):

- Olay örgüsünün belirlenmesi
- Kodlama adımları aracılığıyla çekirdek kategori çevresindeki kategorilerin diğerleriyle ilişkilendirilmesi

- Kategoriler ve alt kategorilerin ilişkilendirilmesi
- Veriye karşılık gelen ilişkilerin etiketlenmesi
- Düzeltmesi gereken kategorilere son bir kez göz atılmasıdır.

Seçici kodlamada araştırmacı, temel kodların kuramla nasıl bütünleştiğini ve ilişkili olduğu durumu hikâyeleştirerek anlatmaktadır. Bu sebeple bahsedilen hikâye aslında teorinin açıklanmasıdır (Chun Tie vd., 2019). Bu araştırmada da durum bahsedildiği gibi gerçekleşmiştir. Açık kodlamada belli belirsiz ortaya çıkan çekirdek ya da ana kategori eksen kodlamada da netleştirilmiştir. Araştırmanın çekirdek kategorisi “ekolojik bilinç” olarak belirlenmiş ve etrafındaki kategorilerle birlikte bir kuram şeması ortaya çıkarılmıştır. Seçici kodlamada da çekirdek kategorinin etrafındaki kategorilerden yola çıkılarak teoriye ulaşılan hikâye ortaya konmuştur.

Çalışmanın analiz süreci sonunda ortaya çıkan kategori ve kod sayıları aşağıda Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4
Sürekli Karşılaştırmalı Analizin Verileri

Kodlar	Alt Kategoriler	Kategoriler	Çekirdek Kategori	Tamamlayıcı Kategoriler
1245	29	4	Ekolojik Bilinç	Yaşanabilir Dünya
				Umut Işığı
				Gelecek Nesillerin Refahı
				Doğayı Bütüncül Düşünme

3.5. Araştırma Yolculuğu

Bu çalışmanın araştırma yolculuğunda; araştırma probleminin keşfi, araştırma yönteminin seçimi, uygulama aşamaları ve kuramın ortaya çıkmasıyla rapor yazımı yer almaktadır.

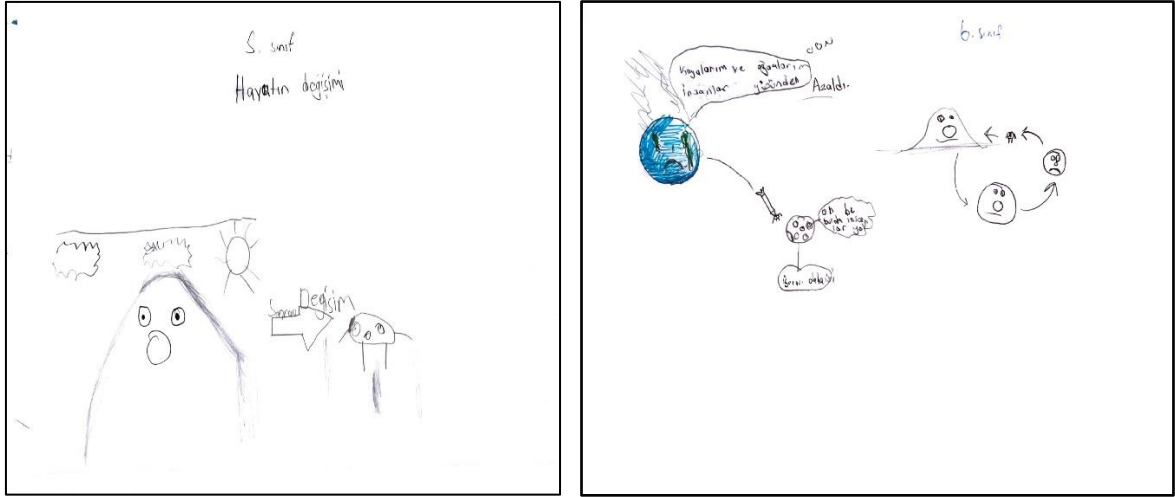
3.5.1. Araştırma Probleminin Keşfi

Bu aşama araştırma probleminin keşfedildiği ve ortaya konduğu bölümdür. Araştırmacı, eğitim hayatının başlarında ve öğretmenlik kariyerinde doğa ile iç içe olmuş ve toplum

gönüllü çalışmalarda yer almıştır. Gerek bu çalışmalarda doğanın ve ekolojinin gireceği zor durumları öngören seminerler ve konferanslara katılımı gerekse kendi okumalarından yola çıkarak problemin gelecekte büyük sorunlara yol açacağını düşünmektedir. Bu aşamada Sosyal Bilgiler dersinin de doğa ve iklimle ilgili konuları kapsamaması ve ders kitaplarında nispeten yer vermesi de araştırmacının ilgisini doğrulamıştır.

Araştırma konusuna karar verme hususunda araştırmacı ve danışmanı arasında her hafta düzenli yapılan toplantıların büyük etkisi ve katkısı bulunmaktadır. Araştırmacının, danışmanı ile yaptığı beyin fırtınaları sonucunda problem konusu belirlenmiştir. Özellikle bu aşamada danışmanın yöntem seçiminde araştırmacının özelliklerine uygun olduğunu düşündüğü ve önerdiği gömülü teorinin kullanımına karar verilmiştir. Problem konusu belirlendikten sonra çalışmanın hangi grupla yapılacağı hakkında bilgi alışverişlerine başlanmıştır. Araştırmacının bir özel okulda çalışıyor olması ve Sosyal Bilgiler dersine öğrencilerin gözünden bir katkı sunma isteğiyle araştırma yolculuğunun ilk aşamasında ortaokul öğrencileriyle çalışılmasına karar verilmiştir.

Araştırmanın bu evresinde gerek tez izleme komitesinin üyeleri gerekse danışmanının önerisiyle araştırmacıdan bir pilot çalışma yapması istenmiştir. Araştırmacı da süreci planlayarak ekolojik vatandaşlık kavramını öğrencilerin algılayabileceği düzeye indirgemiş ve çeşitli etkinlikler hazırlayarak 5 ve 6'ncı sınıflarla pilot çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmaların ilk bölümünde hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular sorulmuştur. Bu verilerin toplanmaya başlamasıyla araştırmacı hem memo yazımına hem de sürekli karşılaştırma analizine başlamıştır. Araştırmacı, Sosyal Bilgiler dersinde girdiği 5. sınıflara ekolojik vatandaşlık kavramı ile ilgili izlettiği bir animasyondan ne anladıklarını sorarak tartışma alanı oluşturmuş ve kalan süre içinde de öğrencilerinden animasyondan anladıklarını resmetmelerini istemiştir.

Şekil 7. Pilot çalışmada öğrencilerin çalışmaları

Araştırmacının oluşturduğu çalışma takvimine göre ilerleyen ve bir ay süren pilot çalışma sonlandırılmış ve verilerde doygunluğa ulaşılmış konunun 6. sınıf öğrencileriyle çalışılmasına veriler aracılığıyla danışmanla birlikte karar verilmiştir. Çalışmanın uygulamasına geçileceği dönemde yaşanan 6 Şubat 2023 depremlerinden araştırmacı doğrudan etkilenmiştir. Bu süreçte depremin şok etkisinden çıktıktan ve kalacak bir yer bulunduktan sonra araştırmacı danışmanı ile irtibata geçerek çalışmanın gidişatına yeni bir yön vermiştir. Bu aşamada etik kurul izni tekrar değiştirilerek öğrenciler yerine öğretmen adayları tercih edilmiş ve çalışmanın planlaması bu şekilde devam etmiştir.

3.5.2. Araştırma Yönteminin Belirlenmesi ve Uygulama Aşamaları

Araştırma yönteminin belirlenmesinde ilk adımı danışmanın gömülü teori yöntemine tavsiye kararı olmuştur. Bu kararda danışmanın araştırmacıyı tanıması ve çalışma özelliklerine yatkın bir öneri de bulunması belirleyici olmuştur. Araştırmacı gömülü teori ile ilgili bugüne kadar yapılan tezleri incelemiş ve eğitim alanına uygulanabilirliğini görmüştür. Araştırmacı konu ile ilgili yeni bir keşfe çıkmayı ve öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramını nasıl değerlendireceklerini merak ederek çalışmalarına başlamıştır.

Araştırmacının çalışma grubunu gömülü teorinin önemli ilkelerinden biri olan kuramsal örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Katılımcılarda var olması beklenen özelliklerin minimum seviyede bulunmasını hedefleyen kuramsal örnekleme aşamasında bazı nitelikler belirlenmiştir. Tam da bu noktada bir araştırma tasarısı planlanarak kuram oluşturmaya yetecek doygunluktaki veriye ulaşılmasını sağlayacak bir çalışma grubu belirlenmiştir. Bu

Çalışma grubu belirlenirken katılımcılardan beklenen nitelikler; üniversite sürecinde doğa ile ilgili bir etkinliğe ya da topluluk çalışmasına katılmış olması, TEMA gibi doğa ve iklimi koruma vakıflarına üye olma veya çalışmalarına katılmış olma gibi niteliklerdir. Çalışma grubu oluşturulurken öğretmen adaylarının seçiminde birinci sınıflara yer verilmemiştir. Bunun sebebi de Sosyal Bilgiler dersinin özellikle iklim, ekoloji ve diğeri araştırma konularıyla ilgili derslerin ikinci sınıf kademesinden başlamasıdır.

Araştırmacı alışma grubuna ulaşmak için A, B ve C Üniversitesindeki akademisyenlerle çeşitli görüşmeler gerçekleştirerek bu konuda yardım talebinde bulunmuştur. Araştırmacı ulaştığı ilk öğretmen adaylarından da sınıflarına bu duyuruyu ilan etmesini ve gereken koşulları sağılıyorsa kendilerinden katılımcı tavsiyesinde bulunmasını istemiştir. Çalışmanın uygulama aşamasında ise ilk görüşmenin ardından sürekli karşılaştırmalı analiz süreci ve not yazımına başlanmıştır. A Üniversitesine mensup öğretmen adaylarıyla yapılan görüşmelerde ön hazırlık olarak telefonda görüşme gerçekleştirilerek görüşmenin ses kaydına alınacağı belirtilmiş ve görüşme yerleri belirlenmiştir. Bu görüşmeler katılımcıların evleri ağır hasarlı olduğu için konteyner kentlerde gerçekleştirilmiştir. Türkiye’yi etkileyen deprem felaketinin yükseköğretimde uzaktan eğitime sebebiyet vermesinin sonucu olarak B ve C Üniversitesindeki öğretmen adaylarıyla telefon görüşmeleri yapılarak ön hazırlık sağılanmış; görüşmelerin Zoom üzerinden yapılacağı ve kayda alınacağı konuları hakkında bilgi verilerek izin alınmıştır.

İlk görüşmelerin ardından araştırmacı, verilerin deşifresine başlamıştır. Görüşmeleri yaptığı her katılımcıya K1, K2 gibi kodlamalar yapmıştır. İlk görüşmenin ardından sürekli karşılaştırmalı analiz sürecine başlanmıştır. İlk görüştüğu öğretmen adayına etkinlik planından da bahseden araştırmacı bu etkinlikleri de görüşmelerin ardından uygulamaya başlamıştır. Analizlerle birlikte etkinliklerin devam etmesi ile açık kodlama aşamasında geçici kodlar oluşturulmaya başlanmıştır. Ses kayıtları transkripte edilerek analiz edilmiş ve sırasıyla açık kodlama, eksen kodlama ve seçici kodlama aşamalarını takip etmiştir. Kategorilerin yirmi öğretmen adayına geldiğinde doygunluğa ulaştığına ve birbirini tekrar ettiğine kanaat getirilmiş ve çalışmaya yirminci öğretmen adayında son verilmiştir.

3.5.3. Kuramın Keşfi

Yapılan analizler sonucunda oluşan çekirdek kategorinin etrafındaki kategorilerin yapıları ortaya çıktıkça kuram keşfedilmeye başlanmıştır. Çekirdek kategorinin seçimine birkaç kategori belirlendikten sonra başlanmaktadır. Araştırmacı bu seçimi yaparken çekirdek

kategorinin diğer kategorilerle ilişkisine ve görülme sıklığına dikkat etmiştir. Aslında çekirdek kategori süreç içinde gömülü teori araştırmacıları tarafından da belli edilebilen bir kategori olarak görülmektedir.

Araştırma sistematik desende yürütüldüğü için literatür incelenmesine veri toplama ve analizinden önce araştırmayı düzenlemek ve temele oturtmak için yapılması gerekli görülmüştür. Gömülü teoride literatür incelemesi de bir tür veri kaynağı olarak bilinmektedir. Bu anlamda kuramın keşfine giden süreçte literatür incelemesi, verilerin analizi ve çekirdek kategorinin etrafında oluşan kategorilerle kurama ulaşan yol belirlenmiştir. Bu aşamada elde edilen kuramın görsellerle ifade edilmesinde Web 2.0 araçlarından yararlanılmıştır. Bu görseller ve görselleri destekleyen katılımcı ifadeleriyle sistemli bir şekilde tez yazımı gerçekleştirilmiştir.

3.6. Araştırmanın Bilimsel Temeli

Nitel araştırmaların değerlendirilmesinde nicel araştırmaya göre bazı farklar vardır. Nitel araştırmalarda çalışmanın iç geçerliği yerine “inandırıcılık” kavramı; dış geçerlik kavramı “aktarılabilirlik”; iç güvenirlik kavramı “tutarlılık” ve dış güvenirlik kavramı yerine “teyit edilebilirlik” kriterleri konmuştur (Guba & Lincoln, 1994). Çalışmanın yukarıdaki kriterlerini sağlamaya yönelik araştırmacı tarafından çeşitli önlemler alındığı ve çalışmanın bilimsel temele oturtulduğu ifade edilmektedir.

İnandırıcılık: Çalışmanın inandırıcılığını sağlamak adına nitel araştırmalarda kullanılan bazı yöntemler bulunmaktadır. Çalışmanın sağlam ve inandırıcı bir temele oturması adına bu yöntemlerden birçoğu bu çalışmada kullanılmıştır. Bunlardan biri uzman görüşünün alınması üzerinedir. Öncelikle araştırmacı tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu üç Sosyal Bilgiler alan uzmanına sunulmuş ve görüşleri alınmıştır. Hazırlanan doküman formları ise iki Sosyal Bilgiler öğretmenine sunulularak fikirleri alınmış ve öneriler doğrultusunda inşa edilmiştir. Araştırmacı görüşmeleri yaptığı katılımcılardan yaptıkları yorum ve raporlara katılıp katılmadıklarını sorgulayarak katılımcı teyidi de almıştır. Bu çalışmada inandırıcılığı sağlamak adına yapılan en önemli durumda üçgenleme yöntemidir. Araştırmacı veri üçgenlemesi yöntemini kullanarak tek bir veri kaynağı yerine birden fazla veri kaynağını kullanmıştır. Bu çalışmada da görüşme ve doküman incelemesi kullanılmıştır. Çalışmanın inandırıcılığını artırmak adına iki Türkçe öğretmeninden araştırmada

kullanılan dilin akıcı olması ve ifadelerin kullanımıyla ilgili yazım ve imla görüşü alınarak kontrol ettirilmiştir.

Aktarılabilirlik: Bu çalışmada aktarılabilirliği sağlamak adına bulgular yazılırken katılımcıların ifadelerini yansıtan doğrudan alıntılara yer verilmiş ve verilerin ayrıntılı betimlenmesi yoluna başvurulmuştur. Çalışmanın araştırma grubu belirlenirken de amaçlı örnekleme yöntemine başvurulmuş ve katılımcıların bilgilerine detaylı olarak yer verilmiştir.

Tutarlılık: Nitel araştırmada tutarlılık elde etmenin önemli bir yolu denetim ifadesinden geçmektedir. Çalışmada tutarlılığın sağlanması adına araştırmanın her bir aşaması detaylı olarak sunulmuştur. Denetimi sağlama adına araştırmanın görüşme verileri ses kayıtları olarak kayıt altına alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu çalışmada ek olarak sunulmuştur. Araştırmanın verilerin nasıl toplandığı, verilerin analizinde izlenen yol ve yöntemler adım adım anlatılarak çalışmada tutarlılık sağlanmaya çalışılmıştır.

Teyit Edilebilirlik: Çalışmada teyit edilebilirliği sağlama adına araştırmacı objektif ve nesnel bir tutum izlediğini şeffaf bir şekilde yöntem adımlarını sunarak göstermektedir. Özellikle katılımcılarla yaptığı görüşmeler, doküman analiz verileri, ses kayıtları ve kuramsal notlar yani araştırmanın tüm aşamaları araştırmacı tarafından saklanacaktır. Çalışmada elde edilen kategoriler, alt kategoriler ve çekirdek kategorilerin farklı disiplinlerdeki öğretmenler ve akademisyenlerle de görüşülerek fikirleri alınmıştır. Çalışma sistematik gömülü teorinin bütün ilkelerini dikkate almaktadır. Sürekli karşılaştırmalı analiz sonucunda oluşan teori tüm alt boyutlarıyla ve katılımcılardan beslenen doğrudan alıntılarla desteklenerek ifade edilmiştir.

BÖLÜM IV

BULGULAR

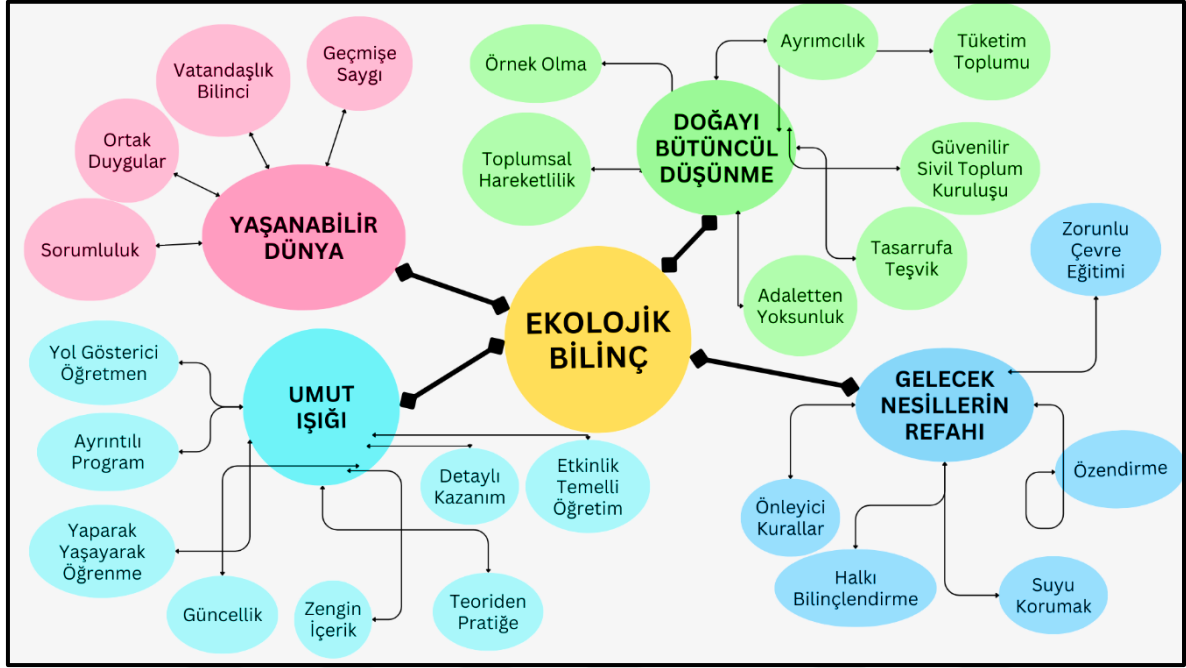
Çalışmanın bulgular kısmını araştırmaya katılan 20 öğretmen adayına yöneltilen açık uçlu sorular ve dokümanların analizi sonucunda elde edilen veriler oluşturmaktadır. Araştırmanın bu aşamasında yanıt verilen araştırma sorusu; “Ekolojik Vatandaşlığın alt boyutlarına (hak ve adalet, sorumluluk, katılım, sürdürülebilirlik ve öz denetim) ve 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına göre Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının bakış açısı ve düşüncelerini nasıl bir kuram açıklayabilir?” çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Çalışmanın temelini oluşturan araştırma sorusunun yanı sıra aşağıda yer alan sorulara yanıt verilmiş ve bu yanıtların ışığında Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaş yetiştirme modeline yer verilmiştir. Çalışmada yanıt bulan araştırma soruları şunlardır:

1. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili değerlendirmelerine ilişkin bulgular
2. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlığın alt boyutları ile Sosyal Bilgiler dersi arasında bağlam kurabilme durumuna ilişkin bulgular
3. Sosyal Bilgiler Öğretmen adaylarının ekolojik bir vatandaş olma çerçevesinde doğayı koruma ilkelerine yönelik bulgular
4. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının özel amaçları, beceri, değerler eğitimi ve kazanımlarıyla ekolojik vatandaşlık kavramı arasındaki bağlantıya yönelik bulgular oluşturmaktadır.

4.1. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlık Kavramına Bakışlarına Yönelik Bulgular

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili düşüncelerini ve bakış açılarını açıklayan veriler genel bir görsel halinde çalışmanın bu aşamasında açıklanmıştır. Veriler değerlendirilirken ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından hak ve

adalet, sorumluluk, katılım, sürdürülebilirlik ve öz denetim ile 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programının beceriler, değerler, kazanımlar ve özel amaçları incelenerek boyutlar ve alt boyutlara ulaşılabacaktır. Ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili öğretmen adaylarının temel yapılarını oluşturan dört boyut ve bunların alt boyutlarına ulaşılmıştır.

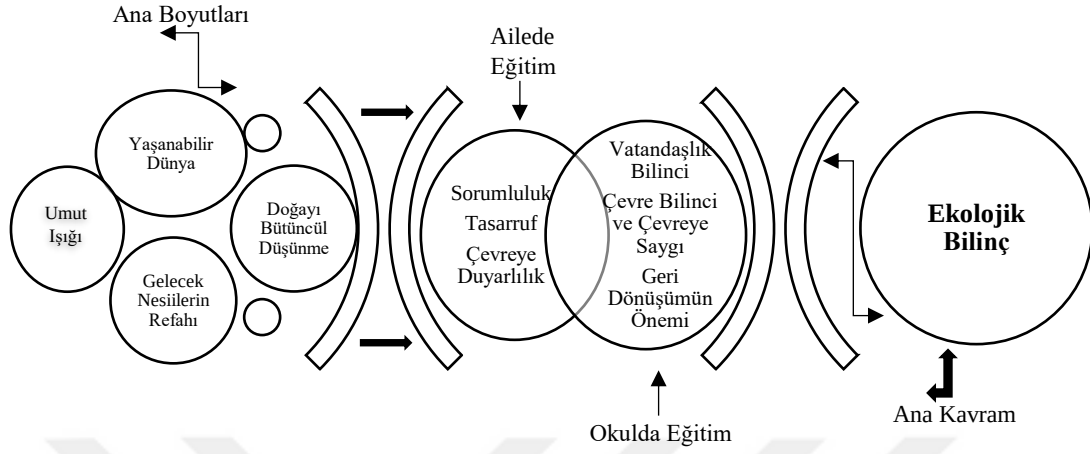

Şekil 8. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramını değerlendirmeleri

Kuramın temel yapısı Şekil 8’de verilmiştir. Bu çalışmada “*ekolojik bilinç*” kavramı araştırmanın çekirdek kategorisi olarak tespit edilmektedir. Ekolojik bilinç kavramını etkileyen boyutlar ve alt boyutları ise çevresinde yer almaktadır. Ekolojik bilinç kavramını; yaşanabilir dünya, umut ışığı, doğayı bütüncül düşünme ve gelecek nesillerin refahı kategorileri etkilemiştir. Ekolojik vatandaşlık kavramının Sosyal Bilgiler dersi ile olan ilişkisini, öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili değerlendirmelerini, teorinin nasıl oluştuğunu gösteren model ve kategorilerin boyutları ile alt boyutlarına çalışmanın bulgular kısmının devamında detaylı bir şekilde yer verilmiştir.

4.2. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaş Yetiştirme Modeli

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinden ve çalışmalara verdikleri yanıtlardan ortaya çıkan verilerin analizi sonucunda ilköğretimde ekolojik vatandaş yetiştirilebileceği bir işleyiş sistemi ortaya çıktığı sonucuna varılmaktadır. Bu işleyiş sistemini gösteren modele Şekil 9’da yer verilmektedir.

Şekil 9. Ekolojik vatandaş yetiştirme işleyiş modeli

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaş yetiştirme modelinin ana kavramını ve çekirdek kategorisini ekolojik bilinç kavramı oluşturmaktadır. Modelin temelinde yer alan ekolojik bilinç kavramı modelin ana boyutları tarafından desteklenmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaş yetiştirme modelinin işleyişine hem okulda hem de ailede eğitime yer vermektedirler. Ailede ve okulda eğitimin sorumluluklarını ve ana motivasyon kaynağını bilinç ifadesi oluşturmaktadır.

Ekolojik vatandaş yetiştirme modelinin işleyişinde yer alan ana boyutlardan; yaşanabilir dünya öğretmen adaylarının öğrencilerine ve gelecek nesillere ekolojik vatandaş denildiğinde önceliğe aldıkları bir kavramdır. Dünyayı daha yaşanabilir kılma ve onu koruma işleyiş modelinin ana boyutlarının temel motivasyonlarından biri olarak görülebilir. Modelin ana boyutlarından bir diğeri olan umut ışığında 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ekolojik vatandaş yetiştirmede umut olabilecek özelliklere ve kavramlara sahip olduğunu vurgulamaktadır. Buna mukabil öğretmen adaylarına göre programın umut ışığı olabilmesi içinde eksik olan yönlerinin en kısa zamanda tamamlanması ve güncellenmesi gerekmektedir. Modelin işleyişinde ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarına vurgu yapan doğayı bütüncül düşünme ise öz denetim, sürdürülebilirlik, katılım, hak ve adalet ile sorumluluk boyutlarının gelecek nesillerin devamı ve temel kaynaklara ulaşımında hayati

öneme sahip olacağını ifade etmektedir. Modelin ana boyutlarından sonuncusu olan gelecek nesillerin refahı kavramında Sosyal Bilgiler öğretmen adayları doğayı korumanın ilkelerini gelecek nesillere aktararak onların daha refah içerisinde yaşamalarını ifade etmektedir. Gelecek nesillerin refahını temel ilke olarak alan öğretmen adaylarına göre bu refahın gerçekleşmesi için bugünden itibaren çevre ve doğa ile ilgili pek çok şeyin değişmesi gerekmektedir. K18'in görüşünde çevre ve doğa ile ilgili değişimin şart olduğuna yönelik şu ifadeler kullanılmıştır:

Birey ve toplum adına çok önemli bir noktadayız. Çünkü hayvan ve bitkilerin çevreyi koruma algısı yok. Onlar zaten çevrenin içinde var olan kendi kendilerine hayatlarını sürdüren varlıklardır. Kediler dışkısını kum veya bir şeyle örterek gübreleştirme sürecine giriyor ve aslında çevreyi bir döngü olarak sürdürmelerine devam ediyorlar. Biz insanlar olarak bunun bilincine varıp buna göre hareket etmemiz gerekiyor. Burada da karbon ayak izi olsun filtrelemeler olsun bunlara dikkat etmeliyiz. En basiti toplu taşımalara yönelmeyi ve bisiklet gibi doğaya uygun araçları kullanmaya özen göstermeliyiz. Tabii bu da imkânımız doğrultusunda gerçekleşmeli. İklimi korumak adına da ben Ankaradayım ve inanılmaz yağış gerçekleşiyor. Bu da iklim değişikliğinin bir gerçeği. Geçtiğimiz sonbaharda da ailemle konuştuğumda Rize bölgesi toplumca çok yağış alınan bir yer olarak bilinse de kuraklığının olduğunu ve uzun süredir güneşli olduğunu belirttiler. Bu da iklimin korumaya ihtiyacı olduğunu ve değiştiğini gösteriyor. Buna yönelik sizin yaptığınız gibi çalışmalar yapılmalı ve Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilere bilgi aktararak kişilerin düzeyini ölçecek çalışmalarla bunların yeniden yapılandırmaya gidilmesi gerektiğini düşünüyorum.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre ekolojik vatandaş yetiştirme modelinin işleyişinin sağlanabilmesi için okulda verilecek eğitimin yanı sıra ailenin evde kazandıracığı davranışlarda çok büyük önem arz etmektedir. Bu anlamda öğretmen adayları öğrencilerin okul yaşına gelene kadar ekolojik vatandaş olabilme yolunda kazanabilecekleri sorumluluk, tasarruf ve çevreye duyarlılık özelliklerini ailelerin verebileceğini düşünmektedirler. Bu özellikler ekolojik vatandaş olma yolunda ailede kazanılabilecek temel çevreyi ve doğayı koruma davranışları olarak görülmektedir. Öğretmen adaylarının bu özellikleri edinerek okula gelen öğrencilerin okulda da çevreyi koruyan ve ona saygı duyan bir vatandaşlık bilinci ile geri dönüşüm gibi geleceğimizde önemli bir rol oynaması düşünülen becerileri kazandırmanın daha kolay olabileceğini varsaymaktadırlar. Bu anlamda K1'in konuyu aydınlatan şu düşüncelerine yer verilmiştir:

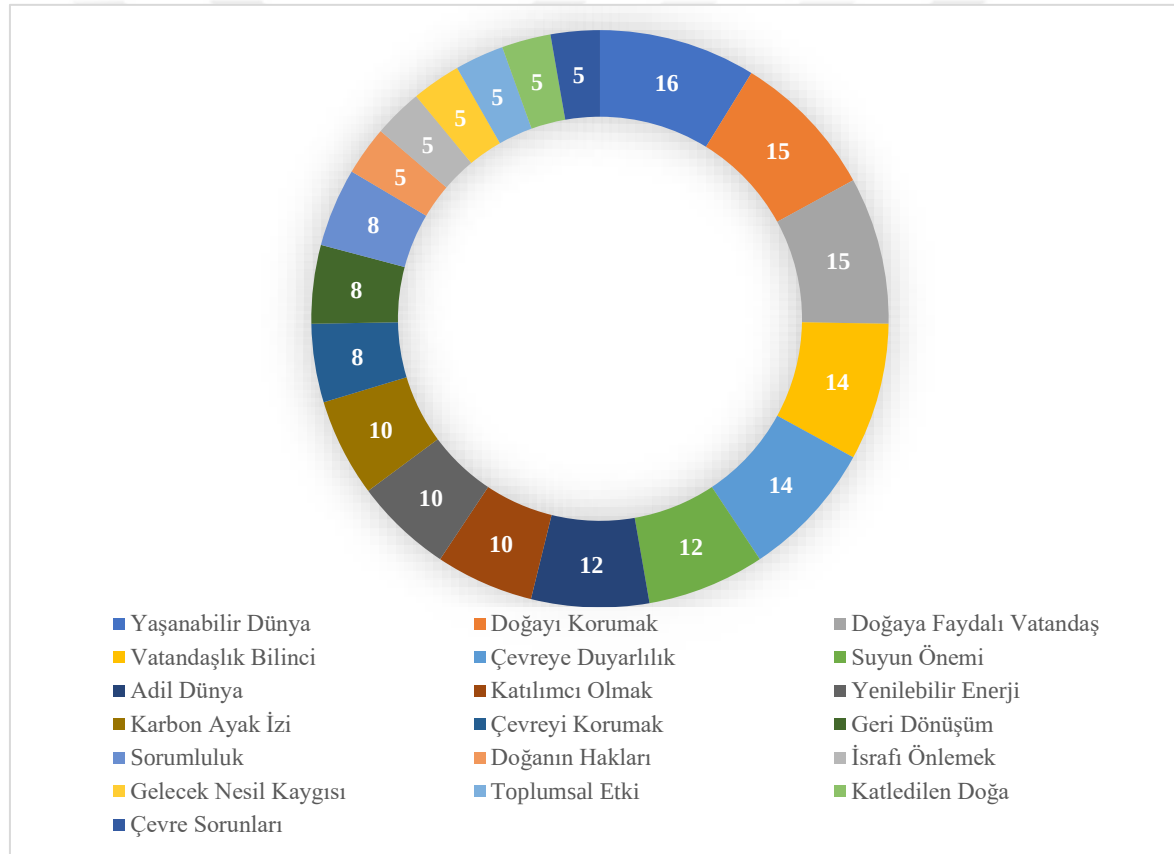
Bu değerlerin kazandırılması önce ailede başlamalı. Çevre ve doğayı koruma konusunda ailede verilecek eğitim önemli. Önce ben kendi çocuklarımı eğitmeliyim ki onlar da başka çocukları eğitsin. Önce kendi kapının önünü temizlemek gerekiyor. Çocuğa küçük yaşta doğa ile ilgili kazandırılacak davranışlar büyük yaşlarına geldiğinde unutulmuyor ve onun ekolojik bir vatandaş olma konusunda önemli bir mesafe katetmesini de dolaylı da olsa sağlıyor diyebilirim.

Modelde değinilmesi gereken son konu ise çalışmanın da çekirdek kategorisini oluşturan “ekolojik bilinç” kavramıdır. Bu kavram öğretmen adayları tarafından öğrencilerde çevreyi ve doğayı koruma, sorumluluk alma, tasarruf yapma, israfa karşı olma, yere çöp atmama gibi temel davranış biçimlerinin bütününde ortaya konulmuştur. Bu bilince sahip olan

öğrencilerin ekolojik vatandaşlığın gereğini yerine getirebileceğine inanmaktadırlar. Ekolojik vatandaş yetiştirme modelinde işleyişin sağlanmasında bilinç kazandırma ifadesi hem çevre hem doğa hem de ekolojik olarak gerçekleşmelidir.

4.3. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlıkla İlgili Değerlendirmelerine Yönelik Bulgular

Bu başlıkta Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramı denildiğinde zihinlerinde canlanan ifadelere yer verilecektir. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili en çok tekrarladığı ifadeler frekans (f) şeklinde ifade edilerek kodlamalar ve sürekli karşılaştırmalı analiz sonucunda elde edilerek Şekil 10'da sunulmuştur.

Şekil 10. Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili çağrışımları

Ekolojik vatandaşlık kavramı Sosyal Bilgiler öğretmen adayları tarafından sıklıkla tekrar edilen 19 kavram etrafında toplanmıştır. Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaşlıkla ilgili genelde olumlu ifadeler içeren kavramlar kullanmış ve kategorinin yaşanabilir dünya olmasını sağlamıştır. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik

vatandaşlık kavramı denildiğinde merkeze aldıkları en önemli kavramlar; yaşanabilir dünya, doğayı korumak ve doğaya faydalı vatandaş olarak görülmektedir. Öğretmen adaylarının görüşlerine göre ekolojik vatandaş denildiğinde en çok ifade edilen kavram doğa ve çevre etrafında şekillenmektedir.

Öğretmen adayları tarafından en çok tekrar edilen yaşanabilir dünya kavramı (f=16) olmuştur. Bu kavramı takip eden ve sıklıkla tekrar edilen bir diğer kavram doğayı korumak (f=15) ve doğaya faydalı vatandaş (f=15) olarak tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramı denildiğinde yoğun olarak ulaştığı bu üç kavramın olumlu anlamlar ifade ediyor olması kavramın yapıcı yönüne vurgu yapmaktadır. Vatandaşlık bilinci ve çevreye duyarlılık (f=14) yüksek oranda tekrarlanmış ifadeler olmasının yanı sıra ekolojik vatandaşlığın önemli özelliklerini de içinde barındırmaktadır. Suyun önemi ve adil dünya kavramları (f=12), katılımcı olmak, yenilebilir enerji ve karbon ayak izi (f=10) de dikkate değer oranda tekrar edilmiştir. Çevreyi korumak, geri dönüşüm ve sorumluluk (f=8) çağrışımları nispeten daha az tekrar edilmiştir. Doğanın hakları, israfı önlemek, gelecek nesil kaygısı, toplumsal etki, çevre sorunları ve katledilen doğa (f=5) öğretmen adayları tarafından ekolojik vatandaş denildiğinde akla gelen fakat daha az tekrar edilen kavramlar olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 10'da ifade edilen ekolojik vatandaşlıkla ilgili çağrışımlar öğretmen adaylarının kavramla ilgili toplumu ve öğrencileri ekolojik vatandaşa dönüştürebilecekleri umudunu doğurmaktadır. Bu anlamda öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık çağrışımlarında yer alan; yaşanabilir dünya, adil dünya, doğaya faydalı vatandaş, doğayı korumak ve vatandaşlık bilinci ifadeleri toplumun ve öğrencilerin eğitiminde önemli baş aktör kavramlarıdır. Doğayı korumak ve vatandaşlık bilinci ile ilgili K1'in görüşlerine aşağıda yer verilmektedir:

Biz doğanın içinde yaşayan insanlarız ve bu insanlık tarihi boyunca böyleydi. Doğa olmadan bir insan topluluğu düşünülemez. O yüzden doğayı korumamız gerekiyor. Doğayı ne kadar yıpratırsak aynı şekilde etkileri insanlar için olacak. Bu bağlamda özellikle çocuklarda bu bilinci oluşturmamız gerekiyor. Çocukların doğayı koruması gerektiğine küresel ısınma ve su ktlığına karşı çocuklarda bilinç oluşturmamız. Eğer bu bilinci şimdi oluşturmazsak gelecek nesillerin bu sorunlarla daha çok karşılaşacağını düşünüyorum ve bu beni endişelendiriyor.

Yaşanabilir dünya çerçevesinde değerlendirilen ekolojik vatandaşlık kavramı öğretmen adaylarının zihinlerinde çevreyi temiz tutması gereken, yere çöp atmayan hatta yere tükürmeyen vatandaş olarak canlanmaktadır. Bu özelliklere sahip olan vatandaşların aynı zamanda başkalarını da bu konuda bilinçlendirmesi ve uyarması ekolojik vatandaş olma yolunda atacağı önemli adımlardan biri olarak görülmektedir. Çevreyi temiz tutup koruyan vatandaşların sayısının artmasıyla doğanın canlanacağı düşünülmektedir. Bu konuda da

özellikle çevreye duyarlılık kavramı başat faktörlerden biridir. Çevresine duyarlı olan vatandaşın önce kendi alanından sorumluluğu olarak bütün doğayı koruma ve temiz tutma duyarlılığına sahip olması beklenmektedir.

Gün geçtikçe artan kirliliğin önüne geçilmesinde çevreye olan duyarlılığın önemli rol oynayacağını düşünen öğretmen adayları bu kavramı kazandırmada kendilerine sorumluluk düştüğünün farkında ve bilincinde oldukları tespit edilmiştir. Yerlere çöp atılmaması gerektiğinin ailede verilmesi gereken bir değer olarak görülse de okulda yapılacak çalışmalarla bu değer öğrencilere kazandırılabilir. Ayrıca gelecek nesillere daha temiz ve sağlıklı bir çevre bırakmanın duyarlılığı da öğrencilere geçmişte yaşanan örneklerle verilebilir. Çevreye duyarlı olma konusunda öğretmen adaylarına izletilen video ve etkinlik kağıtlarına K4 tarafından şu ifadeler yer verilmiştir:

Doğa yaşadığımız, hayatımızı sürdürdüğümüz yerdir. Doğayı oluşturan birçok etken vardır. Bunlar yeryüzü, gökyüzü, ormanlar, denizler vb. unsurlardır. Birçok canlı doğada yaşar. İnsanlar, hayvanlar, bitkiler... Canlı ve cansız birçok varlığın bulunduğu doğa, sonsuz güzellikler ile doludur. Doğanın korunmasında biz insanlara büyük görevler düşmektedir. Çünkü doğanın dengesini bozan ve tekrar düzeltebilecek olan insanlardır. Yaşadığımız çevre sadece insanların değil tüm canlılarındır. Maalesef günümüzde çevreye duyulan duyarlılık yok denecek kadar az. Denizlere, göllere, yeşil alanlara, sokaklara atılan çöpler, fabrika ve egzoz dumanları... Daha neler neler. oysaki yaşadığımız bu dünya hepimizin. Ozon tabakasının delinmesi, ormanların ve birçok canlı türünün yok olma tehlikesi altına girmesi, su ve su kaynaklarının kirlenmesi, etrafımızdaki çöp yığınları doğanın alarm verdiğinin göstergesi. Bu şekilde devam ederse çok yakında yaşanacak bir çevre kalmayacak. Doğayı kurtarmak için bilinçlenmeli ve onu korumak için çaba göstermeliyiz. Dünya üzerinde yaşamın devam etmesi, sağlıklı bir şekilde yaşayacağımız bir doğa için çok daha duyarlı ve özverili olmalıyız. Çevremizi temiz tutmalı ve bizden sonra gelecek nesillere güzel bir dünya bırakmalıyız.

Adalet duygusunun ön planda olduğu ve yurttaşların sorumluluklarını yerine getirdiği bir dünyada ekolojik vatandaşlık daha da anlam bulacaktır. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık çağrışımalarında adil dünya, sorumluluk alma, katılımcı olmak gibi ifadeler yer almaktadır. Adil bir dünyada çevre ve doğa ile ilgili sorunların azalacağı ve haklarının korunabileceği düşünülmektedir. Öğretmen adaylarına göre çevre ve doğanın üzerindeki insan etkisi oldukça olumsuz ve adaletten uzak olarak görülmektedir. Bundan dolayı çevreye ve doğaya adil yaklaşımın dünyanın geleceği adına da önemli bir etken oluşturacağı belirtilmektedir. Ekolojik vatandaşlık kavramının desteklenmesinde ve çevre ile doğa sorunların çözümünde öğretmen adaylarına göre sivil toplum kuruluşları önemli bir yer kaplamaktadır. Öğretmen adaylarına göre ilkokuldan itibaren öğrencilerin doğa ve çevre ile ilgili kulüplere yönlendirilmesi gerekmektedir. Öğrenciler doğayı korumak, ağaç dikmek ve yerlere çöp atmamak gibi temel faaliyetleri bu kulüplerde öğrenmeli ve yaşamlarına katarak ekolojik vatandaşlığa ilk adımı atmaları sağlanmalıdır.

Geleceğin dünyasında adını daha sık duyacağımız temiz enerji kaynaklarına ihtiyaç gün geçtikçe artmaktadır. Öğretmen adayları da ekolojik vatandaşlık kavramını bu temiz enerji kaynaklarından elektrikli araçlar, rüzgâr panelleri, güneş enerjisi başta olmak üzere yenilenebilir enerji kaynaklarının önemini vurgulamaktadırlar. Yenilenebilir enerji kaynaklarını Sosyal Bilgiler dersi içerisinde sadece bir konu ile sınırlı kalmadan bölgelerinde yer alan tesisleri ziyaret etmek başta olmak üzere öğrencilere faydalarını anlatmak adına sınıf dışı çalışmalar düzenlenmesinin gerekli olduğunu belirtmektedirler. Öğretmen adaylarının dikkate aldığı çağrışımlardan biri de ekolojik vatandaşın karbon ayak izine dikkat eden vatandaş olarak kayda geçmesidir. Buna göre ekolojik vatandaş çevresindeki diğer insanlara göre fosil yakıtları kullanmada ve sera gazını yayma gücü yüksek ürünlerden uzak durarak bunun bilincinde olan vatandaştır. Ekolojik vatandaşlık kavramının temelinde yatan sorumluluk ifadesine oldukça uygun olan geri dönüşüm ile birlikte önce kendi yaşamımızda sonra da okullarda plastikler başta olmak üzere doğada uzun süre kalan ürünleri dönüştürerek çocuklarda bilinç oluşturulabilir. Geri dönüşüm başta olmak üzere sürdürülebilir ve yaşanabilir dünya açısından K17'nin ifadeleri şöyledir:

Okuldayken günde üç şişe su alıyorum. At çöpe at çöpe ama cam şişeler, termoslar kullanım ve temizlik açısından daha rahat ve çevreyi temiz tutmamızı sağlar. Kıyafet konusuna geldiğimizde beş kardeşiz küçüleni kardeşim giyer, eskimeden geri dönüşüm hali bizim evimizde var. Daha sonra mutfakta son dönem moda olan kabak lifler var. Sürdürülebilirlik açısından evde de banyoda da onu kullanıyoruz. Süngerler ve sarı bez denen şey mikrop üretiyor. Geri dönüşüm açısından da bu bezler çok zor dönüşüyor ama kabak lifler daha kolay dönüşebiliyor. Önceden kitaplarımızı eve getirir çöpe atardık, şimdi ise okul bitimine yakın geri dönüşüm için öğretmenler istiyor. Kitaplar evde kalmıyor geri dönüşümden atığa dönüyor. Bu da bir sonraki yılın kitaplarını oluşturmaktadır. Yine kardeşimin okulunda bir kampanya var. Atık pilleri topluyorlar ve atık pilleri getirene sakız veriyorlar. Sakız için piller toplanıyor. Okulun bu konuda payı büyük. Son on yılda bizim dönemimize göre daha fazla bilinçlenme var olduğunu söyleyebilirim.

Toplumda yaşayan insanların çevrelerine bıraktıkları etkinin farkında olmadan yaşamaları doğanın haklarını çiğnemelerine neden olmaktadır. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre ekolojik vatandaş, doğanın haklarının farkında olan ve bunu koruyan vatandaş olarak tarif edilmektedir. Bu tarifi hakikatte yerini bulması için doğanın haklarını kendi hakları gibi savunan ve toplumsal bir etki oluşturan ekolojik vatandaşlar yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu hususta görev, başta öğretmenler olmak üzere toplumun tamamına düşmektedir. Öğretmen adaylarının en önemli çekincelerinden biri de gelecek nesillerin şu an yaşadığımızdan daha kötü bir dünyada yaşayacak olma ihtimalleridir. Buna da gerekçe olarak katledilen doğa ve onun etrafında oluşan çevre sorunlarını göstermektedirler. Çevre sorunlarının ileride daha da artacağını düşünen ve bu yönde tahminler de bulunan öğretmen adaylarına göre dünya yaşanabilir oluşunu gün geçtikçe yitirecektir. Bu noktada da ekolojik

vatandaşlık kavramı adeta bir zorunluluk haline gelecektir. Dünyanın geleceği hakkında K14 tarafından, yaşanabilir dünya temalı, yazılan şiir aynı zamanda eleştirel bir bakış açısı da sunmaktadır:

NEREDE O ESKİ DÜNYA

Dünya'nın dengesi bozuldu

İnsanlar yaşayamaz oldu

Olan küçüklerimize oldu

Büyüklerinin bıraktığı Dünya verimsiz toprağa benziyordu.

Sosyal Bilgiler dersinin işi artık daha da zordu.

Çünkü dünya artık Dünya'nın onun dengesini bozan büyüklerden ne hesap soracak

Ne de küçüklere bir şeyler öğretecek gücü yoktu...

4.4. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Vatandaşlığın Alt Boyutlarıyla Sosyal Bilgiler Dersi Arasında Bağlam Kurmalarına Yönelik Bulgular

Sosyal Bilgiler dersi üstlendiği misyon itibarıyla topluma faydalı etkin vatandaşlar yetiştirmektedir. Çağın gereklerini yerine getiren etkin vatandaşların günümüz koşullarında çevreyi ve doğayı koruyan onların haklarını savunan ekolojik vatandaşlığı da öğrenmeleri gerekmektedir. Bu çerçevede ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından olan sorumluluk, hak ve adalet, katılım, sürdürülebilirlik ve öz denetim boyutlarının Sosyal Bilgiler dersi ile bağlamı öğretmen adayları tarafından keşfedilmiştir. Bu noktada öğretmen adaylarına göre kategorinin ana teması “doğayı bütüncül düşünme” ifadesi olarak belirlenmiştir.

Çalışmanın başında ekolojik bilinç çekirdek kategorisinin alt boyutlarında verilen “doğayı bütüncül düşünme” kategorisi altında; toplumsal hareketlilik, örnek olma, ayrımcılık, tüketim toplumu, güvenilir sivil toplum kuruluşu, tasarrufa teşvik ve adaletten yoksunluk olarak verilmiştir. Bu başlık altında “doğayı bütüncül düşünme” kategorisi daha da derinleştirilerek bazı ilave alt boyutlar eklenmiştir. Bunlar da iklim krizine önlem, yetinmeyi bilmek, küreselleşme, proje üretme ve gönüllülük olarak belirlenmiştir. Altta yer alan Şekil 11’de ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarıyla ile Sosyal Bilgiler dersi arasındaki bağlam ifade edilmeye çalışılmıştır.

ojik vatandaşlığın alt boyutlarından olan sorumluluk ve adalet, 2018

Öğretim Programında yer verilen değerlerin içerisinde yer alırken katılım ve öz denetim becerileri de değerlendirilmiştir. Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığın altı temel becerileri değerlendirirken doğaya bütüncül bakılması gerektiği konusunda uzlaşmışlardır. Bu minvalde değerlendirme sağlandığında sorumluluk değerinin Sosyal Bilgiler dersinde dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarda üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanlarında bilinçli tüketimle öğretilmesi nispeten ekolojik vatandaşlıkla ilgilidir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında kök değer olarak ifade edilen adalet kavramı ise bütün sınıflarda kazanımlarında kendine yer bulamamıştır. Programda sosyal katılım olarak ifade edilen beceri ise genelde etkin vatandaşlık öğrenme alanında ekolojik vatandaşlığın kazanımlarından uzak ifade edilmiştir. Öz denetim kavramı yine programda çok az yer bulurken ekolojik vatandaşlıkla dördüncü sınıf üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında ekolojik vatandaşlıkla ilişkilendirilebilir olarak görülmektedir.

mluluk kavramının özünde ekolojik vatandaş olarak düzenli olmak, temiz bir çevrede
mak, çevresini sevmek ve korumak gibi temel ifadeler öğretmen adayları tarafından
anılmıştır. Özellikle ekolojik vatandaşın toplu taşıma araçlarını kullanması, çevreyi
tenleri uyararak sorumluluk alması, atıkları ayrıştırarak geri dönüşüme katkı sağlaması,
şime kendinden başlayarak çevresindekilere örnek olması gibi özellikleri taşıması

gerekmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmen adayları gelecekte iklim krizinin etkilerini daha derinden ve sarsıcı yaşanacağını farkında olarak görülmektedirler. Öğretmen adayları bu konuda önlem olarak öğretim programlarında ekolojik vatandaşlık kavramına yer verilmesine ve bu sorumluluğun öğrencilere kazandırılmasında rol üstlenilebileceğini ifade etmektedirler. İklim krizine önlem almanın basit yollarla gerçekleştirilebileceği, okulda yapılacak etkinliklerle öğrencinin zihin dünyasına bu konuyu yerleştirebilecekleri görüşü hakimdir. Sorumluluk başlığı altında K8'in görüşleri şunlardır:

Çevre ve iklim değişikliğini araştırdığımda bireysel temelli çok bir şey yapılabileceğini düşünmüyorum. Bunlar yapılsa bile tam olarak etkili olabileceğini düşünmüyorum. Daha çok siyasilerin ve devletlerin adım atması gerektiğini düşünüyorum. Benim yapabileceğim en basit plastik, kâğıt ve evsel atıkları ayırmak olur. İnsanlar ihtiyacı olsun olmasın birçok tekstil ürünlerini alıyorlar. Bunların üzerine bir şeyler yapılabilir. Su kullanımını azaltmalıyız. Tamamen israfi önleyemeyebiliriz ama kontrol altına alabiliriz. Elektrik israfını önlemek adına led ışıklar kullanılabilir. Led ışıkların karbon salınımı açısından daha iyi olduğunu biliyorum. Deodorant ve parfüm kullanımı kontrol altına alınırsa daha yaşanabilir bir dünya oluşturabiliriz diye düşünüyorum.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığın sorumluluk boyutunda en önemli görevin kendilerine ait olduğu görüşünde birlik sağlamaktadırlar. Öğrencilerine ekolojik vatandaşlığı öğretebilmeyi, doğayı ve çevreyi korumanın önemini kavratılabilmeyi bir misyon edinmektedirler. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre kendilerinde başlayacak değişim öğrencilerini etkileyecek ve geleceğe emin adımlar atılmasını sağlayacaktır. Bu anlamda doğayı korumak, iklim krizinin etkilerini azaltmak adına öğrencileri bilinçlendirmek gerekmektedir. Öğrencileri bilinçlendirmek başta olmak üzere K10'un görüşleri şöyledir:

Çevreyi korumak adına elimizden geleni yapmalıyız. Çevreye zarar vermemek konusunda sadece kendimizi değil çevremizdeki insanları da bu konuda uyarmak onları da çevreyi korumaya teşvik etmek gerekiyor. Bana zararı yok demek gerekiyor. Bize değil ama ilerideki nesle zararı dokunacak. İklim konusunda da elimizden ne geliyorsa yapmalıyız. Kamu spotlarında bu konuyla ilgili reklamlarda uyulması gereken ne varsa ona uyarak başlamalıyız. Önce kendimiz adım atıp daha sonra çevremizdekileri teşvik etmeliyiz. Öğrencilerimize de kendimiz örnek olarak bunu aşılamalıyız.

Ekolojik vatandaşlığın bir diğer alt boyutu olan hak ve adalet kavramı da öğretmen adayları tarafından ayrımcılık ve adaletten yoksunluk alt kategorileriyle değerlendirilmiştir. Öğretmen adaylarının görüşlerine göre hak ve adalet kavramları ekolojik vatandaşlıkta en çok göz ardı edilen ve yok sayılan alt boyutu olarak görülmektedir. Bu durumun oluşmasında insan kaynaklı pek çok sebebin varlığı göze çarpmaktadır. Ülkemizde son dönemde meydana gelen orman yangınları ve çevreyle ilgili kurallara uymamak bu kategorinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Özellikle söz konusu doğa ve ormanlar olduğunda yapılan bir pikniğin ardından bırakılanlar bilinçsizliğin en önemli göstergesidir. Bu tür durumlarda pek çok kez ormanların yok olmasına varıncaya dek yangınlar olmasına rağmen

hala müdahale ve önlem konusunda yetersiz kalınması da öğretmen adaylarının bu boyuta sunduğu önemli eleştirilerdendir.

Hak ve adalet alt boyutu öğretmen görüşlerinde yaşamın her noktasında var olan bütün canlılara saygı duyulması gerektiği konusunda fikir birliğine varılmıştır. Söz konusu saygı kavramı olduğunda öğretmen adaylarının hayvanlara şiddet ve eziyete kesinlikle karşı olduğu ve bu konuda yaptırımların artırılmasının gerektiğini belirtmektedirler. İnsanoğlunun doğaya hükmettiği ve bunun da olumsuz sonuçlar doğurduğu canlıları ve hayvanları değersizleştirdiği görüşü hakimdir. İnsanların söz konusu doğa olduğunda hak ihlallerini daha kolay yaptıkları da öğretmen adaylarının görüşlerinde dikkat çektiği noktalardandır. Hak ve adalet boyutuyla ilgili K3'ün görüşleri şunlardır:

İnsanlık bu düşünceyle bu zihniyetle devam ederse çok büyük sıkıntılar yaşayacağımızı düşünüyorum. Çevre ve hayvan hakları konusunda büyük sorunlar yaşıyoruz. Gün geçmiyor ki hayvanlarla ve ağaç katliamıyla ilgili haberler görmeyelim. Gelecek yıllarda bazı hayvanları çocuklarımızın göremeyeceği konusunda endişeliyim. Orman yangınlarının ülkemizde büyük sorun olarak görüyorum. Kasıtlı orman yangınlarında adalet kısmının çok eksik kaldığını düşünüyorum. Cezalar yeterli olmayınca insanlar da bu konuda daha kötü davranıyor. Bazı konular siyaset üstü olmalı diye düşünüyorum.

Sürdürülebilirlik kavramı ekolojik vatandaşlığın en önemli alt boyutlarından biri olarak görülebilir. Bunun temel sebebi olarak da insan yaşamının devamında büyük katkılara yol açacak davranışlar kazandırması gösterilebilir. Öğretmen adayları sürdürülebilirlik kavramının alt kategorilerinde küreselleşme, tüketim toplumu ve yetinmeyi bilmek kavramlarını önemle dile getirmişlerdir. Sürdürülebilirlik alt boyutunda öğretmen adayları çevrelerinde gördükleri örneklerden insanların ihtiyaç fazlası ürünler aldıklarını tespit etmekte ve buna sebep olarak da küreselleşmeyi göstermektedirler. Küreselleşme ile birlikte bir tüketim toplumu oluştuğu ve insanların ihtiyaçları olmadığı halde kıyafet başta olmak üzere alışveriş yaptıkları görülmektedir. Bu noktada öğretmen adaylarının tasarruf değerini öğrencilerine kazandırmaları Sosyal Bilgiler dersi yoluyla büyük önem taşımaktadır. Bilinçsizce yapılan tüketimin okul sıralarında, kantinde başladığı düşünülürse bu konuya dikkat çeken çalışmalarla öğrenciler tasarrufun önemini anlayabilir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları sürdürülebilirlik kavramını lisans döneminde aldığı derslerle de bağdaştırarak hayatın içinde çok önemli bir yer tuttuğunu paylaşmaktadırlar. Elleri var olan kaynakları doğru kullanabilmeyi ve bu kaynakları korumanın önemine vurgu yapmaktadırlar. Öğretmen adaylarının görüşüne göre insanların öncelikli olarak ihtiyaçlarına odaklanmaları gerekmekte ve buna yönelik tüketimlere ağırlık verilmesi önerilmektedir. Sürdürülebilirliğin sağlanmasın da geri dönüşüm ve yenilenebilir ürünlerin kullanılması ve insanların bu konuda bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Bu

bilinçlendirilmenin sağlanmasında devlet politikalarının vatandaşlara yol gösterici şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Yakın dönemde yapılan poşet düzenlemesi bunun en basit örneklerinden biridir. Öğretmen adayları sürdürülebilirlik kavramıyla yetinmeyi bilmek ifadesinin önemine vurgu yaparken özellikle köy hayatlarından örnekler sunmaktadır. K5 ve K11'in sürdürülebilirlik, köy hayatı ve devlet politikalarına yönelik verdiği örnekler şunlardır:

Sürdürülebilirliği sağlamanın en güzel cevabı köy hayatında saklıdır. Köy hayatına baktığımızda her şeyin değerlendirildiğini görürsünüz. Orada bir yokluk var. Bu yokluktan sürdürülebilirliği muhteşem bir şekilde sağlamışlardır. Bugün burada bizim bir şey için kullandığımızı orada on şey için kullanıyorlar. Örnek vermek gerekirse koyun kesiyorlar yününi kıyafet yapıyorlar, derisinden tulum yapıyorlar, boynuzlarından bıçak sapı yapıyorlar bunların hepsini bir şekilde değerlendiriyorlar. Oysa biz bugün bu kadar hızlı tüketim toplumunda ayakkabı eskিয়ে যেনisini alıyoruz. Toplumun bu konuda bilinçlendirilmesi devletin de bu konuda politikalarının olması gerekiyor. Biz İsveç veya Finlandiya değiliz. Ama bir şekilde bu farkındalığı yaratmalıyız.

Bu konuda hatalı olduğumuz olayların başında kıyafetlerin eskimesine de gerek kalmadan modası geçtiği için ya da bana yakışmadı denilerek atılıyor. Bu tamamen tüketim çılgınlığı bir yerde. İnsanlar almaya devam ediyor, firmalarda almamız için bizi teşvik ediyor. Yine plastiklerde aynı şekilde. Aslında sürdürülebilirliği sağlamak basit, plastiği ve kağıdı ayırabiliriz, bunları geri dönüştürebiliriz. İşte bu da sürdürülebilirlik oluyor. Fakat insanlar kolayca kaçarak hepsini bir yere atıyorlar. Tabii tek suç bizde de değil. Yöneticilerin de buna belli başlı kurallar getirmesi gerekiyor. Bireysel olarak üstünden kalkabileceğimiz bir şey değil, idarecilerin müdahale etmesi gerekiyor. Bazı ülkelerde bu sağlanmış durumda, bizde de böyle zorunluluklar, kanunlar getirilebilir. Örneğin poşet ücretli oldu ve kullanım oranı düştü. Bu şekilde önlemler alınabilir. Kıyafet konusunda da firmalar bu kıyafetleri tekrar alarak geri dönüştürebilir. Bu şekilde döngü haline getirip sürdürülebilirliği sağlayabiliriz. Yoksa kullan at kullan at yenisini üretelim şeklinde olursa bunun bir sonu geleceği belli.

Günlük hayatımızda kullandığımız eşyaları göz önüne getirdiğimizde pek çoğunu henüz eskimeden ya da tam anlamıyla verimli kullanmadan çöpe göndererek sürdürülebilir yaşama büyük oranda ket vurmaktayız. Sosyal Bilgiler dersinde öğrencilerimize günlük yaşamlarında kullandıkları ürünleri atık haline getirmeden çeşitli materyaller yardımcılığıyla yeniden kullanır hale getirmenin yollarını aramalı ve bu yönde etkinlikler yaptırmalıyız. Öğretmen adaylarının sürdürülebilirlik temelinde vurguladıkları küreselleşmenin getirmiş olduğu tüketim çılgınlığına son vermekte çevremizdeki doğru örnekleri takip etmenin de önemi büyüktür. Özellikle dengeli tüketim yapılarak harcama çılgınlığına son verilmesi gereken dönemin içinde yaşarken sürdürülebilirlik ekolojik vatandaşlığın temelini oluşturmaktadır. Bu anlamda K13 hem sürdürülebilir yaşam için öneriler sunarken hem de günlük hayat için elzem olduğuna görüşlerinde şu şekilde yer vermiştir.

Bu kavram insanın psikolojisi ile de ilgili çünkü bunu gündelik ilişkilerde çok net bir şekilde görmekteyiz. İnsanların birbirine tahammülleri kalmıyor. Eşyaların kıymetini bilme, kullanılamaz duruma getirene kadar kullanma konusunda biraz zayıf kalıyoruz. Annelerimizin bu konuda daha güzel çabaları vardı. Örneğin yoğurt kaplarını atmaz onlardan çiçek saksısı olarak faydalanırlardı. Günümüzde bundan çok uzaklaşmış durumdayız. Benim takip ettiğim bir kadın şöyle bir çalışma yaptı. İkinci el butiği açtı. Tamamen çevresinden toplayarak ve

kendisinin kullanmadığı eski kıyafetleri dönüştürüyor, tamire ihtiyacı olanları tamir edip satıyor ve ciddi anlamda da talep görüyor. Bu şekilde sürdürülebilirliği devam ettirmeye çalışıyor ve bunu Kayseri gibi bir yerde yapıyor. Bu işe girmeden önce de olumsuz pek çok eleştiri aldı ama insanlar rağbet etmeye başladılar. Hem birinci el kıyafetlere göre uygun olduğu için rağbet ettiler hem de eski parçalarla farklı giyinmek için bu tercihte bulundular.

Ekolojik vatandaşlığın bir diğer alt boyutu olan katılımda Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinde ifade ettikleri güvenilir sivil toplum kuruluşu, gönüllülük ve proje üretme alt kategorileri olarak oluşmuştur. Katılım ifadesi ekolojik vatandaşlıkta sorunların çözümünde vatandaşların sorumluluk alarak şehir ve ülke yönetiminde çevre ve doğa ile ilgili sorunlara çözüm ya da katkı sunmasını gerektirmektedir. Bu anlamda öğretmen adayları sorunların çözümünde vatandaşların gönüllü olmasını ve mutlaka sivil toplum kuruluşuna katılmalarında fayda olabileceğini belirtmektedirler.

Katılım alt boyutunun öğretmen görüşlerinde, güvenilir sivil toplum kuruluşu bulmanın önemi göze çarpmaktadır. Öğretmen adaylarının görüşlerinde sivil toplum kuruluşlarının önemli bir kısmının amacının sürecin başında farklı, üye olduktan ve çalışmalara katıldıktan sonra farklı yürütüldüğüne yönelik ifadeleri yer almaktadır. Salt olarak doğayı ve çevreyi koruyan vatandaşları ekoloji konularında bilgilendiren çok az sayıda sivil toplum kuruluşu olduğu da ayrıca vurgulanmıştır. Bu sivil toplum kuruluşlarına üye olan öğretmen adaylarının sıklıkla yaptığı çalışmalar arasında ağaç dikmek ve çevreyi temiz tutmak gibi belli başlı çalışmalar yer almaktadır. K5 sivil toplum kuruluşları ile ilgili ifadelerinde şunlara yer vermiştir.

Türkiye'nin en bilindik sivil toplum kuruluşu olarak TEMA vakfını görebiliriz. Türkiye'de bir sivil toplum kuruluşuna katılmak biraz sıkıntılı bir süreç. Benim ekolojik vatandaş olup doğayı sevdiğim için sivil toplum kuruluşuna katılırsam o sivil toplum kuruluşunun amaçları bu olsa bile siyasete dahil olduğu için düşünmem. Ben gençlik spor bakanlığına bağlı bir sporcu olduğum için her sene fidan dikme etkinliğimiz olurdu. İstisnasız hepsine katılmışımdır. Ama sivil toplum kuruluşlarının amaçlarına göre hareket edip etmediği konusu ben de hep şüphe uyandırıyor.

Öğretmen adaylarına göre gerek yakın çevrelerinde gerekse uzak çevrelerinde yaptıkları gözlemlerin sonucunda çevre ve doğa ile ilgili konularda insanların yönetime katılımlarının düşük olduğu belirtilmektedir. İl ve ilçe yönetimlerinin karar alma mekanizmalarına katılımlarda ekoloji ile ilgili konular en sona bırakılmakta veyahut hiç dikkate alınmamaktadır. Bu noktada insanları bilinçlendirmek ve siyasilerinde bu konuyu gündemlerine almalarını sağlamak gerekmektedir. Öğretmen adayları bir sivil toplum kuruluşuna dahil olunmasa bile üniversitelerde bu konularla ilgili projeler üretmenin de büyük yarar sağlayacağını belirtmektedirler. Lisans düzeyinde yapılacak proje çalışmaların doğa etkinliklerinin yanı sıra ekolojik vatandaşlık bilincini de oluşturacağı savunulabilir.

Öz denetim kavramına ekolojik vatandaşlığın bir diğer alt boyutu olarak bu çalışmada yer verilmiştir. Bunun temelinde ekolojik vatandaşlığın içsel boyutunun olması ve kişisel çabaların da büyük yararlarının olacağı görüşleri yatmaktadır. Öğretmen adayları öz denetim alt boyutunun alt kategorilerinde tasarrufa teşvik ve içselleştirme ifadelerine yer verilmektedir. Ekolojik vatandaşlığın erken yaşlarda verilecek eğitimle kazandırılabilceğini ifade eden öğretmen adaylarına göre çocuk yaşta yapılacak günlük hayat etkinlikleri büyük öneme sahiptir. Öğrencilere öz denetim kazandıracak olan öğretmen adaylarının da bu özellikleri kendilerinin de taşıması gerekmekte ve çevrelerine örnek olarak öğrencilerine doğayı korumanın yerlere çöp atmamanın önemini kazandıracak davranışlar sergilemeleri gerekmektedir. Öz denetim kavramının önemi ve günlük hayatta öğrencilere kazandırılabilcek etkinlik önerileri sunan K6'nın ifadeleri şöyledir:

Ben sayısal kökenli bir öğrenciyim. Orada biyoloji dersinde otokontrolü gördük ve hocamız bu konuya çok önem vermişti. Otokontrol kısaca bizim kendimize sahip çıkmamızdır. Gelecekte su kütüğü olabilir, su kullanımına dikkat etmemiz gerekiyor. Aynı zamanda gıdaya dikkat etmemiz gerekiyor. Bununla ilgili Gökhan Özoğuz'un 35 litre adında belgesel tadında bir yapımı var. Orada kendi günlük yaşantısından kopup belirlenen litreye göre hayatını idame ettirmeye çalışıyor. Günün ortasında ek olarak su ihtiyacı oluşuyor. Bu çok vurucu bir durum. Bunun somut bir gerçeği olarak biz 3-4 yıldan beri barajların doluluğundan bahsediyoruz. Su sorunu gündeme geliyor. İklim sorunlu hale geldiğinden bunun önüne geçemiyoruz. Bu yüzden öz denetim burada çok etkili. İhtiyaçlarımızı minimuma indirmemiz gerekiyor. Dış fırçalarken suyu kapatmalıyız. Eşyalarımızı her gün değil makinelerin doluluk düzeyine geldiğinde çalıştırmalıyız. Bulaşık makinesini kullanıp elimizde yıkamayacağız. Çünkü elle yıkayınca suyu kontrol edemiyoruz. Gıda tüketirken ölçerek kullanmamız gerekiyor. Kuraklıkta önümüzde önemli bir problem. Meteoroloji genel müdürlüğünün sitesinde bir yıllık kuraklık analizine göz atmıştım. Örneğin bizim tarım havzalarımızda Güneydoğu Anadolu'da İç Anadolu'da kuraklıklar yoğun düzeyde artmış ve bu da bizim dışa bağımlı hale gelmemizi sağlıyor. Sırf bu yüzden bile ileride bu ülkeden göç etmiş olabilme ihtimalimiz var. Bu bakımdan öz denetim hem bireysel hem de toplumsal olarak bir algı anlamında yerleşmesi zorunludur. En başta çocukluk yaşında verirse her şey daha da düzelecek. Çünkü bu oturan bir özellik olarak kalacak.

Sosyal Bilgiler dersi içerisinde de yer alan öz denetim kavramı öğretmen adaylarının görüşünde hem bireysel çabaların hem de topluma bu beceriyi kazandırmanın büyük önemi vardır. Çocuklukta kazanılacak öz denetim becerisi ilerleyen yıllarda çevre ve doğayı korumada büyük pay sahibi olacaktır. Özellikle çocuk yaşlarında aile ile yapılan pikniklerde çevrenin korunması ve nasıl bir düzenle bırakılması gerekeceği ekolojik vatandaşlıkta öz denetim kazandırılmasının basit yollarından biri olarak görülebilir. Son dönemlerde reklamlarda ve kamu spotlarında suyun kullanımı ile ilgili birçok içerik görmekteyiz. Özellikle derslerde öğrencilere dış fırçalarken ve duş alırken suyun doğru kullanımını aktarmak ekolojik vatandaşlığın öz denetim boyutuna önemli katkı sağlayacaktır.

Öğretmen adayları öz denetim kavramını değerlendirirken tasarrufun önemine bir kez daha dikkat çekmektedirler. Bu anlamda su, ekmek ve gıda israfına dikkat etmek ve bu alanlar başta olmak üzere yaşamımızın her anında kullandığımız ürünleri tasarruflu kullanmamız

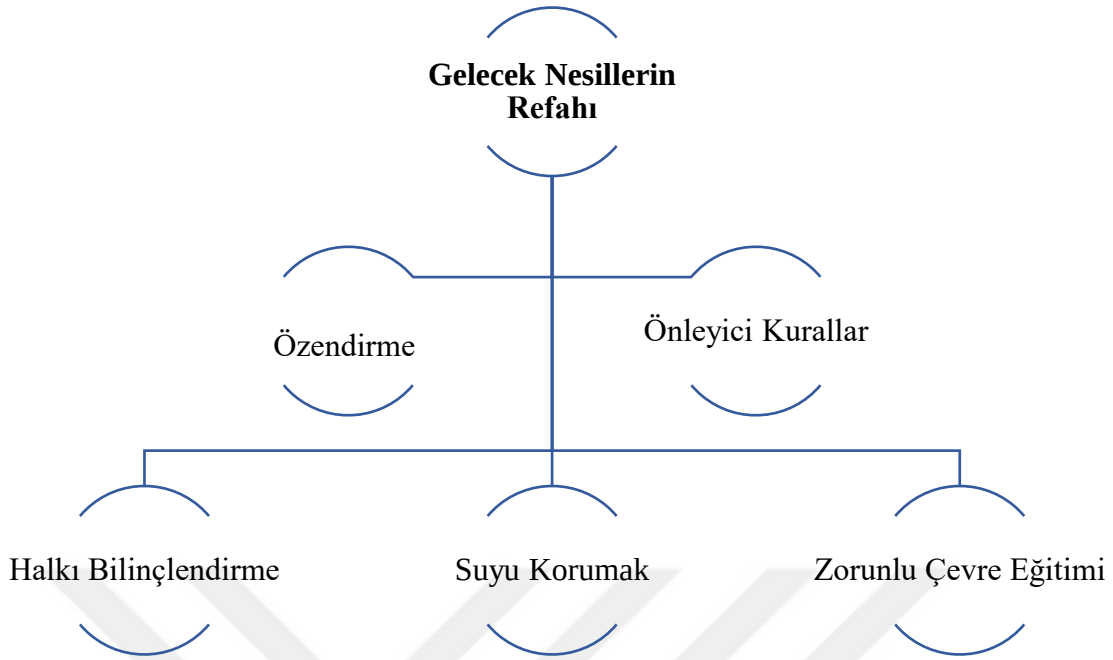
gerekmektedir. Öğretmen adaylarının görüşünde köyde yaşayan insanların tasarruf ve öz denetim konusunda daha kararlı oldukları yönündedir. Şehirde hayatlarını süren insanlar ise duş alma sürelerini maddiyat kapsamında değerlendirdikleri için daha vurdumduymaz bir tavır takınmaktadırlar. Farklı bir bakış açısından da günlük kullanılacak eşyaların seçimi de öz denetime tabii olarak görülebilir. Bu anlamda K16 şunları ifade etmektedir:

Öz denetim denildiğinde en başta aklıma plastik kullanımı geliyor. Bunun önüne geçilebilir, insanlar bunu yapabilir. Birçok alternatif yolu var. Aynı zamanda kullandığımız diş fırçasının da sürdürülebilir bir alternatifi var. Günlük hayatta kullandığımız çoğu ürünün sürdürülebilir alternatifi var. Bunlara erişmek ve bunları uzun vadede kullanmak yerine kolay olduğu için tüketen kaynaklara gitmenin yanlış olduğunu düşünüyorum. Bu neden en basiti diş fırçamızı değiştirerek öz denetime başlayabiliriz. Bu anlamda bambu ve doğal fırçalar kullanılmalı çünkü hem daha hijyenik hem de plastiğe göre daha uzun ömürlü.

Ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından hak ve adalet, sorumluluk, katılım, sürdürülebilirlik ve öz denetim kavramları Sosyal Bilgiler dersi ile doğrudan ve dolaylı olarak ilişki içerisinde. Öğretmen adayları Sosyal Bilgiler lisans eğitimi içerisinde sürdürülebilirlik başlığı altında ders aldıklarını ifade etmektedirler. Adalet ve sorumluluk alt boyutları Sosyal Bilgiler dersinin öğretim programında değerler eğitimi başlığında kendine yer bulurken katılım ve öz denetim kavramları temel beceriler içerisinde yer almaktadır. Özellikle katılım ifadesi sosyal katılım olarak geçmekte ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere yönetime katılım vurgulanmaktadır. Öğretmen adayları topluma ekolojik bir vatandaş yetiştirirken bu alt boyutlara ve dersin içerisinde yer alan kazanımlara özellikle dikkat etmektedirler.

4.5. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ekolojik Bir Vatandaş Olma İlkelerine Yönelik Bulgular

Ekolojik bir vatandaş olmak için doğayı korumak başta olmak üzere öğretmen adaylarının önerdikleri bazı ilkeler vardır. Bu ilkeleri oluştururken kategoriye “*gelecek nesillerin refahı*” olarak belirleyerek ekolojik vatandaş olmanın gelecekte daha büyük öneme sahip olacağını da vurgulamak amaçlanmıştır. Gelecek nesillerin refahı kategorisinin alt kategorilerinde; önleyici kurallar, halkı bilinçlendirme, suyu korumak, özendirme, zorunlu çevre eğitimi yer almaktadır.

Şekil 12. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık ilkeleri

Öğretmen adayları ekolojik vatandaşlıkla ilgili ilkelerini belirlerken önceliğe aldıkları konu iklim değişikliğini önlemek üzerine olmuştur. Yakın gelecekte ülkemiz başta olmak üzere bütün dünyanın etkilerini derinden hissedeceği iklim değişikliğine dur demek adına önleyici kuralların acilen devreye konulması düşünülmektedir. Öğretmen adayları toplu taşıma araçlarının kullanımı artırmanın çeşitli yollarla mümkün olabileceğini belirtirken bireysel araçlarda ise elektrikli araçları kullanmanın özendirilmesi adına devlet tarafından çalışmalar yapılmalıdır. Doğanın dengesini korumak adına sera gazı etkisini en aza indirmek ve karbon ayak izini sınırlandırmak ekolojik vatandaşlığın temel ilkelerinden olarak görülmektedir. Öğretmen adaylarına görüşmelerde ekolojik bir anayasa yapmak isteseydiniz hangi kanunları koyardınız şeklinde sorulan soruya genel olarak önleyici kanunlar ve yeni çözüm önerileri cevapları verilmiştir. Bu soruya sırasıyla K6, K7, K8, K15 tarafından verilen cevaplar şöyledir:

Bu bence dönemden döneme değişmeli. Yirmi ya da otuz yıllık anayasa maddeleri getirilmeli ve bunların yenilenebilirliğine dair de bir madde konularak günümüz verilerine göre bunlar değiştirilmeli diye düşünüyorum. Bu madde şu an kesinlikle küresel iklim değişikliği ve kuraklık üzerine olmalıdır. Çünkü kuraklık geliyor. Günümüzde göç problemimiz var. Suriye, Pakistan, Bangladeş gibi ülkelerden insanlar gelmeye devam edecek. Çünkü biz geçiş noktasıyız. Kuraklık üzerine doğrudan çalışması gerekiyor ve seksen bir ilde devlet yetkililerin hangi üretim mevcutsa onlara yönelik bir çalışma yöntemini anayasa maddesi haline getirmesi gerekmektedir. Çünkü kuraklık günümüzün en büyük sorunu olacak. Eldeki veriler somut öneriler doğrultusunda böyle görünüyor. Veriler doğrultusunda küresel iklim değişikliğinin mevcudiyetinden dolayı karbon ayak izi vatandaşlar tarafından kontrol edilmelidir. Devlet tarafından tamamen halkın bilinçlendirilmesine dair bir birimin oluşturulması gerekir. Her dört ayda bir bilim insanların toplanması ve oluşabilecek doğal afetler ve çevre sorunlarının tekrardan analizi ile beraber

bunların devlet mekanizması ve hükümete bildirilmesiyle bunun yapılma zorunluluğunun olması gerekir. Bunlara uyulmaması durumunda hapis cezası olması gerekmektedir.

İklim değişikliği ile ilgili madde yazardım. İklim değişikliğini bütün doğa olaylarının sonucu olarak görüyorum. İklim değişikliği için el ele verelim ve bu sistemi geriye döndürelim. Ben ceza yerine olumlu pekiştireçler koyardım. Çünkü toplumumuzda bunun karşılığı daha çok var. İlk olarak her sene her vatandaş bir tane fidan dikmek zorunda olur. Çevreyi kirletene ve yere çöp atana bir gün o bölgeyi kendisi temizleme cezası verirdim. Elektrikli araçlara indirim uygulardım.

Sürekli değişen ve gelişen dünyadayız. Bu sadece birey ve toplumla sınırlı kalmıyor. Hava da su da gıda da değişiyor. Anayasa maddeleri de bu değişime ayak uydurup sürekli değişmelidir. Bunun üzerine STK kurulması gerekiyor. On sekiz yaşına gelmiş her bireyin bu konuda ciddi anlamda bilinçlendirilmesi gerekiyor. Coğrafi değişimler bir gün sabah uyanıp kuraklık oldu bir gün sabah uyanacağız iklim değişikliği oldu şeklinde değişmeyecek. Bunlar uzun sürede gerçekleşen ciddi sonuçları olan durumlar Bunun üzerine çalışmalar yapılmalı. Son otuz yıl baz alınarak kanunlar baz alınarak değiştirilip geliştirilmesi gerekiyor. Her şeyin başının eğitim olduğunu düşünüyorum. Her bireyin ciddi bir şekilde eğitilmesi gerekiyor. Önce insanın kişisel temizliğine dikkat ederek çevresine de kendine de yararlı olacağını düşünüyorum. Temiz insan temiz çevre mantığı geçerlidir. Yenilenebilir enerji kaynakları yeteri kadar kullanılmalı öncelikle kademeli geçiş sağlanmalı ve elektrikli arabalar kullanılmalıdır. STK üyeliği artırılabilir. Eğitimin çok ciddi verilmesi gerekiyor. Cezalandırma yerine özendirme ve motive etme önemli olmalı. Yaptırım veya ceza yerine rica dili olmalı, emir dili olmamalı. Eğitimin yaşam boyu olmasını istiyorum.

Ağaçları ve ormanları yok edenlere büyük ceza verirdim. Tarım kısmında yenilikler yapar ve bunları araştırarak ileriye göstereceğim bir mekanizma göstererek uyarır ve bilinçlendirirdim. Su tasarrufunu sağlardım. Herkese belirli bir metre küp kotası koyardım.

Bir madde yazmak istesem önceliğim su olurdu. Çünkü suyun çok israf edildiğini ve gelecekte büyük bir dert haline geleceğini düşünüyorum. Ülkemizde de bunun yönetiminin çok iyi yapıldığını düşünmüyorum. Politik bir söylem değil. Gerçekten bir şey yapılacaksa su krizinin çözülmesi gerekiyor. Çok fazla su israf ediliyor. Bu durum ülkemiz adına da bir tehdit. Suyu koru ki geleceğin kazansın.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre ekolojik bir vatandaş olmak için temel bazı ilkeleri hayatın içinde uygulamak gerekmektedir. Bunu uygularken de öğretmen adaylarının motivasyonu gelecek nesillerin daha refah bir toplumda yaşamasını sağlamaktır. Bunun için ekolojik bir vatandaşın suyu kullanırken boş yere açık bırakmaması kontrollü kullanması bulaşıkları yıkarken makineyi kullanması çamaşır makinesini sıklıkla değil dolunca çalıştırması önerilmektedir. Önleyici kuralları ilke edinen ekolojik bir vatandaşın sağlıklı ve temiz bir çevre oluşturması ormanları sevgi ile koruması aynı zamanda bunu vatandaşlık görevi olarak görmesi hedeflenmektedir.

Ekolojik vatandaşın doğayı ve çevreyi korurken mutlaka bir sivil toplum kuruluşuna üye olması veya onların çalışmalarını takip etmesini ilke olarak kabul etmelidir. Buradaki temel amaç halkın bilinçlendirilmesini sağlamak, katılımcı olmak, ekolojik dengeyi korumaya çaba göstermek, bilinçli nesiller yetişmesini sağlamaya çalışmaktır. Doğayı ve çevreyi

korumayı ve özendirmeyi kendisinden başlayarak toplumsal bir hareket haline getirme ilkesini ekolojik vatandaş olarak hayata geçirmelidir. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre bu ilkelerin oluşmasında ailede eğitiminde büyük önemi vardır. Aile ile birlikte yapılan doğal güzelliklerin ziyaretinde bu alanların korunması gereği çocuk yaşta kazandırılmalıdır. Çocuk yaşta yere çöp atılmaması başta olmak üzere hayvan sevgisi, fidan dikme gibi doğa etkinliklerine katılım sağlanması ekolojik vatandaşlığa giden yolların taşlarını döşemek anlamına gelmektedir.

Şekil 13. Ekolojik vatandaşlığın temel ilkelerinde devlete ve topluma düşen görevler

Yukarıda yer verilen şekilde ekolojik vatandaşlığın ilkeleri ortaya konurken iki temel yapı taşına dikkat çekilmektedir. Ekolojik vatandaşlığın bütün ilkelerini hayata geçirmek için hem devlete hem de toplumda yaşayan insanlara büyük sorumluluklar düşmektedir. Devletin yerine getirmesi gereken sorumluluklar içinde önleyici kurallar, halkı bilinçlendirme ve zorunlu çevre eğitimi kategorilerinin içeriklerini kapsamaktadır. Bu sorumlulukların başında karbon ayak izi, yenilenebilir enerji, zorunlu çevre ve iklim değişikliği dersi, yapı denetimi ve ekolojik anayasa gelmektedir. Toplumun yerine getirmesi gereken sorumluluklar da ise suyu korumak ve özendirme kategorilerinin içerik ve alt başlıklarını ilgilendirmektedir. Burada yer alan ailede eğitim, doğal güzellikleri koruma ve orman sevgisi, tasarrufa yönelme, hayvanları koruma ve suyu dengeli kullanma toplumun bütününe ilgilendiren ekolojik ilkelerdir.

Ekolojik vatandaşlığın ilkelerinde devlete ait sorumluluklar kapsamında yer alan ekolojik anayasa ifadesi öğretmen adaylarının görüşlerinde iki kutuplu düşünceyi ortaya çıkarmıştır. Öğretmen adaylarının önemli bir kısmı anayasa maddelerinin sert tedbirler ve ibretlik cezalar verilmesini içeren kanunlar konulmasından yana olduğunu ifade etmektedir. Öğretmenlerin bir diğer yarısı ise hazırlanacak ekolojik anayasa da teşvik edici ve yapıcı bir dil kullanılarak ekolojik dengenin korunması başta olmak üzere toplumda doğa sevgisini kazandıracak kanunlar inşa edilmesini savunmuşlardır. Öğretmen adayları görüşmeler yapılırken ülkemizin yaşadığı deprem felaketini yakından hissetmiş ve bizzat yaşamış olmaları dolayısıyla da binaların yapı denetimine önem verilmesi gerektiğini devletin bu konuda kendi binaları dışındaki denetimleri de sıklaştırması gerektiğini ifade etmişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlığın temel ilkelerini ifade ettikleri görüşlerinde Sosyal Bilgiler dersinin içerisinde yer verilen çevre eğitiminin yetersiz kaldığını bildirmektedirler. Sosyal Bilgiler öğretmenleri tarafından zorunlu çevre ve iklim dersi verilmesi ekolojik vatandaşlar yetiştirme de önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca öğretmen adaylarının bir diğer görüşü de ekolojik okulların sayısının artırılması üzerinedir. Ülkemizde çevre bilinci ve çevreyi koruma adına sayısı yeteri kadar olmayan ekolojik okulların sayısının artırılması ekolojik vatandaş yetiştirmede kolaylık sağlayacak ilkelerdendir. Bu okullar sayesinde; geri dönüşüm ve çöp atık ürünlerini toplamak, suyu korumanın bilincinde olmak, yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımını ve farkındalığını sağlamak, iklim değişikliği ve küresel ısınma konularında çözümler aramak ve organik tarım başta olmak üzere gıda üzerine çalışmalar yapılabilir.

Ekolojik bir vatandaş olabilmek için öğretmen adayları tarafından ortaya konulan ilkelerden biri de karbon ayak izine dikkat etmektir. Karbon ayak izi konusunda öğretmen adayları bisiklet kullanımını yaygınlaştıracak projelerin artmasını ve bireysel araç kullanımının azaltılması gerektiğini düşünmektedir. Öğretmen adaylarının en çok dikkat çektiği konulardan biri olan iklim krizi ve değişimini tetikleyen başlıca faktörlerden biri olan karbon ayak izine yönelik okullar başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmalar yapılmalıdır. İnsanların konfor alanını terk etmekte zorlanmasıyla birlikte yakınında bulunan markete dahi araçla gitmesi karbon ayak izini artırmaktadır. Bu anlamda yakın mesafedeki yerlere araç yerine yürüyerek gidilmesi tercih edilmelidir.

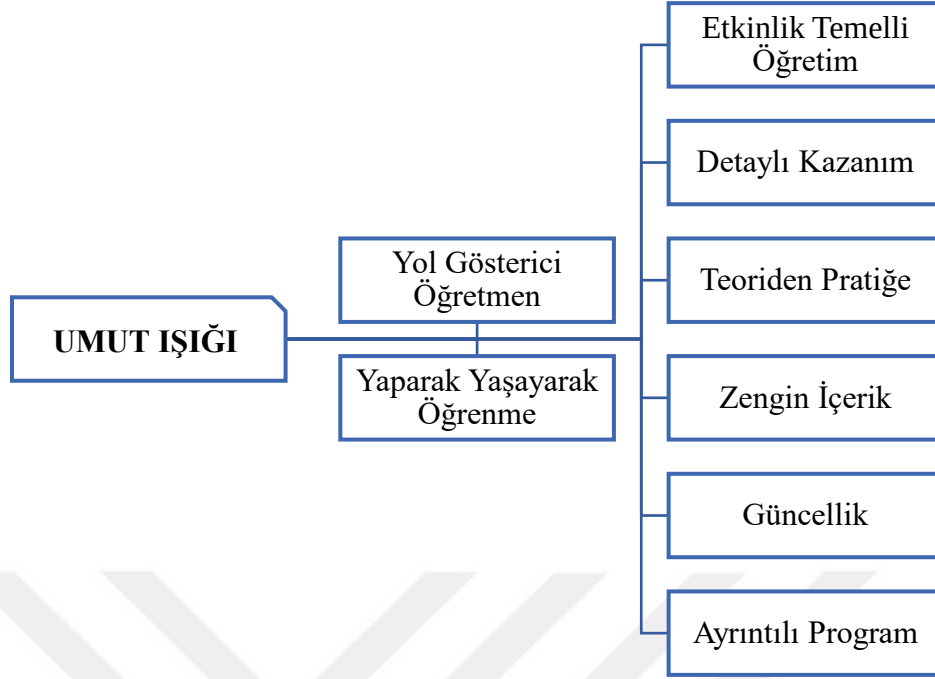
Doğayı koruma yolunda ortaya konulan ilkelerden bir diğeri de yenilenebilir enerji kaynaklarını teşvik etmektir. Bu konuda devlete büyük sorumluluklar düştüğünü ifade eden öğretmen adayları başta kamu kuruluşları olmak üzere kademeli bir şekilde yenilenebilir

enerji kaynaklarını kullanmaya geçmeleri gerektiğini belirtmişlerdir. Özellikle ülkemizin güneşli gün sayısının fazla olması güneşten faydalanmanın önemini artırmaktadır. Okullara kurulacak güneş santralleri önemli miktarda enerjilerini karşılayacak ve devletin yükünü de bu anlamda hafifletecektir.

Dünyanın insanlık adına zor bir döneme doğru ilerlediği bu çağda ekolojik vatandaşlığın ve ilkelerinin yerine getirilmesinin adeta bir zorunluluk olduğu görülmektedir. Başta yeşil enerji kaynakları olmak üzere çevreyi ve doğayı koruyan toplumun gelecek nesillerin yaşamında olumlu anlamda izler bırakacağı da muhakkaktır. Bu izlerin sürdürülebilir olmasının yolu eğitimden geçmektedir. Sosyal Bilgiler dersi başta olmak üzere çevre ve iklim konularının günlük hayatın parçası haline getirilmesi ve hayat boyu öğrenme kapsamına alınması gerekmektedir. Bu konuda devlet büyüklerinin topluma örnek olması ve toplumun direnç gücü öğretmenlerin de ekolojik vatandaşlık bilincini öğrencilere kazandırmaları gerekmektedir.

4.6. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının Ekolojik Vatandaşlık Kavramıyla Bağlantısına Yönelik Bulgular

Ekolojik vatandaşlık kavramı, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında yer alan özel amaçlar, temel beceriler, değerler eğitimi ve kazanımlar açısından değerlendirilmiştir. Bu anlamda öğretmen adayları tarafından bu kategorinin başlığına “*umut ışığı*” ifadesi verilerek geleceğe mesaj verilmeye çalışılmıştır. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının umut ışığı olarak tasvir eden öğretmen adaylarına göre programın geneli ekolojik vatandaşlık kavramından yoksun olsa da gerekli düzenlemeler yapılarak bir umut ışığı oluşturulabilir. Öğretmen adayları umut ışığı kategorisinin alt boyutlarında; yol gösterici öğretmen, ayrıntılı program, yaparak yaşayarak öğrenme, güncellik, zengin içerik, teoriden pratiğe, detaylı kazanım ve etkinlik temelli öğretim ifadelerini ilişkilendirmişlerdir.

Şekil 14. 2018 Sosyal bilgiler öğretim programı ve ekolojik vatandaşlık kavram bağı

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre ekolojik vatandaşlık kavramı öğrencilere aktarılacaksa bunu en iyi yapabilecek dersin Sosyal Bilgiler olduğunu ifade etmektedirler. Sosyal Bilgiler dersinin etkin vatandaş yetiştirmesinin de bu noktada payı büyüktür. Fakat bunun dışında Sosyal Bilgiler dersinin hayatın içinden ve doğal çevreyle ilgili konuları barındırmasının da önemi büyüktür. Buna ek olarak öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığı Sosyal Bilgiler dersi içerisinde çeşitli etkinlikler yoluyla aktarabileceklerini ve böylelikle öğrencilerin yaşamlarında daha kalıcı etkiler bırakabileceklerini düşünmektedirler. Sosyal Bilgiler eğitimi lisans programının öğretmen adaylarına bu noktada daha fazla öğretici içerikler sunması da beklenmektedir. Bu noktada Sosyal Bilgiler dersinin ekolojik vatandaş yetiştirmedeki rolü ile ilgili görüşlerini K13 şöyle ifade etmektedir:

Belki farkında değiliz ama birçoğumuz her gün azar azar işlenen bir cinayete ortaklık ediyoruz. Bu cinayetin maktulü kim? Üstünde yaşadığımız yerküre... Peki, katiller kim? İnsanlık... Nasıl mı işliyoruz bu cinayeti? Gün geçtikçe artan ve artık dur durak bilmeyen tüketim çılgınlığımız, çevreye karşı olan duyarsızlığımız ve doğaya karşı kaybettiğimiz saygımız ile. Her geçen gün biraz daha katlediyoruz doğayı. Hep böyle mi gidecek? Bu durumu düzeltemez miyiz? Elbette düzeltebiliriz, Sosyal Bilgiler dersi ile.

Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilere toplumun işleyişini, tarihini, coğrafyasını ve vatandaşlık bilincini kazandırmayı amaçlayan önemli bir derstir. Ancak günümüzde, ekolojik sorunlar ve çevre bilinci de giderek artan bir öneme sahiptir. Bizler doğayı sadece insanlığa hizmet eden bir sistemden ibaret gördükçe doğayı azar azar yok etmekle kalmıyor aynı zamanda kendi sonumuzun gelişini hızlandırıyoruz. Bunu yapmaya hakkımız var mı? Kesinlikle yok. Asıl üzücü durum ise doğaya verdiğimiz zararın farkında olmamamız. Bu bağlamda, Sosyal Bilgiler dersinin ekolojik vatandaş yetiştirmesindeki rolü büyük bir önem taşımakta. İlk olarak, Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilere çevrenin

önemini ve doğal kaynakların sınırlı olduğunu öğretmekte. Bu ders aracılığıyla öğrenciler, doğal kaynakların nasıl kullanılması gerektiği, enerji tasarrufu, geri dönüşüm gibi konuları öğrenerek çevre bilincini geliştiriyorlar. Bu bilgiler, öğrencilerin günlük yaşamlarında doğayla uyumlu kararlar vermelerini ve çevre dostu davranışlar sergilemelerini sağlıyor. Ek olarak, Sosyal Bilgiler dersi, öğrencilere çevresel sorunları anlama ve çözme becerileri kazandırıyor. Doğal afetler, iklim değişikliği, kirlilik gibi konular, derste ele alınır ve öğrencilerin bu sorunları analiz etmeleri, nedenlerini anlamaları ve çözüm önerileri sunmaları bekleniyor. Bu sayede, öğrenciler gelecekte çevresel sorunlarla karşılaştıklarında daha bilinçli ve aktif bir şekilde mücadele edebilirler. Sosyal Bilgiler dersinin ekolojik vatandaş yetiştirmesindeki bir diğer önemli yönü, küresel vatandaşlık bilincini geliştirmesi. Ders içerisinde farklı ülkelerin kültürleri, sosyal yapıları ve çevre politikaları inceleniyor. Bu sayede öğrenciler, dünya üzerindeki farklı toplumların ve ekosistemlerin birbiriyle bağlantılı olduğunu ve çevresel sorunların sınırlarla sınırlı olmadığını anlıyorlar. Bu bilinç, öğrencilerin küresel çevre sorunlarına duyarlılık göstermelerini ve uluslararası iş birliğiyle çözümler üretmelerini sağlıyor.

Sosyal Bilgiler dersi ekolojik vatandaş yetiştirmede büyük bir önem taşımaktadır. Bu ders sayesinde gelecek nesiller çevre bilinciyle yetişirler ve çevre sorunlarına karşı duyarlı olurlar. Geleceğin ekolojik vatandaşları olarak doğal kaynaklarımızı sürdürebilir şekilde kullanır, atıkları dönüştürür ve enerji tasarrufu yapabilirler. Çevresel sorunlara karşı ilgili olurlar, bu sorunlara karşı mücadele eden çalışmalarda bulunur veya bulunan topluluklara katılabilir, toplumda çevre bilinci oluşturmak adına çalışmalar yapabilir. Sosyal Bilgiler dersi ekolojik vatandaş yetiştirmenin yanı sıra bu süreçte öğrencilerin farklı beceriler kazanmasına da yardımcı olur. Öğrenciler grup çalışmalarına katılarak ve çevresel sorunlara karşı duyarlılık göstererek hem sosyal becerilerini güçlendirir hem de empati yeteneklerini geliştirirler. Sosyal Bilgiler dersi çevre haklarına vurgu yapar, doğal kaynakların tüm insanlığın ortak malı olduğu bilincini kazandırır. Bu ders sayesinde öğrencilere doğanın insanlığa atalarımızdan miras değil gelecek nesillerden bir emanet olduğu fikrini yerleştirebiliriz. Sonuç olarak Sosyal Bilgiler dersi ekolojik vatandaş yetiştirmede merkezi bir öneme sahiptir.

Sosyal Bilgiler dersinin ekolojik bir vatandaş yetiştirme gücüne sahip olduğunu vurgulayan öğretmen adaylarına göre öğretim programıyla ilgili tartışılması gereken önemli noktalar olduğu da açıkça vurgulanmıştır. Buna göre öğretim programının ekolojik vatandaş yetiştirmek için yetersiz olduğu daha ayrıntılı bir programa ihtiyaç olduğu ve programın güncellik ilkesine göre dijital çağa uygun hale getirilmesi konusunda fikir birliğine varılmıştır. Öğretmen adayları sınıf düzeyinde kazanımların soyutluk somutluk ilkesine göre uygun olmadığını ifade ederken yapılan sınıf içi çalışmaların teoride kaldığı ve pratiğe geçilemediği için öğrencilere yeteri kadar fayda sağlamadığı vurgulanmıştır.

Ekolojik vatandaş kavramına Sosyal Bilgiler dersi içerisinde yer vermek için dersin içeriğinin zenginleştirilmesi gerekmektedir. Öğretmen adaylarına göre Sosyal Bilgiler dersi tarih ve coğrafya disiplinleri arasında sıkışmış vaziyettedir. Bu anlamda yaşanan çevre felaketlerine karşı duyarsız bir nesil yetişmektedir. Öğrenciler de çevre bilinci yaratmak adına etkinlik temelli bir öğretim yapılması önerilmiş ve yaparak yaşayarak öğrenme modelinin merkeze alınması öğretmen adayları tarafından vurgulanmıştır. Öğretmen adayları dersin işleniş konusunda yol gösterici rehberin öğretmen olduğunu programda yetersiz kalan noktaların öğretmenler tarafından tamamlanması gerektiğini

belirtmektedirler. Öğretmenler bunu yaparken çizgi film gibi eğitici filmleri ya da karikatürleri kullanarak öğreticiliği artırabilirler. Öğrencilere doğa ile ilgili günlük yaşamdan örnekler verilerek hayatlarına dahil edebilir ve örnek olay anlatımlarıyla konuyu pekiştirebilirler. Konuyla ilgili olarak sırasıyla K14 ve K19 şu ifadeleri kullanmıştır:

Yaratılış önce toprakla başlayıp sonra sırasıyla bitki, hayvan ve insanla devam etti. Bitkiler ve hayvanlar refah içinde yaşarken birden insan geldi ve bütün düzenlerini bozdu. İnsan hayvanları öldürüp derilerinden kendine kıyafet ayakkabı yaptı, onların kimyasını bozdu ve yine kendisi yemek için kullandı. Dolayısıyla onlara uyum sağlamak ve mevcut düzenlerini sürdürmek yerine doğanın dengesini bozdu ama yine bundan kendisi etkilendi ve doğayı kendisine yaşanmayacak bir yer haline getirdi. Evet bir veya birkaç insan bunu yapmış olabilir ancak sonraki nesiller bu bilinçsizliğe dur diyebilir. İşte burada devreye sonraki nesillere yol gösterecek Sosyal Bilgiler dersi girecektir.

Sosyal Bilgiler, insanı ve insanın çevreleriyle etkileşimini inceler. Bu çevrelerden bir tanesi doğal çevredir. Doğal çevreye yönelik Sosyal Bilgiler dersinin içinde verilen eğitim ise çevre eğitimidir. Çevre eğitimi okullarda verilmektedir ancak etkili olduğu tartışılmaktadır. Çünkü verilen eğitim sadece teoride kalmaktadır. Bu bağlamda öğrencilerimize hatta bu eğitimi verecek olan biz öğretmen adaylarına uygulamalı ödevler, projeler yaptırılmalı ve doğaya yönelik davranış ve tutumların pekişmesi için devamlılığı sağlanmalıdır. Böylece oy kullanmak, vergi vermek gibi görevlerimizi yerine getirip etkin vatandaş oluyorsak doğaya karşı da görev ve sorumluluklarımızı yerine getirip bu doğanın içinde biz insanların da yaşadığını ve doğaya ne yaparsak yapalım bize geri döneceğinin bizi etkileyeceğinin “bilincinde” olursak ekolojik vatandaş oluruz. Bu bağlamda Sosyal Bilgiler dersi içerisinde orman okulları projeleri geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır. Çünkü öğrencilerimiz ancak ve ancak doğanın içinde yaparak yaşayarak doğanın işleyişini öğrenebilecek, ona karşı görev ve sorumluluklarını özümseyebileceklerdir. Son olarak Matematik, Türkçe gibi derslere önem verildiği kadar Sosyal Bilgiler dersine de önem verilmelidir. Çünkü insanı ve doğayı bütünleştiren, onları birbirinden ayırmaz parçalar olarak araştıran yegâne ders Sosyal Bilgilerdir. (K14)

21. yüzyılda artan ekolojik çevrenin önemi ile birlikte öncelik elbette toplumun bilinçlenmesi olmalıdır. Bu temel en uygun şekilde sınıf ortamında Sosyal Bilgiler dersi ile atılabilir.

Sosyal Bilgilerin öğretim programı içerisinde bulunan kazanımlar başta hak ve sorumluluklarını bilen bireyler yetiştirmeyi amaçlamıştır. Bunun yanı sıra bilgi aktarılan öğrenci sadece bireysel değil aynı zamanda yaşadığı dünyanın da haklarını korumalı ve savunmalıdır. İstenen davranış değişiklikleri ancak öğretmenden yansırsa öğrencinin dikkatini çekebilir. Öğrenci öğretmenini örnek alarak, açılan yolda bilinçli bir birey olarak yürüyebilir.

Sosyal bilgilerin kazanımlarında çevre ve vatandaşlık üzerine öğretilen her bilgiyi öğrenci günlük yaşamına da aşılayabilmelidir. Eğer öğrenci derste çöplerin geri dönüşümünün önemini, ağaçların korunması gibi bilgileri öğrendikten sonra günlük yaşamında uygulamıyorsa büyük bir sıkıntı olduğu aşıkardır. Bu sıkıntıları yok etmenin temelinde öğrencinin öğrendiği bilgileri somut hale getiremeyip sadece sözde bırakmasından kaynaklanır. Eğer öğrenci toprağa bir kere bile isteyerek ellemiyorsa, çöplerini atacak çöp bulana kadar dolanmıyorsa öğrenilen her bilginin boşa gittiği ortaya çıkmaktadır.

Yaş gruplarına uygun şekilde çevresel olarak yaşanan kirlilik en objektif ve net şekilde gösterilmelidir ki öğrenci somut bir şekilde yaşanan sorunun farkına varsın. Geçtiği sokaklarda biriken plastiğin, zarar gören hayvanların sesini duysun. Ancak bu şekilde farkındalık sağlanıp yola devam edilebilir. Tamamen öğrenci bilgilendirmesi üzerinde

durduğum bu yazımda aslında öğrenciden önce eğitimcilerin bilgilendirilmesini daha doğru buluyorum. Sonuç olarak her öğretmen bir öğrencinin yaşamında önemli bir role sahiptir ve ekolojik vatandaşlık konusunda bilinçsiz bir eğitimci başta kendine daha sonrasında ise karşısındaki bireylere fayda sağlayamaz. Verilen kırk dakikalık sürede eğitimci rolündeki kişiler sadece öğretim programı yetiştirsin diye uygulatmadan, öğrenciye sorunu fark ettirip aşılamıyorsa ve böylece geçiştiriyorsa ne Sosyal Bilgilerin ne de ekolojik vatandaşlığın bir anlamı kalmayacaktır, bunca yıldır da bunun üzerine emek emek çalışan herkesin uğraşı boşa gidecektir.

Aynı şekilde kazanımların yetersizliği de pek ortadadır. Öğrencilere sadece ağaçları sevin, çöpünüzü yere atmayın diyerek bilinçli bir birey ve dahası bir toplum yetiştiremeyiz. Öğrenciye sorunun temelini en açık şekilde vermeli –elbette ki yaş uygunluğuna göre- ve ona göre öğrenciye bunu uygulatma aşamasına geçmeliyiz. Eğer öğrenci derste bilgileri alıp teneffüste ağaçlara tekme atıp çöpünü yere atıyorsa ya da sırasının altında çöpünü bırakıyorsa temelin en başına dönülmesi, gerekirse ders süresinin uzatılması gerekmektedir. Bu davranış bilinci önce öğretmene sonrasında ise öğrenciye aşılanmalıdır. Her vatanseverlik ünitesinde gerekirse bu sorunlar tartışılmalı ve göz önüne getirilmelidir. Ekolojik sistemin sorunları sürekli gün yüzüne çıkartılmalı ve bu konuda harekete geçme süreci hızlandırılmalıdır.

Tüm sözlerimi toplamak gerekirse herkes günümüz dünya sorunlarının farkında varmalı ve bilinçlenmelidir. Devam eden ömrümüzün huzuru buna bağlıdır. Daha fazla doğayı kirleten karar ve yasa çıkmamalı, insan yaşamı için imar aklarına son verilmelidir. İnsanın, hayvanın hatta bir parça yaprağın bile hakkı savunulmalı ve ölümüne, yok oluşuna göz yumulmamalıdır. Başta bu vatana onurlu ve erdemli bir evlat yetiştiren öğretmenler ve onların izinden giden küçük Mustafa Kemallerin rahatça yürüyebilmesi için Sosyal Bilgilerin her kazanımına gereken önem verilmeli ve atalarımızın bize bıraktığı bu topraklara sahip çıkılmalıdır. (K19)

Sosyal Bilgiler dersi temelde öğrencilere haklarını savunmayı öğretmektedir. Bu anlamda ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından biri olan hak ve adalet kavramına da dolaylı olarak vurgu yapmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi öğrencilere sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere ülke yönetimine katılmayı vurgulayan sosyal katılım becerisini kazandırmakta bu beceri de ekolojik vatandaşlığın bir diğer alt boyutu katılımı aynı anlama gelmektedir. Sosyal Bilgiler dersi öğrencilere başta evde ve okulda üstlenmeleri gereken sorumlulukları kazandırmaktayken ekolojik vatandaşlığın alt boyutu sorumluluğa da çevre konularında atıf yapmaktadır. Bu konularda Sosyal Bilgiler dersi ile ekolojik vatandaşlık kavramı arasında

bağlantı gücü yüksek görünmektedir. Buna mukabil öz denetim ve sürdürülebilirlik kavramları öğretim programının içerisinde zayıf ve yetersiz görünmekte öğretmenin özel bir çabayla çalışmasını gerektirmektedir.

Sosyal Bilgiler dersinin ekolojik vatandaşlıkla bağlantısının umut ışığı olarak kategorize edilmesi öğretmen adaylarının öğretim programı ve planlamalarda yapılacak küçük değişikliklerle ekolojik vatandaş yetiştirmenin mümkün olduğuna inanması ile ilgilidir. Son dönemde ülkemizin ve dünyanın üst üste yaşadığı afetlerin ilerleyen yıllarda sayısının artarak devam edeceği öngörüldüğü takdirde bu değişikliklerin hızla uygulanması ve dikkate alınması gerekmektedir. K11 tarafından çizilen resim ekolojik vatandaş yetiştirmenin önemini gözler önüne sermektedir:

Şekil 15. Ekolojik vatandaşlık kavramına sanatsal bakış

Şekil 15'te yer alan çizimde iki farklı dünya resmedilmiştir. Birinci dünyanın içerisinde yer alan iki çocuğun çevrede yer alan atıkları geri dönüşüm poşetinde toplayarak doğada yer almamasını sağlamaları görünmektedir. Bu geri dönüşümün faydaları akan temiz dereden otlayan kuzudan ve açan çiçeklerden görünmektedir. İkinci dünyada ise etrafa üzgün bakan

bir güneşin ışığında bir çöp dolusu atık, hayatını kaybetmiş canlılar, kirli bir nehir, kurumuş ağaçlar, kirli bir hava fabrikadan çıkan dumanlar eşliğinde resmedilmiştir. Resimde iki farklı dünyanın bize sunulması tercihlerimizin ve yapacaklarımızın sonuçlarını göstermesi açısından oldukça çarpıcıdır.

Bir bütün olarak değerlendirildiğinde ekolojik vatandaşlık kavramı 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde özel amaçlar, temel beceriler, değerler eğitimi ve kazanımlar açısından oldukça yetersiz ve bağlamından uzak kalmıştır. Özellikle programın hiçbir yerinde ekolojik vatandaşlık kavramının geçmemesi önemli bir eksik olarak değerlendirilebilir. Öğretmen adaylarına göre programda görülen bu eksikliği tamamlamak adına sınıf içi çalışmalara ve etkinliklere yer verilmesi gerekmektedir. Buna mukabil öğretmen adaylarının önemli bir çoğunluğu ekolojik vatandaş yetiştirme de en uygun programın Sosyal Bilgiler dersine ait olduğunu da belirtmektedirler. Bu anlamda görüşleri olan K9'un ifadeleri şöyledir:

Birinci Dünya Harbi'nden itibaren dünya da yaşanan gelişmeler sonucunda çevreye birçok zarar verilmiştir. Peş peşe yaşanan iki savaş ve sonrasında yaşanan Soğuk Savaş neticesinde yeryüzünün ve gökyüzünün dengesi değişmiştir. Değişen dengeler birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Bu durum 1970'li yıllarda dikkati çekmiş bu amaçla da konferanslar düzenlenmiştir. Dünya çapında dikkat çeken bu durum birçok ülkenin bir araya gelmesine ve iş birliği yapmasına neden olmuştur. Konferanslar ve çalışmalar neticesinde Rio Konferansında bir sürdürülebilir kalkınma planı oluşturulmuştur. Bu plan 21. yüzyılda çevresel faaliyetleri daha planlı ve kapsamlı gerçekleştirebilmek amacıyla yapılmıştır. 21. yüzyıl, 20. yüzyılda yaşanan birçok gelişmelerin uygulamaya ve plana koyulduğu yüzyıl olmuştur.

1990'lı yıllardan sonra McLuhan'ın "dünya küresel bir köy" ifadesi anlam kazanmıştır. Küreselleşme hızlanmış ve dünya üzerinde yaşanan her olay hızla duyulmuştur. Bu durum neticesinde milli bir vatandaş yetiştirmekten ziyade küresel bir dünya vatandaşı yetiştirmek programların temel amacı olmuştur. 2005 sonrasında geleneksel eğitim anlayışından çağdaş eğitim anlayışına geçilmiştir.

Eğitim en genel anlamı ile bireyde istendik davranış yaratma sürecidir. Bireyde var olması istenilen olumlu davranışlar formal olarak da öğretim yolu ile aktarılır. Birey eğitim ile olumlu davranışlar kazanabileceği gibi olumsuz davranışlarda kazanabilir. Fakat öğretim bireye yalnızca olumlu davranışlar kazandırmak için yapılır. Bu doğrultuda bireyler belirli bir program kapsamında belirli süre öğretim faaliyeti gerçekleştirirler.

Çağdaş eğitim anlayışı ile programlarda yer alan hedefler daha öğrenilebilir olmuştur. Çağdaş eğitim anlayışının temelinde öğrenci merkezli eğitim yaklaşımı vardır. Öğrenci merkezli eğitim de ise öğrenci bilgiyi kendisi yapılandırarak oluşturduğu için öğrenme daha kalıcı ve daha etkili bir şekilde gerçekleşir. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınmaya yönelik hedefler çağdaş eğitim anlayışı ile desteklenmelidir. Çağdaş eğitim anlayışı ile desteklenen öğrencilerin farkındalık kazanması da daha kolay olur. Farkındalığı yüksek bireylerde duyarlılıkta fazla olur. Duyarlılığın fazla olması ise içselleştirmeyi kolaylaştırır. Bu nedenle 2005 sonrasında geliştirilen programlarda ise küresel bir dünya vatandaşı yetiştirme amacı vardır.

Birçok ülke, vatandaşlarının olumlu davranışlar geliştirebilmesi için öğretim programlarını bu doğrultuda hazırlar. Programlarda yer alan değerler ve beceriler bireye kazandırılmak istenilen önemli

hususlardır. Bu değerler ve beceriler toplumun ve bireyin beklentileri doğrultusunda ve dersin konu alanına göre belirli komisyonlar tarafından hazırlanır. Öğretim programları değişen ihtiyaçlara göre zaman zaman yenilenmektedir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı da bu doğrultu da kendini yenilemiştir.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programı değerleri, becerileri, öğrenme alanları vs. ile ekolojik vatandaş yetiştirmeyi amaç edinmiş ve programa bu amaç yedirilmiştir. Ekolojik vatandaş; kendi haklarını koruduğu gibi doğanın da haklarını koruyan vatandaşdır. Bunun için sorumluluk alır. İçinde yaşadığımız dünyayı korumak ve geleceğe taşımak için aktif rol oynar ve adalet duygusuyla hareket eder.

Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının öğrenme alanlarına bakıldığında; İnsanlar, Yerler ve Çevreler, Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanlarına yer verildiğini görmekteyiz. Farklı öğrenme başlıkları adı altında kazanım vermayla yetinmeyip 2 adet öğrenme alanı vermesi programın ekolojik vatandaşlıkla ilgili yeterliliğini ifade etmektedir. Aslında Sosyal Bilgilerin ekolojik vatandaş yetiştirme konusundaki en uygun öğretim programı olduğunun ve öneminin vurgulanması adına bu öğrenme alanları çok önemlidir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'na gereken özen ve değer gösterilirse istenilen çevre bilincine ve ekolojik vatandaşa ulaşılabacaktır.

Sosyal Bilgiler Programı'nın özel amaçlarına bakıldığında "Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri, Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları" gibi amaçlarla ekolojik vatandaş yetiştirme sürecine olan katkısı görülmektedir. Küreselleşmenin de etkisiyle çevresel koşullarda yaşanan bu farkındalık eğitim programlarına da yansımıştır. Bu doğrultuda "çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama" gibi beceriler ve "duyarlılık, tasarruf" gibi değerler Sosyal Bilgiler Öğretim Programına eklenmiştir. Bunun yanı sıra birçok hedef de bu doğrultu da hazırlanmıştır. Hedef, bir programın ana çerçevesidir ve programlarda değiştirilemeyen ana öge olarak belirtilmiştir. Sürdürülebilir kalkınma planları çerçevesinde hazırlanan programlar bireylerde farkındalık yaratmak üzerine olmuştur. Eğitim ile bireylerde farkındalık oluşturulmuştur ve bu farkındalığın zamanla davranışa dönüşmesi beklenmiştir. Davranışa dönüşen farkındalık kalıcılık sağlar.

Eğitim toplumların bir kontrol mekanizmasıdır. Eğitim ile birey toplumun da istediği davranışları

edinir. Bu davranışlar ülkelerin kalkınma planları ve öğretim programları doğrultusunda oluşturulur. Ülkelerin kalkınma planları doğrultusunda yetişen birey öğrenim hayatının sonucunda farkındalık düzeyi yüksek meslek sahibi birey olur. Meslek hayatı boyunca da kalkınma faaliyetlerinde bulunarak özelde ülkesine genelde dünyaya karşı olumlu bir davranış geliştirmiş olur. Bu bağlamda eğitim programlarının sürdürülebilir kalkınmaya yönelik vizyonları oldukça önemlidir. Eğitim programları günü kurtarmak amacıyla değil vizyonlu bir şekilde geleceğe yönelik olarak hazırlanmalıdır.

Sosyal Bilgiler dersinin çevre ve iklim değişikliği konuları başta olmak üzere ekolojik vatandaşlık kavramıyla doğrudan ilişkili temel becerileri arasında çevre okuryazarlığı, mekânı algılama, öz denetim ve sosyal katılım olarak bulunmaktadır. Bunlara ek olarak ekolojik vatandaşlık kavramıyla dolaylı da olsa ilişkisi olan diğer temel beceriler empati, iş birliği, harita okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılamadır. Ekolojik vatandaşlık kavramı değerler eğitimi açısından doğrudan adalet, sorumluluk ve tasarruf kavramlarıyla ilişkilidir. Değerler eğitiminin dolaylı olarak ekolojik vatandaşlık kavramıyla bağ kurduğu diğer kavramlar da duyarlılık, vatanseverlik, dayanışma ve sevgidir.

2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı kazanımları ekolojik vatandaşlık çerçevesi temelinde değerlendirildiğinde dördüncü sınıflarda yaşanan çevreyi tanıma ve çevresindeki kaynakları israf etmeme üzerinde durulurken afetlere hazırlık vurgusu dikkat çekmektedir. Bu yönüyle öğretim programı dördüncü sınıf anlamında ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından öz denetime vurgu yapan uygulamalara açıktır. Beşinci sınıflarda ekolojik vatandaşlıkla ilgili kazanımlar; doğal varlıkları koruma ve tanıma, iklim faaliyetlerinin günlük yaşama etkisi ve afetlerin, çevre sorunlarının oluşum nedenleri üzerinedir. Bu anlamda ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından sorumluluk kavramı kazanımlar üzerinde etkindir. Altıncı ve yedinci sınıflarda yönetimin karar alma süreçleri ile ülke vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarını öğrenme ve sivil toplum kuruluşlarını tanıma kazanımları ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgilidir. Bu kazanımlarda ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından olan hak ve adalet ile katılım boyutları üzerine yoğunlaşmıştır.

Ekolojik vatandaşlık kavramı, programın özel amaçları söz konusu olduğunda on sekiz özel amaç arasından dört tanesinin ekolojik vatandaşlıkla doğrudan ve dolaylı olarak ilişkisinin olduğu belirlenmiştir. Doğrudan ekolojik vatandaşlıkla ilgili olan özel amacın (toplumsal

sorunların çözümünde katılımın önemine inanmaları) aynı zamanda ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından olan katılım kavramıyla da ilgisi bulunmaktadır. Bir diğer özel amaç ise sürdürülebilirlik alt boyutu ile ilgili olan sürdürülebilir çevre anlayışına sahip olma kazanımı olarak görülmektedir. Özel amaçlar arasında dolaylı olarak ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili olan diğer iki kazanımın ortak paydasını yaşadığı çevreyi tanıma ve duyarlı olma konuları etrafında şekillenmektedir.

Sosyal Bilgiler dersi ekolojik vatandaşlığı içerisinde barındıran bir öğretim programına sahiptir. Aynı zamanda Sosyal Bilgiler dersi de taşıdığı özellikler itibarıyla ekolojik vatandaşlığın alt boyutları ile ilişkili beceri, değer ve kazanımlara sahiptir. Bu anlamda öğretmen adaylarının görüşlerinde sıklıkla yer verdikleri ve umut ışığı olarak değerlendirdikleri geleceğin aydınlanması ve ekolojinin sağlıklı bir şekilde korunmasında öğretmenlere büyük rol düşmektedir. Geleceğin öğretmenlerinin yetiştirecekleri her bir öğrenci ekolojik vatandaşlığa bir umut ışığı olacaktır.

BÖLÜM V

SONUÇ, TARTIŞMA VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu safhasında elde edilen bulgulardan ortaya çıkan sonuçlar, konu ile ilgili tartışmalar ve son olarak önerilere yer verilmiştir. Araştırmanın bulgularında yer verilen ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili çağrışımlar, 2018 SBÖP ile ekolojik vatandaşlık kavramının bağlamı, ekolojik vatandaşlığın alt boyutları ile Sosyal Bilgiler dersi arasındaki bağlantılar, öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık ilkelerine yönelik sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmanın tartışma safhası değerlendirilirken ekolojik vatandaşlık ve çevre ile ilişkili yapılan araştırmalar birlikte değerlendirilmiştir. Bütün bunların sonucunda ise çalışmanın araştırmacılara, öğretmenlere ve gelecek kuşaklara önerilerine yer verilmiştir.

5.1. Araştırmanın Sonuçlarına Yönelik Genel Değerlendirme

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre ekolojik vatandaşlık kavramı bilinen ve tanınan bir kavramdır. Fakat kavramın tanınmasına ve bilinmesine rağmen her bir öğretmen adayı kavramın farklı bir yönünü ortaya koymaktadır. Kavramın öğrencilere kazandırılması için öncelikle öğretmenlerin ekolojik bilince sahip olması sonucu doğmaktadır. Ekolojik bilince sahip olan öğretmenin önce kendi çevresini daha sonra toplumu değiştirebileceği öngörülmektedir. Sosyal Bilgiler dersinin, ekolojik vatandaşlığın alt boyutları ile bağının bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının ekolojik vatandaşlık bağlamında kazanımlar açısından altıncı ve yedinci sınıflarda yeterli olmadığı tespit edilmiştir. Programın içerisinde yer alan temel beceriler ve değerler eğitimi ile özel amaçların ekolojik vatandaşlık bağlamında yeterli görüldüğü vurgulanmıştır. Bütün bunlara ek olarak programın öğretiminde ekolojik vatandaşlık kavramına yer verilmediği için bu konuda öğretmene büyük bir rol düştüğü görülmektedir. Çalışmanın sonuçları ile ilgili şu genel değerlendirme ve tespitler yapılmıştır:

- Ekolojik vatandaşlık kavramına ülkemizin ihtiyacı vardır.
- Çalışmanın çekirdek kategorisini “ekolojik bilinç” ifadesi oluşturmaktadır.
- 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında ekolojik vatandaşlık kavramına yer verilmemiştir.
- 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında doğal afetlere hazırlık kazanımları ekolojik vatandaşlık kavramının tamamını karşılamamaktadır.
- Ekolojik vatandaşlık kavramı Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programında yeterince yer almamıştır.
- Ekolojik vatandaşlık kavramı başta olmak üzere çevreye ve doğaya karşı duyarlı olma konularının öğretimi teoride kalmaktadır.
- Ekolojik vatandaşlık kavramının öğretiminde yaparak yaşayarak öğrenme ilkesi uygulanmalıdır.
- Çalışmaya katılan öğretmen adayları tarafından ekolojik vatandaşlık kavramı bilinmektedir.
- Çalışmanın sonucunda ekolojik vatandaş yetiştirme modeli ortaya çıkmıştır. Bu model ailede ekolojik vatandaş yetiştirmesine önem atfetmektedir.
- Çalışmaya katılan öğretmen adaylarından kadın katılımcıların konuyla ilgili daha fazla bilgi sahibi olduğuna ve duyarlılık seviyesinin verilen cevaplar ile etkinliklerden yüksek olduğu sonucuna varılmıştır.

Bu genel değerlendirmenin ardından ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili sonuçlar dört farklı başlık altında değerlendirilmiştir.

5.1.1. Ekolojik Vatandaşlık Kavramının Değerlendirilmesine Yönelik Sonuçlar

Çalışmanın bu aşamasında “Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili değerlendirmeleri nasıldır?” sorusuna yönelik bulgulardan ulaşılan sonuçlara yer verilmiştir. Öğretmen adayları ekolojik vatandaşlık kavramı değerlendirmelerinin merkezine yaşanabilir dünya kavramını koymaktadır. Öğretmen adaylarına göre yaşanabilir dünya ancak ekolojik vatandaşlığın bireylere kazandırılmasıyla mümkündür. Gezegenimiz günden güne yaşanmakta ve üzerinde yaşayan canlılara zor günler yaşatmaktadır. Dünyanın herhangi bir yerinde yaşayan canlılar kimi zaman sel felaketi kimi zaman deprem ve buzulların erimesiyle tehlike altında kalmaktadırlar. Bundan dolayı yaşanabilir bir dünya için ekolojik vatandaşlığın gerekliliğini yerine getirmek artık bir zorunluluk haline gelmiştir.

Toplulun bütününe ve içinde yaşayan canlılara yaşanabilir bir dünya kılmanın yolu ekolojik vatandaş olmaktan geçmektedir. Çalışmada öğretmen adaylarının görüşlerinde gelecek nesillere yaşanabilir bir dünya bırakmanın öneminin gün geçtikçe arttığı sonucuna varılmıştır. Gerek içerisinde yaşadığımız dönemin zorlu koşulları gerekse gelecekte yaşanacak zorluklardan dolayı öğretmenlerin yaşanabilir dünyayı önce öğrencileri daha sonra da toplumu eğiterek mümkün kılmaları gerekmektedir. Ekolojik vatandaşlığın kendisi yaşanabilir bir dünyayı oluşturacak özelliklere sahiptir. Yaşanabilir dünya; temiz çevre, temiz su, hakları korunan adil dünya ve bilinçli insanlarla kurulabilir. Bu bilinci ekolojik vatandaş olarak vermek için çalışmanın çekirdek kategorisi olarak ekolojik bilinç kavramı seçilmiştir. Öğretmen adaylarına göre ekolojik vatandaşlık bakış açısıyla ekolojik bilince sahip bireylerin, “yaşanabilir bir dünya” mümkün kılmaları için günlük hayatlarına kazandırmaları gereken davranış veya beceriler şunlardır:

- Yere çöp atmamak ve çevreyi temiz tutmak
- Çevreyi kirletenlere karşı sorumluluk alarak onlara doğa sevgisini aşılamak
- Su kullanımında aşırıya kaçmamak ve tasarruflu olmak
- Ormanlık alanları korumak ve her yıl en az iki fidan dikmek
- Bireysel araç yerine toplu taşıma araçlarını ve bisiklet kullanımını artırmak
- Gerek ev içerisinde gerekse dışında plastik kullanımını en aza indirmek
- Atık malzemeleri, pilleri, plastikleri geri dönüşüme kazandırmak
- Doğanın da haklarını kendi hakları gibi savunmak
- Doğa, çevre veya iklimi koruma konularıyla ilgili bir STK üyesi veya takipçisi olmak.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaşlık kavramı denildiğinde yaşanabilir dünyayı mümkün kılmanın önemine dikkat çekerken bunu gerçekleştirmenin temel yollarından birini de doğayı koruyan ve doğaya faydalı vatandaşlıktan geçmektedir. Öğretmen adaylarına göre ekolojik vatandaş doğayı koruyan ve doğaya faydalı vatandaşdır. Ekolojik vatandaş doğayı korumak adına taşıdığı sorumlulukların bilincindedir. Bu sorumlulukları da çevresine kazandırarak fayda sağlamayı amaç edinmiştir. Ekolojik vatandaşa göre doğa evimizdir. Evimiz ile ilgili konularda ne kadar titiz davranışlar sergiliyorsak doğa ile ilgili konularda da o kadar titiz davranmalıyız. İnsanlığın büyük bir kısmı savurgan bir halde yaşıyor olsaydı dünyanın sonu beklenenden erken gelebilirdi.

Dolayısıyla doğaya faydalı vatandaşlar dünyayı ve çevresini yaşanabilir kılan ekolojik vatandaşlardır.

Adil bir dünyada yaşamak ekolojik vatandaşlık kavramını tanımlarken öğretmen adayları tarafından sık sözü edilen ifadelerden biri olmuştur. Doğada yaşayan bütün canlılar adil bir dünyada yaşamayı hak etmektedir. Fakat öğretmen adaylarına göre ne doğada yaşayan canlılar ne de insanlar için dünya adil değildir. Adil bir dünyada olamayışımızın sebeplerinden biri olarak ekolojik vatandaşlık kavramını öğrenememiş olmamız ve doğayı koruyamamamız kanıt olarak gösterilebilir. Ormanlık alanların çeşitli sebeplerle katledilmesi veya her yaz yanıyor olması o alanda yaşayan bütün canlıları etkilemektedir. Bunu gerçekleştirenlerin büyük çoğunluğunun insan faktörü olduğu göz önüne alındığında adil bir yaşamdan söz etmenin mümkün olmadığı sonucu ortaya çıkmaktadır.

Doğa ve çevre ile ilgili sorunlarda katılımcı olmak ekolojik vatandaşlığın bir gereği ve aynı zamanda alt boyutlarındandır. Fakat öğretmen adaylarına göre gerek ülkemizde gerekse dünya üzerinde doğa, çevre ve iklim değişikliği üzerine kurulan kuruluşların pek çoğunun amacının dışında faaliyet gösterdiği kanaati oluşmuştur. Bu kanıyı destekleyen düşünce ise son zamanlarda iklim aktivistlerinin sanat eserlerine yaptığı saldırılardır. Ülkemizde ekolojik bir vatandaş olarak iklim ve doğa ile ilgili konularda katılım son derece sınırlı kalmaktadır. Öğretmen adayları katılım konusunda genellikle üniversitelerindeki toplulukların çalışmalarına katılmaktadırlar. Bunun dışında bilinen kuruluşların çalışmalarına ise üye olmak yerine takip etmeyi tercih etmektedirler. Bu durum ekolojik vatandaşlık açısından sorunlu görünmektedir. Öğretmen adaylarının çevre ve doğa konuları başta olmak üzere bu konularla ilgili çevre hakkı ve anayasa maddelerini takip etmedikleri sonucu hakimdir. Bu durumunda öğretmen adaylarında yeterli vatandaşlık bilinci oluşmadığını göstermektedir.

Gelecek yıllarda yaşayacağımız en önemli sorunlardan biri de su konusudur. Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık çağrışımında sıklıkla ifade ettikleri suyun önemi ve tasarruflu kullanımı herkesin uyması gereken toplumsal bir norm olması gerekmektedir. Ekolojik vatandaş suyu korur ve önemini bilir. Öğretmen adaylarına göre ülkemizin coğrafi konumu itibarıyla gelecek yıllarda su konusunda büyük krizler kapımızda beklemektedir. Bu krizleri aşmak ve suyu doğru kullanmak ekolojik vatandaşlığın temel görevlerindendir. Bunun için okullarda verilen eğitimlerin artırılması gerekmektedir. Temelde öğretilen duş süresinin azaltılması ve diş fırçalarken musluğun kapatılması ifadeleri artık geçerliliğini

yitirmektedir. Bu konuyla ilgili öğretmen adayları devletin sorumluluğu altında daha proaktif politikalar izlenmesi gerektiğini belirtmişlerdir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları dünyamızın yaşanabilir bir yer olması ve ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilişkili gördükleri temiz enerji ve yenilenebilir enerji kavramına geçişi önemsemektedirler. Öğretmen adayları bireysel anlamda yenilenebilir enerji kullanmanın zor olduğunu fakat devlet politikası halinde büyük şirketlerin de temiz enerji kaynaklarını kullanması gerektiğini belirtmektedirler. Fosil yakıtların, çevreye ve doğaya verdiği zararın gün geçtikçe artması ve insanları doğrudan etkilemesi de doğal kaynaklara geçişi hızlandırmak için önemli bir gerekçedir. Ekolojik vatandaş olarak yenilenebilir enerji kullanımını teşvik etmek ve hak talebinde bulunmak bir görev olarak görülmelidir.

Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmak bireysel anlamda kolay değildir. Fakat geri dönüşüm ürünlerini ayrıştırmak ve kullanmak her ekolojik vatandaşın temel görevlerinden biri olarak görülebilir. Öğretmen adayları bu alanda özellikle okulların başat rol oynaması gerektiği sonucuna varmaktadır. Okullar geri dönüşüm malzemelerinin toplanacağı depo alanları olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmalar çocuklarda çevreyi koruma ve çevreye duyarlı olma becerilerini kazandıracaktır. Öğretmen adayları, küçük yaşta çevre ve doğayla ilgili verilen eğitimlerin daha kalıcı olduğunu düşünmektedir. Ağaç yaşken eğilir atasözünden yola çıkan öğretmen adayları ekolojik vatandaşlık bilincinin ilkokullarda Hayat Bilgisi dersi, ortaokulda Sosyal Bilgiler dersinin vermesi gerektiği sonucunu dikkate sunmaktadır.

5.1.2. Ekolojik Vatandaşlık Kavramının Alt Boyutları ve Sosyal Bilgiler Dersine İlişkin Sonuçlar

Ekolojik vatandaşlık kavramının alt boyutlarını; sorumluluk, hak ve adalet, sürdürülebilirlik, katılım ve öz denetim oluşturmaktadır. Sosyal Bilgiler dersinin ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarıyla doğrudan ve dolaylı olarak bağı bulunmaktadır. Ekolojik vatandaşlık kavramının alt boyutlarından kimi Sosyal Bilgiler dersinin becerileri ile kimi ise değerleri ile bağlıdır. Ekolojik vatandaşlık kavramını bu anlamda en iyi işleyebilecek ders Sosyal Bilgilerdir. Alt boyutlarının Sosyal Bilgiler dersinin amaçlarına uygun olmasının yanı sıra değer ve becerilerle de ilişkisi üzerine bu sonuca varılmıştır.

Sorumluluk kavramı Sosyal Bilgiler dersinin önemli değerlerinden ve ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından biridir. Sorumluluk kavramı, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında on sekiz farklı yerde geçmektedir. Bu kavram programın içerisinde yer alan kök değerlerden

biridir. Özel amaçlar içerisinde, sorumluluklarını yerine getiren birey ifadesiyle kendine yer bulmaktadır. Kazanımlar içerisinde, sorumluluklarının farkında olan birey ve toplum öğrenme alanında genelde yer verilirken üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında bilinçli tüketicinin sorumluluk kazanmasına vurgu yapılmaktadır. Sorumluluk, kazanımlar içinde son olarak etkin vatandaşlık öğrenme alanında etkin bir vatandaş olarak sorumluluklarının bilincinde olma ifadesiyle yer almaktadır.

Ekolojik vatandaşlık anlamında öğretim programı ve Sosyal Bilgiler dersi içerisinde sorumluluk ifadesi öğrencilere kazandırılacak kadar yer bulmuştur. Öğretmen adaylarının düşüncelerinde sorumluluk kavramı çocuk yaşta doğayı sevdirecek, ağacı koruyarak ve yere çöp atılmasının olumsuz sonuçları anlatılarak kazandırılmaya başlanmalıdır. Ekolojik vatandaşlık yetiştirme modeli içerisinde yer alan ailede eğitim aşamasında sorumluluk aile tarafından çocuğa davranışlarla örnek olunarak kazandırılmalıdır. Pikniğe gidildiğinde ailesinin etrafı kirli bıraktığını gören çocuk ile piknik sonunda etrafı ailesi ile birlikte temizlemek için görevlendirilen çocuğun ekolojik vatandaşlık sorumluluğu farklı olacaktır. Sorumluluk kavramı ile ilgili öğretmen adaylarının görüşlerinden şu sonuçlara ulaşılmıştır:

- Sorumluluk değeri kazandırılırken ilk önce ailede bu eğitime başlanması gerekir.
- Okullar ile sivil toplum kuruluşları ortaklaşa çalışmalar yaparak öğrencilere doğayı koruma ve sevmeye sorumluluğu kazandırılmalıdır.
- Kısa mesafeli yolculuklarda araçlar yerine yürümeyi ve bisiklet kullanmayı sorumluluk haline getirmek gerekmektedir.
- Ekolojik vatandaşlık sorumluluğuna sahip bireylerin çevrelerini de bu sorumluluğa davet etme ve aykırı davranışlarında uyarmaları gerekmektedir.
- İklim krizine karşı bireysel sorumlulukları yerine getirmek.
- Çevreyi ve doğayı koruma konusunda çevresindekilere örnek olmak.
- Kullandığı atıkları ayrıştırarak geri dönüşüme katkı sağlamak.
- Kullandığı ürünleri israf etmeme sorumluluğu kazandırılmalıdır.

Ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından hak ve adalet kavramı değerlendirilirken kavramlar ayrı ele alınacaktır. Hak kavramı, Sosyal Bilgiler dersinin önemli alanlarında anlam bulmaktadır. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında hak kavramı özel amaçlar, beceriler, değerler ve kazanımlar içerisinde yirmi farklı yerde geçmektedir. Öğretim

programının özel amaçlar bölümünde hak ifadesine iki ayrı yerde atıf yapılmış ve haklarını bilen vatandaşın önemine değinilerek insan hakları kavramı vurgulanmıştır. Kazanımlar açısından değerlendirildiğinde toplum içerisinde haklarının farkında olan bir birey olma durumu, çocuk hakları vurgusu, temel hakları kullanma, haklarının yasa tarafından güvence altına alındığı hususları üzerinde durulmaktadır. Hak kavramına öğretim programında beceri veya değer olarak yer verilmemiştir.

Hak kavramı öğretim programındaki haliyle ekolojik vatandaşlığın taşıdığı sorumluluklardan uzaktır. Programın içerisinde çevreyi koruma ile ilgili temel haklara vurgu, canlıların yaşama hakkını koruma, doğal kaynakları koruma hakkı başlıklarına yer verilmesi gerekmektedir. Bu anlamda hak kavramı bireylerin günlük yaşamlarında yapması gereken ödev ve sorumlulukları basit bir şekilde vurgulayan bir kavram izlenimi taşımaktadır.

Adalet kavramı, 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında sadece iki farklı yerde geçmektedir. İlki öğretim programı içerisinde yer alan kök değer olarak ikincisi de değerler eğitimi içerisinde yer almaktadır. Bu durum ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından olan adalet kavramının da program içerisinde neredeyse hiç yer verilmediğine en büyük kanıtlardan biridir. Bütün bunların ışığında hak ve adalet kavramını değerlendiren Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinden şu sonuçlar çıkmaktadır:

- Ekolojik bir vatandaş olarak doğanın hakları olduğunun bilincinde olmak ve bu hakları savunmak
- Dünya üzerinde yaşayan bütün canlılara saygı göstermek
- Çevreyi ve doğayı korumak konusunda bütün kurallara uymak ve çevresindekilere bu kuralları hatırlatmak
- İnsanın kendini doğada yaşayan bütün varlıklardan üstün görmesi ve kendini üstün ırk ilan etmesi savını terk etmek
- Doğada yeşili korumak ve ormanlık alanlarla ilgili önlemler alarak olası afetlere karşı hazırlıklı olmak
- Hak ve adalet kavramının Sosyal Bilgiler dersi içerisinde ekolojik vatandaşlık bakış açısıyla işlenmesi ve öğretim programlarında daha fazla yer verilmesi gerekmektedir.

Ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından bir diğeri olan sürdürülebilirlik kavramı da Sosyal Bilgiler dersi ve öğretim programıyla bağı vardır. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında sürdürülebilirlik kavramı sadece bir yerde geçmektedir. Programın özel amaçları kısmında

yer alan altıncı maddede sürdürülebilir çevre anlayışına sahip olmaları olarak yer almaktadır. Bu durum öğretim programının ve Sosyal Bilgiler dersinin kavrama yeterince yer ve önem vermediğini göstermektedir. Sürdürülebilirlik kavramı gelecekte iklim ve doğa krizlerinin yaşanacağı günlerde kurtarıcı olarak görev yapabilir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları sürdürülebilirlik kavramının eğitim politikaları arasında ciddi bir şekilde yer almasını beklemektedirler. Bu kavram özelinde ekolojik vatandaşlığın iklim krizinin etkilerini azaltabilecek yönlerinin olması, geri dönüştürülebilir ürünlerin kullanımını artırması ve sınırlı kaynaklara sahip olduğumuz dünyada bu kaynakları doğru kullanmayı teşvik etmesi açısından önemlidir. Öğretmen adaylarının sürdürülebilirlik alt boyutuyla ilgili görüşlerinden elde edilen sonuçlar şunlardır:

- Kapitalizmin türlü günler ve özel zamanlar adı altında yarattığı tüketim toplumundan olmayarak gereksiz harcama çılgınlığına son vermek
- Yapılan alışverişlerde ihtiyacına odaklanmak
- Doğa ve çevre ile ilgili konularda gelecek nesli düşünerek hareket etmek
- Sürdürülebilirlik kavramına ilköğretim programlarında daha fazla yer vermek
- Sürdürülebilirliği devlet politikası haline getirerek devletin çeşitli kademelerinde uygulamaya başlamak
- Hazır tüketim ürünlerine sınırlama getirmek
- Tasarrufun önemini halka aktarma konusunda üniversitelerle birlikte çalışmalar yürütmek
- Köy hayatından örnekler alarak bir eşyadan yüksek düzeyde fayda sağlamak ve pek çok işte kullanmaktır.

Ekolojik vatandaşlığın bir diğer alt boyutu olan katılım kavramının Sosyal Bilgiler dersi ile doğrudan bağı vardır. Katılım ifadesi 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde sekiz farklı yerde geçmektedir. Programın temel beceriler kısmında sosyal katılım olarak yer almaktadır. Programın özel amaçları içerisinde yer alan on dördüncü maddesinde katılımın önemine inanan bireylere vurgu yapılmaktadır. Kazanımlar içerisinde ise birey ve toplum ile etkin vatandaşlık öğrenme alanlarında katılımı temel hak gibi değerlendirmeleri gerektiği ifade edilmektedir. Bu haliyle katılım ifadesi ekolojik vatandaş yetiştirme konusunda olumlu katkılar sağlayabilir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları katılım kavramını daha çok öğrencilere demokrasi ve vatandaşlık bilinci kazandırırken kullandıklarını ifade etmektedirler. Bu anlamda kavramın ekolojik vatandaşlık kavramı kazandırmakta eksik kalan yönlerinin olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Öğretmen adaylarının görüşlerinden katılım ifadesi ile ilgili çıkarılabilecek sonuçlar şunlardır:

- Eğitim öğretim faaliyetleri gerçekleştirilirken her dönem içinde bir defa öğrencilerin doğa etkinliklerine katılımının sağlanması
- Öğrencileri doğa ve çevreyle ilgili çalışmalarda katılımını gönüllülük esasına dayandırma
- Okulların doğayı korumak başta olmak üzere çevre ve iklim ile ilgili projeler düzenlemesi
- Dersin içeriğinde var olan sivil toplum kuruluşları tanıtılırken o kuruluştan davetlinin katılımının sağlanması ve öğrencileri bilgilendirmesi
- Çevre ve doğa ile ilgili konularda karar alıcı mekanizmalara öğrencilerin nasıl dahil olabileceğinin öğretilmesi sonuçlarına varılmıştır.

Ekolojik vatandaşlığın son alt boyutu olan öz denetim kavramı Sosyal Bilgiler dersinin temel becerilerinden biridir. Ayrıca öz denetim kavramı programın içerisinde yer alan kök değerlerdendir. 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı içerisinde öz denetim kavramı sadece dört farklı yerde geçmektedir. Ekolojik vatandaşlığın diğer alt boyutlarına göre öz denetim kavramı programın içerisinde en az yer verilen boyut olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Programın kazanımları çerçevesinde öz denetim kavramı iki farklı öğrenim alanında geçmektedir. İlkinde üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında bilinçli tüketiciliğin önemine dikkat çekilirken ikincisinde bilim, teknoloji ve toplum öğrenme alanında sanal ortamlarda kullanılan bilgilerin güvenilirliği ve doğruluğu üzerinde durulmuştur.

Yukarıda programda geçen haliyle öz denetim kavramı ekolojik vatandaşlık anlamında yetersiz kalmaktadır. Ekolojik vatandaşlık kavramı ışığında öz denetime sahip olan bireyleri kapsaması gereken hususlara programın içerisinde yer verilmemiştir. Bu anlamda alt boyutun kazandırılması öğretmen inisiyatifine kalmıştır. Öğretmen adaylarına göre öz denetim sahibi olmanın öğrencilere genel anlamda çok büyük katkılar sağlayacağı görüşü

hakimdir. Ekolojik vatandaşlık anlamında öğretmen adaylarının görüşleri değerlendirildiğinde öz denetim kavramıyla ilgili şu sonuçlar elde edilmiştir:

- Öğrencilerin eğitim hayatında kullandıkları defter, kalem gibi kırtasiye araçlarından başlamak kaydıyla günlük hayatlarındaki eşyaları idareli ve tutumlu kullanmaları
- Öz denetim kavramı diğer alt boyutların çoğunda da olduğu gibi erken yaşlarda kazandırılmalı
- Bu kavramla birlikte öğrencilerin ve toplumda yaşayan vatandaşların çevreye duyarlılığı artırılmalı
- Öz denetim kavramı öğrencilere kazandırılırken günlük hayatın içinden basit örneklerle başlanmalı
- Ekolojik vatandaşlık çerçevesinde öz denetim kavramı kazandırılırken öğrencilere sorumluluk verilmesi ve bunun sıkı takipçisi olunması gerekmektedir.

Doğayı bütüncül düşünen Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarını dersle bağdaştırmışlardır. Buna mukabil alt boyutların öğrencilere kazandırılmasında ve tam anlamıyla bir ekolojik vatandaş olarak yetiştirilmelerinde önemli bir çabayı öğretmenin harcaması gerektiğinin farkında olarak görüş belirtmişlerdir. Öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarında Sosyal Bilgiler dersinin doğal çevreye duyarlı, vatanseverlik, sevgi ve saygı değerlerinin de önemli katkılar sağlayabileceği görüşündedirler. Bu değerler kazandırılırken çevreye saygı ve doğa sevgisi çerçevesinde verilmesi, ormanı korumanın ve ağaç dikmenin vatanseverlik görevi olduğunun belirtilmesi ekolojik vatandaşlık açısından da oldukça yararı dokunacaktır.

5.1.3. Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Ortaya Koyduğu Ekolojik Vatandaşlık İlkelerine Yönelik Sonuçları

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları, doğayı koruma ve ekolojik vatandaşlık temel alınarak çeşitli ilkeler belirlemişlerdir. Bu ilkeleri belirlerken başat faktörün gelecek nesillerin refahı üzerine olması adına yoğunlaşmışlardır. Öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığın insanlara aktarımında daha basit bir anlatım ve kolay yollar bulunması gerektiğini belirtmişlerdir. Bu yolların başında da bu ilkelerin hem devlet tarafından hem de toplumda yaşayan insanlar tarafından uygulanması gerekmektedir. İnsanların tamamı temiz bir çevrede yaşamayı istemekte fakat bunun için bazen yapılması gerekenleri yapmadan kolayca kaçmaktadır. Bu ilkeler hem devleti hem de toplum içinde yaşayan bütün insanları kapsamaktadır.

Ekolojik bir vatandaş olmanın temel yollarından ve ilkelerinden biri sorumluluk sahibi yurttaş olmaktır. Bunun yolu başta ailede olmak üzere eğitimden geçmektedir. Çocuğa ailede verilmeye başlanan temel sorumluluklar yaşı büyüdükçe kademeli bir şekilde artırılmaktadır. Okul çağına gelindiğinde ailede ve evdeki sorumluluklarının yanına okul eklenmektedir. Okullar öğrencilere ekolojik vatandaşlık kapsamında da çevreyi koruma, doğaya saygı gibi sorumluluk değerleri kazandırabilirler. Bu anlamda hem devlet hem de toplum ekolojik vatandaş yetiştirme sorumluluğunu üstlenmektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinden yola çıkarak ekolojik vatandaşlığın temel ilkeleriyle ilgili varılan sonuçlar şunlardır:

- Ekolojik vatandaş olarak devlet büyüklerinin rol model olması ve vatandaşlar tarafından örnek alınması
- Milli Eğitim Bakanlığı tarafından her ilde en az bir tane ekolojik okul özelliklerini barındıran okulların açılması
- Çevre ve doğa konuları başta olmak üzere kapsayıcı genel kurallar konularak toplumun bilinçlendirilmesi
- Sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşamının herkesin hakkı olduğunun bilinciyle hareket etmek
- Temiz suya ulaşmanın gün geçtikçe zorlaşacağının farkında olarak suyu doğru kullanmak ve gerekirse tasarruf tedbirlerine başvurmak
- Ekolojik vatandaşlığın kazanımları aileden itibaren verilmeye başlanmalı ve okul yıllarında öğrencilere zorunlu kılınmalı
- Çevre, doğa ve iklim değişikliği başta olmak üzere bu konularla ilgili yeni bir anayasa yapılmalı ve önleyici kurallar konulmalı
- İlköğretim kademesinde öğrencilere sivil toplum kuruluşlarının önemi kazandırılmalı ve üniversite çağına gelince her öğrencinin çevre ve doğa çalışmalarına katılmasını sağlayacak kuruluşlara yönlendirilmeli
- Ekolojik vatandaş olarak fidan dikimi etkinlikleri düzenlemeli ve bu gibi etkinliklere katılmalı
- Ormanlık alanları korumanın bilincinde olmalı ve bu alanları çoğaltmanın yollarını bulmalı

- En başta kendi karbon ayak izini azaltmalı ve diğer insanlara karbon ayak izinin azaltılmasının önemini anlatmalı
- Ekolojik vatandaş olarak halkı doğa sevgisi, çevreyi koruma ve iklim değişikliği konularında bilinçlendirmeli
- Yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmanın önemini bilmeli ve başta sivil toplum kuruluşları aracılığıyla olmak kaydıyla bu temiz enerji kaynaklarının faydalarını savunmalı
- Geçmiş dönemlerden kalan doğal güzellikler ve tarihi miraslarımızı korumanın önemini kavramalı ve gelecek nesillere anlatmalı
- İlköğretimden başlamak şartıyla öğrencilere seviyelerine uygun bir şekilde zorunlu iklim ve çevre eğitimi dersinin verilmesi
- Ekolojik vatandaş olarak yerel ve ulusal ölçekte doğa ve çevre konuları başta olmak üzere katılımcı bir rol oynamalı
- Dünyanın içinde bulunduğu sıkıntılı süreçler düşünüldüğünde yaşam kaynağı olarak görülen tarıma yeteri kadar önem vermek ve doğru tarım uygulamalarını desteklemek
- Ekolojik vatandaş olarak israfın önüne geçmeye çalışmalı ve tasarruf tedbirlerini çevresiyle paylaşmalı
- Doğada yaşayan bütün canlıları korumalı ve onlara şefkat göstermelidir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığın temel ilkelerini ortaya koyarken doğanın ve çevrenin sürdürülebilirliğini düşünerek hareket etmiştir. İnsanların doğayı katletmesi ve kirletmesi sonucunda ortaya çıkan kara bulutları dağıtmak ve gelecek nesillerin refahını düşünmek adına ekolojik vatandaş olmak önemlidir. Ekolojik vatandaş imajına sahip olan ve bu anlamda yetiştirilmiş her vatandaşın yukarıda yer alan ilkeleri şiar edinmesi gerekmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre bu ilkelere uyulduğu takdirde daha yaşanabilir bir dünya miras bırakabiliriz.

Gelecek nesillerin bugünden daha zor ve çetin koşullarda yaşayabileceği ihtimalinden yola çıkan öğretmen adayları bu zorlukları en aza indirmek adına yukarıdaki ilkelerin uygulanması gerektiği sonucuna varmaktadırlar. Bu ilkelerin uygulanmasında hem devlete hem de bireylere önemli roller düşmektedir. Devlet en başında vatandaşına sağlıklı bir çevre sunmak zorundadır. Bireyler de bu sağlıklı çevreyi korumakla görevlidirler. Bu anlamda her

iki tarafında bu sorumluluğu paylaşılarak yürütmesi ekolojik dengenin korunması açısından önemlidir. Unutulmamalıdır ki ekolojik vatandaşlığın en önemli ilkelerinden biri çevreyi ve doğayı koruma sorumluluğuyla hareket etmesidir.

5.1.4. Ekolojik Vatandaşlık Kavramının Sosyal Bilgiler Dersi Bağlamında Sonuçları

Çalışmanın bu evresinde ekolojik vatandaşlık kavramını 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı ve Sosyal Bilgiler dersi bağlamında değerlendiren öğretmen adaylarının ulaştığı sonuçlar paylaşılmaktadır. Öğretmen adayları tarafından Sosyal Bilgiler dersinin ekolojik vatandaş kavramını öğrencilere kazandırabilecek en doğru ders kanısına varılmaktadır. Bu kanıyı güçlendiren bulgular Sosyal Bilgiler dersinin içeriğini oluşturan disiplinlerin varlığı ve öğretim programının içeriğidir.

Ekolojik vatandaşlık bağlamında 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programının özel amaçlar kısmı değerlendirildiğinde on sekiz özel amaç içerisinden dört özel amacın ekolojik vatandaşlıkla bağı olduğu sonucuna varılmıştır. Bu özel amaçlar şunlardır; *“Yaşadığı çevre ile dünyanın genel coğrafi özelliklerini tanıyarak insan ile çevre arasındaki etkileşimi açıklamaları ve mekânı algılama becerilerini geliştirmeleri. Doğal çevrenin ve kaynakların sınırlılığının farkına varıp çevre duyarlılığı içerisinde doğal kaynakları korumaya çalışmaları ve sürdürülebilir bir çevre anlayışına sahip olmaları. Katılımın önemine inanmaları, kişisel ve toplumsal sorunların çözümü için görüşler belirtmeleri. Ülkesini ve dünyayı ilgilendiren konulara duyarlılık göstermeleri.* Özel amaçlar açısından değerlendirildiğinde ekolojik vatandaşlıkla Sosyal Bilgiler dersi arasında doğal çevreyi korumak, kaynakların sınırlı olduğunun farkına varmak, sürdürülebilir çevre anlayışına önem vermek, sorunların çözümü adına katılımcı olmak ve çevresini ilgilendiren konulara duyarlılık göstermek gibi alanlarla bağı olduğu tespit edilmiştir.

Ekolojik vatandaşlık kavramını öğretim programının içerisinde yer alan yirmi yedi temel beceriden sekiz beceri ile bağı olduğu öğretmen adayları tarafından belirlenmektedir. Bu beceriler; *“Çevre Okuryazarlığı, Sosyal Katılım, Öz denetim, Empati, İş birliği, Mekânı Algılama, Harita Okuryazarlığı, Değişim ve Sürekliliği Algılama”* olarak belirlenmiştir. Bu becerilerin tamamının öğrenciye kazandırılması ekolojik vatandaşlık anlamında önemli bir yeterlik sağlamaktadır.

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan değerler eğitiminde on sekiz değer yer almaktadır. Bu değerlerden öğretmen adaylarına göre ekolojik vatandaşlık kavramıyla

bağı bulunanlar; “Adalet, Duyarlılık, Sorumluluk, Tasarruf, Vatanseverlik, Dayanışma, Sevgi” değerleridir. Bu değerlerin önemli bir kısmı ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilişkili bir şekilde programda yer almamaktadır. Bu değerlerin ekolojik vatandaşlık kavramıyla bağı açıkça vurgulanmalıdır. Buna mukabil bu değerlerin öğretimi ve öğrenciye kazandırılması da ekolojik vatandaşlığa katkı sağlayacaktır.

Ekolojik vatandaşlık kavramı, öğretim programında yer alan dördüncü sınıflardan yedinci sınıflara kadar olan kazanımlar açısından değerlendirildiğinde zayıf kaldığı görülmektedir. Dördüncü sınıf kazanımlarında ekolojik vatandaşlıkla bağı olduğu öğretmen adaylarınca tespit edilen, “Yaşadığı çevredeki doğal ve beşerî unsurları ayırt eder. Afet öncesi, sonrası ve sonrasında yönelik gerekli hazırlıkları yapar. İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar. Çevresindeki kaynakları israf etmeden kullanır.” dört kazanım bulunmaktadır. Beşinci sınıfta ekolojik vatandaşlıkla bağı olan kazanımlar; “Çevresindeki doğal varlıklar ile tarihî mekânları, nesneleri ve eserleri tanıtır. Yaşadığı çevrede görülen iklimin, insan faaliyetlerine etkisini, günlük yaşantısından örnekler vererek açıklar. Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. Afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.” dört farklı şekilde bulunmaktadır. Altıncı sınıflarda yer alanlar; “Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder. Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar.” üç farklı kazanımın ekolojik vatandaşlıkla bağı bulunmaktadır. Yedinci sınıflarda yer alan iki farklı kazanımın ekolojik vatandaşlıkla ilgisi bulunmaktadır. Bu kazanımlar şunlardır; “Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.” Sosyal Bilgiler dersinin kazanımlarının genelde afetler üzerinde yoğunlaştığı sonucuna varılmaktadır. Bunun dışında verilen kazanımlar öğretmen adaylarınca kısmen yeterli görülmektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla öğretim programı ve dersin bağı değerlendirilerek ulaştıkları sonuçlar şunlardır:

- Ekolojik vatandaşlık kavramını öğrencilere kazandırmak için sınıf içi uygulamalarda yaparak yaşayarak öğrenme ilkesi kullanılmalıdır.
- Öğretmen adayları öğrencilere bu kavramı öğretebilmek adına eğitici filmler, çizgi film animasyonlarının kullanılmasının fayda sağlayacağını belirtmektedirler.

- Ekolojik vatandaşlık kavramı etkinlik temelli öğretimle öğrencilere kazandırılabilir.
- Ekolojik vatandaşlığı kazandırırken programın içerisinde yer alan kavram eğitimi kısmı yetersizdir.
- Bu kavramı öğretirken günlük yaşamdan örnekler vererek, yer yer örnek olay anlatımı kullanılarak kazandırılabilir.
- Öğretmen adaylarına göre sınıf düzeylerinde kazanımlar somuttan soyuta ilkesine uygun değildir. Bu durum ekolojik vatandaşlık kavramının öğretimini zorlaştırmaktadır.
- Öğretmen adayları, ekolojik vatandaşlık kavramını öğrencilere kazandıracak en uygun ders olarak Sosyal Bilgileri görmekte-dirler.
- Ekolojik vatandaşlık kavramında yol gösterici ve rol model olarak öğretmen merkezde olmalıdır.
- Çevre bilinci ve çevreye saygı, değer ve becerilerde yer almalıdır.
- Çevre okuryazarlığı, Sosyal Bilgiler öğretmenleri tarafından verilen bir ders olmalıdır.
- Ekolojik vatandaşlık kavramının öğrencilere daha kolay öğretilmesi adına ayrıntılı bir program ve yeni kazanımlarla içerik zenginleştirilmelidir.

5.2. Tartışma

Araştırmanın bu aşamasında bulgulardan elde edilen sonuçların bütüncül bir yaklaşım tarzıyla değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Sonuçlarda verilen ekolojik vatandaşlık kavramı, bu kavramın alt boyutları, kavramın öğretim programındaki yeri, doğa ve çevre konuları başta olmak üzere Sosyal Bilgiler dersinin bu konu başlıklarıyla bağı tartışılmaktadır. Tartışma bölümüne geçmeden evvel ulusal tez merkezinde ekolojik vatandaşlık başlığı ile ilgili aratılan tezlerin bir çalışma hariç tamamının yüksek lisans türünde olduğu görülmektedir. Bu çalışmanın doktora alanı adına alana katkı vermesi hedeflenmektedir. Çalışmanın bu aşamasında ekolojik vatandaşlıkla ilgili olarak araştırmanın boyutları ve alt boyutlarının literatürde yer alan benzer ve farklı yönleri ele alınarak değerlendirilmiştir.

*Savurmaktan utanmaz mısın
Doğanın mirasını
Sanma ki sonsuza kadar sürecektir
Ne sen ne eserin*

*Utanmaz mısın savurmaktan
Hayvanın yavrusunu
Sanma ki senin yavrundan farksızdır
Ne canın ne bedenin*

*Savurmaktan utanmaz mısın
Bu koskoca serveti
Sanma ki zenginsin yok edersen temelini
Ne vicdanın ne onurun*

*Utanmaz mısın savurmaktan
Işığını güneşin
Sanma ki hiç solmayacak
Aydınlık gökyüzün
(K17)*

Savurganlıktan vazgeçenlerin ve savurgan davranmayanların vatandaşlığı olan ekolojik vatandaşlık kavramı Sosyal Bilgiler öğretmen adayları tarafından doğru bir şekilde tanımlanmış ve bağ kurulmuştur. Öğretmen adaylarına göre ekolojik vatandaşlık kavramı sorumluluk sahibi yüksek, yere çöp atmayan duyarlı vatandaşlar olarak görülmüştür. Bülbül ve Yılmaz (2019, s.176) Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının çevre, çevre eğitimi ve çevresel vatandaşlık kavramlarıyla ilgili görüşlerini aldığı çalışmada çevrenin korunmasında çevre eğitiminin rolünü açıklarken bireyleri çevre konusunda bilgilendirme, bilinçli ve sorumluluk sahibi çevreye duyarlı bireyler yetiştirme olarak belirtmişlerdir. Çevresel vatandaşlık kavramını ise çevre sorunlarıyla aktif mücadele eden çevreyi koruma bilincine sahip ve bu bilinci çevresine aşılayan çevre eğitimi olarak çevresindeki insanlara doğa konusunda bilgiler sunan çevreye duyarlı ve koruyan kişiler olarak tanımlanmıştır. Pınar ve Akdağ (2012, s.539) Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarıyla yaptığı çalışmada ekoloji, sıcaklık, yağış, erozyon ve harita kavramlarını anlama düzeylerini ölçmüştür. Öğretmen adaylarının bu kavramlar içerisinde en çok yanlışya düştükleri kavram harita, erozyon ve ekoloji olmuş ve ekoloji kavramı aynı zamanda en fazla cevapsız bırakılan kavramlar arasında yerini almıştır. Bu sonucun aksine çalışmamızın sonucunda ortaya konan öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili yeterli bilgi sahibi olması ve Yurtaş, Erdaş Kartal, Çağlar & Yurtaş (2021, s.2912) tarafından yapılan çalışmada da okul öncesi ve sınıf öğretmenlerinin ekolojik vatandaşlık düzeylerinin yüksek olduğuna yönelik tespitleri dikkat çekmektedir. Buna mukabil; Karatekin, Salman & Uysal (2019) tarafından

öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeylerinin karşılaştırıldığı çalışmada da Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeyleri en düşük olduğu yönünde sonuca varılmıştır. Sınıf öğretmenleri üzerinde çalışmalar yürüten Karatekin & Uysal'a (2022) göre de katılım boyutu dışında sınıf öğretmenlerinin ekolojik vatandaşlık düzeyi orta seviyede kalmıştır. Altın & Akcanca (2023) tarafından okul öncesi öğretmen adayları ile yapılan çalışmada da orta düzeyde ekolojik vatandaşlığı benimsedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Farklı branşlarda yapılan bu çalışmalar da göstermektedir ki ekolojik vatandaşlık kavramı ile ilgili farkındalık yaratacak çalışmaların niteliği ve sayısı artırılmalıdır.

Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının görüşlerinden yola çıkılarak çalışmanın çekirdek kategorisi ekolojik bilinç olarak belirlenmiştir. Erdilmen (2012) tarafından Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının çevresel vatandaşlık düzeylerini eğitim fakültelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarıyla karşılaştıran çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının ekolojik vatandaş yetiştirmede vurgu yaptığı kavramın bilinç olduğu sonucuna varılmıştır. Çalışmanın üzerinden uzun zaman geçmesine rağmen ekolojik vatandaşlık konularında yeterli bilincin oluşup oluşmadığı tartışma konusudur. Öğretmen adaylarının bilinç konusunda yaptığı bu vurguya ek olarak; Sevim (2023, s.60) tarafından ortaokul sekizinci sınıf öğrencileri arasında yapılan çalışmada öğrencilerin de ekolojik vatandaşlık bilincinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bilinç kavramına vurgu yapan bir diğer çalışma Büken ve Katılmış (2022, s.127) tarafından Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlığıyla ilgili görüşlerini aldıkları çalışmada öğretmenler çevre okuryazarlığı kavramını çevre ve toplum olmak üzere iki ana boyutta değerlendirmişlerdir. Her iki boyutta da bilinç kavramına vurgu yaparak çevre bilincini geliştirmeyi ve toplumsal sorumluluk bilincinin öneminden bahsetmişlerdir. Demir & Ulukaya Öteleş (2023, s.389) öğretmenlerin gözüyle çevre sorunları ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri çalışmasında Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ulusal çevre sorunlarının çözümünde çevre bilinci kazandırma, bireyleri yüksek düzeyde bilinçlendirme çalışmaları, eğitim ile çevre bilincini geliştirme, bireyde farkındalık oluşturup geri dönüşüm faaliyetlerinin etkili olacağı sonucuna varmaktadır.

Bugüne kadar yapılan çalışmalarda ekolojik vatandaşlığın alt boyutları hak ve adalet, sorumluluk, katılım, sürdürülebilirlik olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada öğretmen adaylarının görüşlerinden ve yöntemin sunduğu olanaklardan yararlanarak alt boyutlara öz denetim de eklenmiştir. Öz denetim kavramını Barry (1999) yeşil politikayı yeniden düşünmek çalışmasında ekolojik vatandaşlık kavramıyla ilgili temel erdemleri sıralarken

self-restraint (kendini kontrol etme) ifadesini kullanmıştır. Bu çalışmadan yola çıkılarak öğretmen adaylarının görüşleri ve iki alan uzmanının ifadesiyle alt boyutlara eklenmiştir. Ekolojik vatandaşlığın temelinde var olan kendine sahip çıkma ve kontrol etme düşüncesi öz denetim kavramının önemini ortaya çıkarmaktadır.

Ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından sorumluluk kavramı öğretmen adayları tarafından öğrencilere kazandırılması gereken en önemli boyutlardan biridir. Bu kavramın öğrencide oluşturacağı görev bilinci ile vatandaşlık sorumluluğu yüklenerek ekolojik değerlerin oluşmasını sağlayacaktır. Öğretmen adaylarına göre hak ve adalet kavramı doğada mütakabiliyet ilkesine göre değerlendirilmelidir. Adil bir dünya için bu kavramların öğrencilere aktarılması gerekir. Sosyal Bilgiler dersi de bu rolü üstlenecek konumdadır. Öğretmen adaylarının önem atfettiği diğer kavram sürdürülebilirliktir. Bu kavramı günlük hayatta kullandıkları ürünlerden başlayarak değişime ön ayak olmaları söz konusudur. Bu değişimi kendilerinde başlatarak öğrencilerine örnek olma düşüncesi hakimdir. Katılım alt boyutu öğretmen adayları tarafından ekolojik vatandaşlıkla en az bağ kurulan kavramlardan biri olmuştur. Bu kavramı öğretmen adayları demokrasi ve milli egemenlik ile daha çok ilişkilendirmişlerdir. Çalışmamızdaki sonuca yakın olarak sınıf öğretmeni adaylarıyla yaptığı çalışmada Uysal (2018) ekolojik vatandaşlığın sorumluluk, hak ve adalet, sürdürülebilirlik düzeylerinde orta; katılım boyutunda ise düşük kalmıştır. Ekolojik vatandaşlık alt boyutlarından hak ve sorumluluğun önemini ortaya koyan çalışmalardan biri de Koca (2021) tarafından Fen Bilgisi öğretmen adaylarıyla yapılan çalışmadır. Bu çalışmada ekolojik vatandaşlık kapsamında sorulan sorularda en çok yanıt verilen kavramlar hak ve sorumlulukların bilincinde olmak şeklindedir. Bu çalışmada bulduğumuz sonucun aksine Fen Bilgisi öğretmen adaylarının katılım boyutuna sahip oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Durgun (2022, s.60) sınıf öğretmeni adaylarının çevre etiği ve ekolojik vatandaşlık düzeylerini çeşitli değişkenlerle incelediği araştırmasında ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından katılım boyutunu cinsiyet değişkeninde erkekler lehine yüksek; sorumluluk alt boyutunun ise birinci ve dördüncü sınıflar arasında farklılaştığını belirtirken hak ve adalet, sürdürülebilirlik boyutlarının orta düzeyde olduğu sonucuna ulaşmıştır. Okul öncesi öğretmen adaylarının çevre eğitime ilişkin öz-yeterlik ve çevre etiği farkındalıklarının ekolojik vatandaşlık düzeylerine etkisini çalışan Altın (2022, s.115) katılım, sürdürülebilirlik, sorumluluk, hak ve adalet boyutunu orta düzeyde bulmuştur. Bursa (2022, s.58) tarafından Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının çevresel adalet anlayışlarının belirlendiği çalışmanın sonuçlarında öğretmen adaylarının çoğu ülkemizde çevresel riskleri

kontrol etmek için yeterli yasa ve politikaların olduğuna kısmen katılmakta ve yaşadıkları yerlerde büyük çevre sorunlarının olduğunu belirtmektedirler. Ortaokul öğrencilerinin ekolojik vatandaşlık düzeylerini inceleyen Sevim (2023) ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarından katılımı düşük; hak ve adalet, sorumluluk ve sürdürülebilirliği orta düzeyde bulmuştur. Ekolojik vatandaşlığın önemli alt boyutlarından biri sürdürülebilirliktir. Birleşmiş Milletler tarafından 2030 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma amaçları (United Nations, 2016) yayınlanarak ülkelere on yedi maddelik bir hedef çizilmektedir (UNESCO, 2015). Bulut & Çakmak (2018, s.2691) tarafından sürdürülebilir kalkınma eğitiminin öğretim programına yansımaları çalışmasında 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında bir özel amacın sürdürülebilirlik kavramıyla ilgili olduğunu ve öğrenme alanlarından; insanlar, yerler ve çevreler, bilim, teknoloji ve toplum, üretim, dağıtım ve tüketim, etkin vatandaşlık ve küresel bağlantılar ilgili bulunmuştur. Azrak (2022, s.822) çalışmasında Sosyal Bilgiler dersinde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili öğretmen ve öğrenci görüşlerini almış ve bu çalışmanın sonucunda Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin ortaokul öğrencilerine sürdürülebilir kalkınmaya yönelik farkındalık kazandırmada Sosyal Bilgiler dersinin işlevsel bir rol üstlenebileceği ifade edilmiştir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarını sürdürülebilirlik bilinci açısından inceleyen Bayram & Çengelci Köse (2023, s.525) araştırma sonuçlarında dördüncü sınıflardan yedinci sınıflara kadar ders kitaplarında sürdürülebilirlik bilincine yer verildiğini fakat bu içeriğin sürdürülebilirlik bilinci kazandırmakta yetersiz olduğuna yöneliktir. Bugüne kadar yapılan çalışmalar genel itibariyle ekolojik vatandaşlık düzeylerini tespit etmektedir. Araştırmamız bu yönüyle diğer araştırmalardan ayrılmaktadır. Araştırmamızda öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığın alt boyutlarına yeni bir boyut eklemiş ve katılım boyutunun sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere Sosyal Bilgiler dersi bağlamında daha fazla yer verilmesini yönünde değerlendirmişlerdir.

Çalışmanın ortaya koyduğu ekolojik vatandaş yetiştirme modelinin önemli bir parçası doğayı ve çevreyi korumada ailede verilecek eğitimin önemi üzerinedir. Aile küçük yaşlardan itibaren doğayı ve çevreyi korumanın sorumluluğunu kazandırmalı ve örnek olmalıdır. Çevreye duyarlı bireylerin yetişmesinde ailede eğitimin rolü ve önemi büyüktür. Tasarruf gibi önemli bir değeri ailede alan çocuğun okul hayatında ekolojik vatandaşlığa adım atması daha da kolaylaşacaktır. Ekolojik vatandaşlık üzerinde yapılan çalışmalarda eğitim, sosyal çevre ve aile, sivil toplum kuruluşları ve kitle iletişim araçları önemli faktörler olarak görülmektedir. Özellikle aile, çocuğu çevreye karşı olumlu tutum ve davranış sergilemesinde destek olup yol gösteren konumundadır (Çabuk & Nabıkoğlu, 2003;

Erdilmen, 2012; Uysal, 2018,). Ailelerin gelir durumları ve sosyal olanakları zenginse çocukların sivil toplum kuruluşlarını tanımaları, çevreyi korumayla ilgili panel ve konferanslara katılmaları daha mümkün olmaktadır (Şama, 2003, s.107). Çalışmalar göstermektedir ki aile ekolojik vatandaşlığın temelini atıldığı kurumdur.

Aileden sonra çocuklara ekolojik vatandaşlığı kazandırabilecek en önemli kurumlardan biri de okullardır. Bu noktada da ekolojik okullar ya da eko-okullar öne çıkmaktadır. Eko-okul programının temel amacında okul öncesinden ortaokul kademesine kadar öğrencilere çevre bilincini kazandırabilmek yatmaktadır. Bozdemir (2011) tarafından yapılan bu çalışmada eko-okul programının uygulandığı ilköğretim okullarıyla klasik okullardaki öğrencilerin çevre bilinci düzeyleri karşılaştırılmıştır. Bu çalışmanın sonucunda eko-okulda eğitim gören öğrencilerin çevre bilinci ortalamalarının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Batak (2011, s.71) çalışmasında yeşil bayraklı eko-okullarda öğrenim gören öğrencilerin, bayraksız okullarda öğrenim görenlere göre çevre ile ilgili konularda bilgilerinin daha fazla olduğunu tespit etmiştir. Buna mukabil aynı çalışma göstermektedir ki; her iki okul modelinde de yeterince çevre eğitimi ve bilinci öğrencilere verilememiştir. Er (2015) tarafından yapılan çalışmada da eko-okullarda çevre eğitime yönelik uygulamalar yapılırken klasik okullarda çevre eğitimi adına sadece geri dönüşüm projeleri yapıldığı tespitine ulaşılmıştır.

Temel gayesi etkin vatandaş yetiştirmek olan Sosyal Bilgiler dersi, aynı zamanda çevre bilinci ve duyarlılığına sahip (Hoskins & Deakin Crick, 2010) öğrencileri, ekolojik vatandaşlığın bir gereği olarak da yetiştirmesi gerekmektedir. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına göre 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ekolojik vatandaş yetiştirmek için bazı desteklere ihtiyaç duysa da önemli bir güce sahiptir. Alanyazında yapılan çalışmalarda ekoloji ve çevre sorunlarının çözümünde eğitim programlarının önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir (Powers, 2004; Teksöz, Şahin & Ertepinar, 2010; Yazıcı, Kıvrak, Koca, Kürşat Koca, Gökdemir & Ekiz, 2021, s.127). Bütün yerküreyi derinden sarsan gezegensel kriz; iklim değişikliği başta olmak üzere sürdürülebilirlikle ilgili öğrenimin üniversite öğretim programına dahil edilmesini zorunlu kılmaktadır (McCowan, 2023, s.934). Bu noktadan hareketle gezegenin hızla kötüleşen durumuna karşı endişe duyan iklim değişikliği gibi küresel çevre değişikliklerinin etkilerini hissedip maruz kalan insanlar bu kaygı ve endişeyi en aza indirmek için ekolojik vatandaşlığın temel ilkelerine bağlı kalma durumundadır (Bourban, 2023, s.72). Bakar & Akcaalan (2022, s.492) tarafından çevre eğitimi ve iklim değişikliği dersinin ortaokul tarihi gelişim sürecinin anlatıldığı çalışmanın sonucunda ülkemizde 1990'lı yıllara kadar bağımsız bir çevre eğitimi dersinin olmadığı,

ilkokullarda başlayan dersin kimi zaman zorunlu kimi zaman seçmeli verilerek değişkenlik gösterdiği, çevre eğitimiyle bağlantılı derslerin isimlerinin değiştiği, son yapılan değişiklikle ortaokullarda bu dersin okutulduğu sınıf seviyesinin yükseltildiği ve içeriğin teorikten çok uygulamaya yönelik hazırlandığı belirtilmektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekoloji ve çevre ile ilgili konuların yaşanan küresel iklim değişikliği ve ülkemizin yaşadığı afetler göz önünde bulundurarak yetersiz bulmaktadırlar. Kissling & Bell (2020) ekolojik felaketlerin yol açtığı ekonomik ve sosyal kayıplara rağmen ekolojik konuların incelenmesini Sosyal Bilgiler eğitiminde kenarda kalmış bir konu olarak görmektedirler. Bu anlamda Sosyal Bilgiler dersi içeriğini ve öğretim programını zenginleştirmek gerekebilir. 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı içerisinde Sosyal Bilgiler öğretmen adayları tarafından ekolojik vatandaşlıkla doğrudan ilgili özel amaçlar, temel beceriler, değerler ve kazanımlar tespit edilmiştir. Turan & Koç (2021, s.190) tarafından Fen Bilimleri ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarının Çevre Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi çalışmasında özel amaçlardan bir tanesinin doğrudan çevre eğitimi ile ilgili olduğu; temel becerilerden dört becerinin, değerlerden duyarlılık, vatanseverlik, sorumluluk ve tasarruf olmak üzere dört tanesinin doğrudan ilgili olduğu belirlenmiştir. Kazanımlar açısından ise Sosyal Bilgiler dersi içerisinde tüm sınıf düzeylerinde çevre eğitime yönelik kazanımların yer aldığı tespit edilmiştir. Kocalar & Cömert (2020, s.115) çalışmasında çevre eğitimini Türkiye ve İran öğretim programı ve ders kitapları aracılığıyla değerlendirmişlerdir. Çalışmanın sonucunda öğretim programları ve ders kitaplarında öğrencilere çevre hassasiyetinin kazandırılmasında öz denetim, karar verme, çevre okuryazarlığı, gözlem, girişimcilik, yenilikçilik ve araştırma becerilerinin var olması gerektiğini vurgulamışlardır. Çevre eğitiminin nasıl olması gerektiği konusunda çalışma yürüten Gülersoy, Dülger, Dursun, Ay & Duyal (2020, s.2385) ülkemizde 2018 yılından itibaren uygulamaya konulan ilkököl ve ortaokul öğretim programlarını incelemiş ve çevre konularının ayrı bir ders olarak değil kazanımların içerisinde öğretim programlarına bağlanarak yer verildiğini tespit etmişlerdir. Bu durumun başka bir dersin içerisinde çevreye yönelik konuların arka planda kalarak yetersiz bulunduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Atmaca (2015, s.97) çalışmasında ortaokul beşinci sınıftan yedinci sınıfa Sosyal Bilgiler dersinde ekoloji konularına ilişkin kazanımların gerçekleşme düzeylerini incelemiş ve öğrencilerin ekoloji konularında akademik başarılarının çok da iyi kabul edilecek bir düzeyde olmadığı tespitini yapmıştır. Demirezen & Kaya (2020, s.258), Sosyal Bilgiler ve Fen Bilimleri Öğretim Programlarında Çevre Eğitimi konularına yer verildiğini tespit

etmişlerdir. Çalışmada 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programında değişim ve sürekliliği algılama, gözlem ve çevre okuryazarlığı becerileri ile sorumluluk ve tasarruf değerlerinin çevre eğitimi konularıyla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca çalışmada dördüncü sınıftan yedinci sınıfa kadar çevre eğitimi ile ilgili konuların birbiri ile uyum gösterdiği ve kazanımların yakından uzağa ilkesine göre hazırlandığı sonucuna varılmaktadır. Karabulut & Metin (2022, s.57) Sosyal Bilgiler dersinde çevre ile ilgili konuların öğretiminde öğretmenlerin düşüncelerini aldığı çalışmasında; çevre ile ilgili konular anlatılırken kazandırılması gereken değerler arasında duyarlılık, sorumluluk, vatanseverlik, dayanışma, yardımseverlik, bilimsellik, saygı ve sevgidir. Beceriler arasında ise harita okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı, mekânı algılama, araştırma, konum analizi, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, problem çözme, sosyal katılım, girişimcilik, iletişim, karar verme, tablo, grafik ve diyagram çizme ve yorumlama, zaman ve kronolojiyi algılama, eleştirel düşünme, empati, kanıt kullanma iş birliği ve öz denetim becerileri çevre eğitimi konusunda öğrencilere kazandırmak gerekmektedir. Çalışmada öğretmenler yapılacak etkinlik ve çalışmalarda ders saati süresinin az olduğunu da belirtmektedirler. Bu sonuçlarla birlikte araştırmamızda belirtilen bulgular ve sonuçların büyük ölçüde benzerlik gösterdiği taraflar bulunmaktadır. Sosyal Bilgiler dersi ekolojik vatandaş yetiştirecek beceri, kazanım, özel amaç ve değerlere sahiptir. Buna mukabil kazanımların daha anlaşılır yazılması, beceri ve değerlerin öğrencilere kazandırılması adına ders saatlerinin artırılmasına ihtiyaç vardır.

Sosyal Bilgiler öğretmen adayları ekolojik vatandaşlığın temel ilkelerini ortaya koyarken ekolojik bir anayasa ihtiyacını da dile getirmekte ve bunun gelecek yaşamın kaygılarından bağımsız düşünmemektedirler. Ekolojik anayasa çalışmasında Boynudelik (2011) vatandaşlık tanımının doğaya zarar vermemek ve gelecek kuşaklar adına onun emanetçisi olmak anlayışına uygun olarak yeniden ekolojik sorumluluk bakış açısıyla tanımlanması gerektiğini belirtmektedir. Doğan & Katıtaş (2019, s.8) çevre sorunlarının ve çevresel vatandaşlığın Türkiye Büyük Millet Meclisi Tasarılarındaki Kapsamı çalışmalarının sonucunda çevresel problemlerin ve çevresel vatandaşlığın çok az sayıda tasarıda kendisine yer bulduğunu ve düşük düzeyli gündem maddesi oluşturduğunu tespit etmişlerdir. Günümüzde artan çevre felaketleri ve ekolojik vatandaşlık ihtiyacı başta meclis çalışmaları olmak üzere bütün yurttaşların bilincinde olmasını gerektirmektedir.

5.3. Öneriler

Bu çalışma Sosyal Bilgiler dersini öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlığı bakımından değerlendirerek çeşitli boyutlarıyla ortaya koymaya çalışmıştır. Var olan boyut ve alt boyutlara bir de ekolojik vatandaş yetiştirme modeli eklenmiştir. Bu model hem öğretmen yetiştiren hem de öğretmen istihdam eden kurumlara katkıda bulunabilir. Çalışmanın bu evresinde; araştırmacılara, öğretmenlik mesleğini sürdüren ve bu mesleğe başlayacak olanlara, öğretmen yetiştiren ve istihdam eden kurumlara, çevre ve iklim değişikliği başta olmak üzere bu konuyla ilgili meselelerin ilgililerine yönelik önerilere yer verilecektir.

- Sosyal Bilgiler öğretmenleri çeşitli kurum ve kuruluşlar aracılığıyla öğrencileriyle birlikte doğayı keşfedip gözlem yapabilir.
- Sosyal Bilgiler öğretmenleri çevre sorunlarının yerel ve küresel boyutlarına vurgu yaparak öğrencilere ekolojik vatandaşlık bilinci kazandırılmasına yönelik ders stratejileri tasarlayabilir.
- Sosyal Bilgiler öğretmenleri doğaya ve diğer canlılara saygı, sorumluluk ve empati gibi değerleri güçlendiren ders materyalleri kullanabilir.
- Sosyal Bilgiler öğretmenleri, öğrencilere çevre sorunlarını sadece afet korkusu üzerinden kazandırmaktan kaçınarak öğrencilerde eko-fobi oluşturmaktan anlatım sağlayabilir.
- Sosyal Bilgiler öğretmenleri, sürdürülebilirlik kavramını günlük hayatlarında kullanabilecekleri etkinlikler hazırlayabilir.
- Yüksek Öğretim Kurumu, ekolojik vatandaşlık bilinci kazandırma konusunda, teorik bilginin pratiğe dönüştürülmesi için Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Lisans Programında uygulamaya yönelik dersler ekleyebilir.
- Yüksek Öğretim Kurumu ve çevre kuruluşları toplumun çevre bilinci ve ekolojik vatandaşlık konusunda bilinçlendirilmesine yönelik projeler oluşturarak, araştırmacıların ve akademisyenlerin toplumla bağ kurması sağlanabilir.
- Yüksek Öğretim Kurumu, üniversite kampüslerinde sürdürülebilirlik ve yeşil uygulamalar konusunda projeler geliştirilmesine yönelik destekler verebilir.
- Akademisyenler çağın gereksinimlerine uygun olarak öğretmen adaylarına interaktif ve yenilikçi eğitim metotlarıyla ekolojik vatandaşlıkla ilgili pratik beceriler kazandırabilir.

- Sosyal Bilgiler dersi ortaokul ğretim programına ekolojik vatandaşlık kavramı ve anlayışı entegre edilebilir.
- Sosyal Bilgiler dersini alan öğrencilere suyu korumanın önemini ve israf kavramını ekolojik vatandaşlık kapsamında anlatacak çalışmalar yaptırılabilir.
- Milli Eğitim Bakanlığı ğrencilere ekolojik vatandaşlık bilinci kazandırmak için ğretim programına doğa gezileri, çevre temizlik projeleri ve köy ziyaretleri gibi etkinlikler düzenleyebilir.
- Milli Eğitim Bakanlığı, ulusal anlamda ekolojik vatandaşlık ve çevresel temalı etkinlikler ve yarışmalar düzenleyebilir. Eko-dost adı verilen bir tiyatro oyunu sergilenebilir ve öğrencilere drama yoluyla doğa sevgisi kazandırılabilir.
- Milli Eğitim Bakanlığı, doğa ile etkileşimi artırmak adına okul bahçesi projeleri (Eko-okul) düzenleyebilir.
- Milli Eğitim Bakanlığınca ğrencilerin aileleri ile birlikte çevre ve doğa ile ilgili konularda daha bilinçli yaşam sürmeleri adına birlikte etkinlikler düzenlenebilir.
- Yerel yönetimlerden yeşil alanların artırılması, bisiklet yolları ve enerji verimliliği gibi çevresel projeleri destekleyip uygulaması istenebilir.
- Sosyal Bilgiler ğretmen adayları topluma hizmet uygulamaları dersi aracılığıyla belediyelerle iş birliği yaparak her mahalleye geri dönüşüm kutuları konmasında rol oynayabilir.
- Sosyal Bilgiler ğretmen adaylarının çevre ile ilgili sorunlarda katılımcı olmaları için sivil toplum kuruluşlarına katılımı sağlanabilir ve sürdürülebilir yaşam tarzına geçişleri için bu kuruluşlarla çalışmalar yürütülebilir.

KAYNAKLAR

- Ağaoğulları, M. A. (2006). *Kent devletinden imparatorluğa*. İstanbul İmge.
- Akinoğlu, O. & Sarı, A. (2009). İlköğretim programlarında çevre eğitimi. *M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 30, 5-29.
- Akkuş Çutuk, Z. (2020). Üniversite öğrencilerinde özdenetim ile internet bağımlılığı ilişkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 10(3), 854-863.
- ALBERTA. (2005). *Program rationale and philosophy. Social Studies Kindergarten to Grade 12: Social Studies (K-12)*.
- Aldrich, J. & Blackburn, A. M. (1975). What makes environmental education international? In N. McInnig & D. Albrecht (Eds.), *What makes education envirnmental?* Louisville.
- Altın, M. (2022), *Okul öncesi öğretmenliği öğrencilerinin çevre eğitimine ilişkin öz-yeterlik ve çevre etiği farkındalık algılarının ekolojik vatandaşlık düzeylerine etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çanakkale.
- Arseven, İ. (2020). Lise öğrencilerinin dijital bağımlılık düzeyleri ile öz-düzenlemeli öğrenme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *EKEV Akademi Dergisi*, (82), 173-196.
- Asilsoy, B. & Oktay, D. (2018). Exploring environmental behaviour as the major determinant of ecological citizenship. *Sustainable Cities and Society*, 39, 765-771.
- Atasoy, E. (2006). *Çevre için eğitim: çocuk doğa etkileşimi*. Ankara: Ezgi.
- Atasoy, E. (2010). *Genel coğrafya* (2. Baskı). Ankara: Ezgi Kitabevi.
- Atmaca, Y. (2015). *Ortaokul 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler dersinde ekoloji konularına ilişkin kazanımların gerçekleşme düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*

- (Kahramanmaraş ili Pazarcık ilçesi örneği). Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman.
- Ayduğ, D. (2022). Eğitim bilimleri araştırmalarında nitel bir yöntem olarak gömülü teorinin kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 183-196.
- Azrak, Y. (2022). Sustainable development in social studies course: Opinions of social studies teachers and secondary school students. *e-Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 9, 792-835.
- Bakar, E. & Akcaalan, M. (2023). Historical background of secondary school “Environmental education and climate change lesson” in Türkiye. *Bartın University Journal of Faculty of Education*, 12(3), 488-500.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örnekleme Yöntemleri ve Örnek Hacmi Sorunsalı Üzerine Kavramsal Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Barclay, E. & Resnick, B. (2019). How big was the global climate strike? 4 million people, activists estimate, *Vox Media*, <https://www.vox.com/energy-and-environment/2019/9/20/20876143/climate-strike-2019-september-20-crowd-estimate> sayfasından erişilmiştir.
- Barry, J. (1999), *Rethinking green politics*, London: Sage.
- Batak, B. (2011). Yeşil bayraklı eko-okullarla normal eko-okulların çevreye yönelik bilinç düzeylerinin karşılaştırılması. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Baykan, B. G. (2012). *İnsanın çevre hakkından doğa'nın haklarına: Ekolojik anayasa* (Araştırma Notu 12/132). Bahçeşehir Üniversitesi Ekonomik ve Toplumsal Araştırma Merkezi.
- Bayram, F. Ö. & Çengelci Köse, T. (2023). Sosyal bilgiler ders kitaplarının sürdürülebilirlik bilinci açısından incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi (AUJEF)*, 7(3), 500-531.
- Bayram, F. Ö. (2024). *Sosyal Bilgiler Dersinde Güncel Olay Öğretiminin Ekolojik Vatandaşlık Düzeyine Etkisi*. Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Eskişehir

- Beck, U. (2003). Toward a critical theory with a cosmopolitan intent. *Constellations*, 10(4), 453-468.
- Bell, L. (2020). *Dünyayı değiştirebilirsin* (S. Özkan, Çev). İstanbul: Erdem Çocuk.
- Belli, A. & Çelik, Z. E. (2022). Sürdürülebilir çevre örneği: Türkiye’de yavaş şehirler (cittaslow). *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1), 63-89.
- Bookchin, M. (1996). *Ekolojik bir topluma doğru*. İstanbul: Ayrıntı.
- Bostancı, S. H. & Yıldırım, S. (2019). Sürdürülebilir topluluklar ve ekolojik vatandaşlık üzerine kavramsal bir inceleme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 203-218.
- Bourban, M. (2023). Eco-Anxiety and the responses of ecological citizenship and mindfulness. In *The Palgrave Handbook of Environmental Politics and Theory* (pp. 65-88). Cham: Springer International Publishing.
- Boynudelik, M. (2011). *Ekolojik anayasa*. İstanbul: Yeni İnsan.
- Bozdemir, H. (2011). *Eko-Okullar programının uygulandığı ilköğretim okullarındaki öğrenciler ile klasik ilköğretim okullarındaki öğrencilerin çevre bilinci düzeyinin karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bozkaya, H. (2021). Sosyal bilgiler öğretim programında vatandaşlık eğitimi. *HAFIZA Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (3), 92-106
- Bozlağan, R. (2005). Sürdürülebilir gelişme düşüncesinin tarihsel arka planı. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0 (50), 1011-1028.
- Bryant, A. & Charmaz, K. (2019). *The SAGE Handbook of Current Developments in Grounded Theory*. SAGE.
- Bulduklu, Y. (2019). Eleştirel çalışmalarda nitel araştırma yöntemi olarak gömülü teori. *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1 (1), 1 – 14.
- Bulut, B. & Çakmak, Z. (2018). Sürdürülebilir kalkınma eğitimi ve öğretim programlarına yansımaları. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 7 (4), 2680-2697.
- Bursa, S. (2022). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevresel adalet anlayışlarının belirlenmesi. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8 (2), 49-62.

- Büken, R., & Katılmış, A. (2022). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin çevre okuryazarlığı becerisine ilişkin görüşleri. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 47, 115-134.
- Bülbül, Y. & Yılmaz, A. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre, çevre eğitim ve çevresel vatandaşlık kavramlarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 5 (2), 165-183.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
- Callenbach, E. (2011). *Ekoloji cep rehberi*. (E. Özkan, Çev.) İstanbul: Sinek Sekiz.
- Caner, Ö. (2019). *Öğretmen adaylarının okul dışı öğrenme ortamlarında sürdürülebilir çevre eğitime yönelik tutumları*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Charmaz, K. C. (2006). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. CA: Sage.
- Chun Tie, Y., Birks, M., & Francis, K. (2019). Grounded theory research: A design framework for novice researchers. *SAGE Open Medicine*, 7, 1-8.
- Corbin, J. & Strauss, A. (1990). Grounded theory research: Procedures, canons and evaluative criteria. *Qualitative Sociology*. 13 (1). 3-21.
- Corbin, J. & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Thousand Oaks: Sage
- Coşkun, D., Kodal, T. & Ersoy, A.F. (2022). Ortaokul sosyal bilgiler dersinde ve okul uygulamalarında sosyal katılım becerisinin geliştirilmesi sürecinin değerlendirilmesi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 55, 129-154.
- Creswell, J. W. (2007). *Qualitative Inquiry and Research Design* (2. ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research* (4th ad.). Boston, MA: Pearson
- Creswell, J. W. (2013). *Qualitative inquiry & research desing choosing among five approaches*. SAGE.

- Creswell, J. W. (2017). *Nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları araştırma deseni* (S. B. Demir, Çev). (3. Baskı). Ankara: Eğiten Kitap.
- Crocco, M.S., Marri, A.R. & Chandler, T. (2013). “Social studies and sustainability: a global competency framework”, in McKeown, R. and Nolet, V. (Eds), *Schooling for Sustainable Development* (pp. 169-182). New York: Springer.
- Çabuk, S. & Nabıkoğlu, M.B. (2003). Çevreci pazarlama ve tüketicilerin çevreci tutumlarının satın alma davranışlarına etkileri ile ilgili bir uygulama. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (12). 39-54.
- Çalışkan, H. & Uzunkol, E. (2021). Sosyal bilgiler alanı, özellikleri ve temel amaçları. V. Aktepe., M.Gündüz., N. Kurtde Fidan ve E. Yalçinkaya (Ed.), *Kuramdan uygulamaya sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 2-18). Ankara: Pegem.
- Çelik, H. & Ekşi, H. (2018). *Nitel desenler: Gömülü teori*. İstanbul: EDAM.
- Çermik, E. & Akçay, B. (2020). Çevresel vatandaşlık bilgi testinin geliştirilmesi ve ortaokul öğrencilerinin bilgi düzeylerinin belirlenmesi. *Turkish Studies*, 15 (2), 731-750.
- Demir, F. B. & Ulukaya Öteleş, Ü. (2023). Öğretmenlerin gözüyle çevre sorunları ve çevre sorunlarına ilişkin çözüm önerileri. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23 (1), 379 – 396.
- Demircioğlu, İ. H. (2010). *Tarih öğretiminde öğrenci merkezli yaklaşımlar: Tarih bölümü özel öğretim yöntemleri*. (3. Baskı). Ankara: Anı.
- Demirer, T. & Ören, F. Ş. (2020). 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin çevresel vatandaşlık ve ekolojik ayak izi kavramlarına ilişkin düşünceleri: Kelime ilişkilendirme örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 603-642.
- Demirezen, S., & Kaya, E. (2022). Sosyal bilgiler ve fen bilimleri öğretim programı ve ders kitaplarında çevre konuları. *International Journal of Education and New Approaches*, 5(2), 240-265.
- Demirhan, G. (2015). *Türkiye’de eğitim yönetimi alanında araştırma geleneği ve paradigmaların gömülü teori bağlamında değerlendirilmesi*. Doktora Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Dobson, A. & Bell, D. (2006). *Environmental citizenship*. England: The MIT.
- Dobson, A. (2003). *Citizenship and the environment*, Newyork: Oxford University.

- Doğan, M. & Katıtaş, S. (2019). Çevre sorunlarının ve çevresel vatandaşlığın türkiye büyük millet meclisi tasarılarındaki kapsamı. *Kent Akademisi*, 13 (41), 1, 1-9.
- Duplass, J. A. (2021). *The essence of teaching social studies methods for secondary and elementary teacher candidates*. New York: Routledge.
- Durgun, G. (2022). *Sınıf öğretmeni adaylarının çevre etiği yaklaşımları ile ekolojik vatandaşlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Elazığ.
- Durukan, N. (2021). *Fen bilimleri öğretmen adaylarının öğrenme stilleri: Gömülü teori*. Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Kayseri.
- EPA (2020). *Factsheet on the EPA's Office of Environmental Justice*. URL: https://www.epa.gov/sites/production/files/201709/documents/epa_office_of_environmental_justice_factsheet.pdf. sayfasından erişilmiştir.
- Er, F. (2015). *Eko-Okullar ile klasik-okullardaki 8. sınıf öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının karşılaştırılması ve öğrenci görüşleri*. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Erbay, E. R. & Özden, M. (2018). Kentler sürdürülebilir kalkınma hedeflerini gerçekleştirmeye nasıl yardımcı olabilirler?. *Social Sciences Research Journal*, 7 (4), 255-268.
- Erdem, B. (2014). *Türk vatandaşlık hukuku*. İstanbul: Beta
- Erdilmen, Ş. (2011). *Niğde üniversitesi eğitim fakültesi öğrencilerinin çevresel vatandaşlık düzeylerinin incelenmesi ve sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı öğrencilerinin durumu ile karşılaştırılması*. Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Niğde
- Ersoy, F. (2018). *İlham veren sosyal bilgiler öğretmenlerinin ahlaki kimlik profillerinin gömülü teori bağlamında incelenmesi*. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Erşan, M. (2023). *İki hafta geçti ama deprem bölgesinde barınma, tuvalet ve su sıkıntısı sürüyor*. *Diken*. <https://www.diken.com.tr/depremzedenin-barinma-tuvalet-ve-su-ihiyaci-karsilanamadi/> sayfasından erişilmiştir.
- Ertürk, H. (2009). *Çevre bilimleri*. Bursa: Ekin.

- Ertürk, R. (2017). İlkokul öğrencilerinin çevre sorunları ve çevre eğitime yönelik algıları. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(3), 12-24.
- Faber, D. R. & McCarthy, D. (2003). Neo-liberalism, globalization and the struggle for ecological democracy: linking sustainability and environmental justice. In J. Agyeman, R D. Bullard and B. Evans (Eds.), *Just Sustainabilities Development in an Unequality World* (pp. 38-63). UK: Earthscan Publications.
- Flynn, R., Bellaby, P. & Ricci, M. (2008). Environmental citizenship and public attitudes to hydrogen energy Technologies. *Environmental Politics*, 17(5). 766-783.
- Gençoğlu, A.Y. (2014). Bir kavram ve kuram üretme stratejisi olarak temellendirilmiş kuram, *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, XVII, 681-700.
- Glaser, B. G. & Strauss, A. L. (2006). *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. Chicago: Aldine Publishing.
- Glaser, B. G. (1978). *Theoretical sensitivity*. Mill Valley. CA: Sociology.
- Goulding, C. (2002). *Grounded theory: A practical guide for management, business and market researchers*. Sage.
- Görmez, K. (2003). *Çevre sorunları ve Türkiye*. Üçüncü Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Görür, G. (2011). Temel ekolojik kavramlar. S. Gökmen (Ed.), *Genel ekoloji içinde* (s.120). Ankara: Nobel Akademi.
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research, N. K. Denzin, Y.S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research, thousand oaks*, ss. 105-117, CA: Sage,
- Gülersoy, A. E., Dülger, İ., Dursun, E., Ay, D. & Duyal, D. (2020). Nasıl bir çevre eğitimi? Çağdaş yaklaşımlar çerçevesinde bazı öneriler. *Turkish Studies*, 15 (5), 2357-2398.
- Günbayı, İ. & Aşkun, V. (2023). Grounded teori ya da temellendirilmiş kuram, gömülü teori, kuram oluşturma vs. kullanımı adına yol haritası. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24(3), 1671-1697.
- Heater, D. (2007). *Yurttaşlığın kısa tarihi* (M. Delikara Üst, Çev). Ankara: İmge Kitabevi
- Horton, D. (2006). Demonstrating environmental citizenship? A study of everyday life among green activists. A. Dobson & D. Bell (Eds.) *Environmental Citizenship* (p.127-151). London: The MIT.

- Hoskins, B. & Deakin Crick, R. (2010). Competences for learning to learn and active citizenship: different currencies or two sides of the same coin?. *European Journal of Education*, 45 (1). 121-137.
- Houser, N. O. (2009). Ecological democracy: An environmental approach to citizenship education. *Theory & Research in Social Education*, 37, 192–214.
- Hueting, E. (2015). *Yeşil Ekonomi: Küçülmek Güzeldir* (S. Erengözgin, Çev). Yeni insan
- İlgar, M. Z. & İlgar, S. C. (2013). Nitel bir araştırma deseni olarak gömülü teori (temellendirilmiş kuram). *İZÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(3), 197-247
- Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC). (2023). *Synthesis report of the ipcc sixth assessment report (ar6)*. Longer Report. https://report.ipcc.ch/ar6syrr/pdf/IPCC_AR6_sayfasından_erişilmiştir.
- Jardins, J. R. (2006). *Çevre etiği*. Ankara: İmge.
- Kara, C. (2016). Değişen birey- devlet ilişkileri bağlamında Sosyal bilgiler, vatandaşlık ve insan hakları eğitimi. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11). 20-51.
- Karabulut, Ş. & Metin, B. (2022). Sosyal bilgiler derslerinde çevre ile ilgili konuların öğretimine ilişkin öğretmenlerin düşünce ve faaliyetleri. *Uşak Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 46-61
- Karatekin, K. & Uysal, C. (2022). Sınıf öğretmeni adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeylerinin belirlenmesi. *TÜBAD*, VII (II), 371 – 392.
- Karatekin, K., & Uysal, C. (2018). Ecological citizenship scale development study. *International Electronic Journal of Environmental Education*, 8(2), 82-104.
- Karatekin, K., Salman, M. & Uysal C. (2019). Öğretmen adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeylerinin karşılaştırılması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27(4), 1747-1756.
- Kaya Aydın, M. (2022). *Okul öncesi öğretmenlerinin çevre okuryazarlığı ile ekolojik vatandaşlık düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bolu.
- Kayasandık, F. (2015). *Ekolojik vatandaşlık kavramının fen eğitiminde bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.

- Kıral, B. (2020). Nitel Bir Veri Analizi Yöntemi Olarak Doküman Analizi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 8(15), 170 – 189.
- Kışlalıoğlu, M. & Berkes, F. (2010). *Çevre ve ekoloji*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kissling, M. T. & Bell, J. T. (2020). Teaching social studies amid ecological crisis. *Theory & Research in Social Education*. 48(1), 1-31.
- Kissling, M.T. & Barton, A.C. (2013), Interdisciplinary study of the local power plant: cultivating ecological citizens. *Social Studies Research and Practice*, 8(3), 128-142.
- Koca, G. (2021). *Fen bilgisi öğretmen adayları ve ekolojik vatandaşlık: faaliyetler ve görüşler*. Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Samsun.
- Kocalar, A. O. & Cömert, G. (2020). Environmental education in the textbooks and curriculum: The example of Turkey and Iran. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 107-117.
- Kolb, S. M. (2012). Grounded theory and the constant comparative method: Valid research strategies for educators. *Journal of emerging trends in educational research and policy studies*. 3(1), 83-86.
- KONDA. (2022). *Türkiye’de İklim Değişikliği Algısı ve Enerji Tercihleri* <https://www.iklimhaber.org/wp-content/uploads/2023/05/Iklim-Haber-Konda-Arastirma-2022.pdf> sayfasından alınmıştır.
- Köse, T. (2019). *Türkiye’de sosyal bilgiler eğitiminin tarihsel gelişimi*. Yüksek Lisans Tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Kurtuldu, A. (2019). *Ekoloji temelli eğitimlerin ortaokul öğrencilerinin ekolojik ayak izi farkındalığına etkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Antalya.
- Kuş, Z. (2020). *Türkiye’de ve Dünya’da vatandaşlık eğitimi*. Ankara: Pegem
- Lamborg, B. (2001). The truth about the environment. *The Economist*, 4, pp. 63-65.
- Lawrence, A. P. (1974). Am I relevant to history?: The environment. In A. O. Kownslar (Ed.), *Teaching American history: The quest for relevancy* (pp. 189–214). Washington, DC: National Council for the Social Studies.

- MacDonald, M. (2001). *Finding a critical perspective in grounded theory*. In R. Schreiber & P. N. Stern (Eds.), *Using grounded theory in nursing* (pp. 113-158). New York: Springer.
- MacGregor, S. (2011). 'Citizenship and care', in T. Fitzpatrick (ed.), *Understanding the Environment and Social Policy* (pp. 271-90). Bristol: Policy.
- MacGregor, S. (2016). Handbook of political citizenship and social movements. Hein-Anton van der Heijden (Eds.), *Edward Elgar Publishing* (pp. 107-132). King's College, London.
- Matti, S. (2006). *The imagined environmental citizen: Exploring the state – individual relationship in Swedish environmental policy*. Licentiate thesis, Lulea University of Technology.
- McCann, T. & Clark, E. (2003). Grounded theory in nursing research: Part 1 – methodology. *Nurse Researcher*, 11(2), 7-18.
- McCowan, T. (2023). The climate crisis as a driver for pedagogical renewal in higher education. *Teaching in Higher Education*, 28(5), 933-952.
- Mengsi, Y. & Zhengke, F. (2018). *Construction of environmental citizenship in hypermedia space*. In International Conference on Educational Research, Economics, Management and Social Sciences in (pp. 1407-1411). UK: Francis Academic.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2005). Sosyal bilgiler 4.-5. Sınıf programı. https://tegm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_06/13140945_SOSYAL_BYLGYLER_SUNU.pdf sayfasından erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2018). Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı: 4-7. Sınıflar. <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=155> sayfasından erişilmiştir.
- Millî Eğitim Bakanlığı (2023). Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). <http://mufredat.meb.gov.tr/Program> sayfasından erişilmiştir.
- Mitchell, G. (2018). Environmental justice: An overview. *Encyclopedia of Environmental Health*, 569-577.
- Moghaddam, A. (2006). Coding issues in grounded theory. *Issues in educational research*. 16(1). 52-66

- NCSS (National Council for the Social Studies) (2021). *National curriculum standards social studies: Executive Summary*. <https://www.socialstudies.org/> sayfasından erişilmiştir.
- NCSS (National Council for the Social Studies) (2022). *National curriculum standards social studies: Introduction*. <https://www.socialstudies.org/> sayfasından erişilmiştir.
- Odum, E. (1975). *Ecology*, New York: Holt, Rinehart and Winston.
- OECD (2015). *Çevresel performans incelemeleri*. <https://www.oecd.org/env/country-reviews/42198785.pdf> sayfasından erişilmiştir.
- Ogle, D., Klemp, R. & McBride, B. (2007). *Building literacy in social studies: Strategies for building comprehension and critical thinking*. USA: Association for Supervision and Curriculum Development.
- Oğuz, D., Çakıcı, I. & Kavas, S. (2011). Yükseköğretimde öğrencilerin çevre bilinci. *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 12, 34-39.
- Okudan Dernek, K. & Tırış, G. (2020). Yurttaşlığı yeniden düşünmek: ekolojik yurttaşlık üzerine bir değerlendirme. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(3), 745-772.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. İstanbul: Odak.
- Özdemir Özden, D. & Öztürk, C. (2019). Birer çevresel vatandaş olarak ilköğretim öğrencileri: 6., 7. ve 8. sınıf öğrencilerinin çevresel sorumlu vatandaş davranışlarının incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20, 363-392.
- Özdemir, O. (2016). *Sürdürülebilir okuryazarlık ve çevre eğitimi*. Ankara: Pegem.
- Özgen, N. & Kahyaoğlu, M. (2012). Yaşamsal mekanların bozulması: Çevre sorunları. N. Özgen (Ed.), *Günümüz dünya sorunları içinde* (s. 71-105). Ankara: Eğiten Kitap.
- Özsoy, S. & Çetinkaya, A. (2014). Nitel araştırma desenlerinden gömülü kuram (Grounded Theory). *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 30(1), 153-164.
- Öztürk, C. (2011). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış, C. Öztürk (Ed.) *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*, (s. 1-31). Ankara: Pegem Akademi.
- Öztürk, C. (2015). Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış. C. Öztürk (Ed.), *Sosyal bilgiler öğretimi içinde* (s. 2-30), Ankara: Pegem

- Patton, M. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd ed.) Thousand Oaks, CA: Sage.
- Pınar, A. & Akdağ, H. (2012). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının iklim, rüzgâr, sıcaklık, yağış, erozyon, ekoloji ve harita kavramlarını anlama düzeyi. *İlköğretim Online*, 11(2), 530-542.
- Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan günümüze vatandaşlık anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*, 3(0), 127-157.
- Powers, A. L. (2004). Teacher preparation for environmental education: Faculty perspectives on the infusion of environmental education into preservice methods courses. *The Journal of Environmental Education*, 35(3), 3-11.
- Sağlamgöncü, A. (2023). Sosyal bilgiler eğitiminde okuryazarlık: lisansüstü eğitimde gerçekleştirilen okuryazarlık araştırmaları. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 13(1), 253 – 276.
- Sarıgöl, B. (2022). 2018 Sosyal bilgiler öğretim programının dijital okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliğinin incelenmesi. *Kapadokya Eğitim Dergisi*, 3(1), 8-17.
- Seitz, R. Z. (2020). Rubber ducks to ecological citizenship: a review of practitioner-oriented research on ecological issues in the social studies. *Social Studies Research and Practice*, 15 (3), 261- 275
- Sevim, C. (2023). *Ortaokul öğrencilerinin ekolojik vatandaşlık düzeylerinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Bartın.
- Seyhan, O. (2014). Sosyal katılım kavramına ilişkin sosyal bilgiler öğretmen adaylarının metafor durumları. *Researcher*, 2(1), 34-43.
- Skill, K. (2012). The what, who, and how of ecological action space. *Sustainability*, 4(1), 1-16.
- Spannring, R. (2019). Ecological citizenship education and the consumption of animal subjectivity. *Education Sciences*, 9(41), 1-20.
- Steward, F. (1991), 'Citizens of planet earth' in G. Andrews (ed.), *Citizenship* (pp. 65–75), London: Lawrence and Wishart.
- Strauss, A. & Corbin, J. (1998). *Basics of qualitative research: techniques and procedures for developing grounded theory*. Sage publications. California.

- Şama, E. (2003). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik tutumları. *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(2), 99-110.
- Şen, H., Kaya, A. & Alpaslan, B. (2018). Sürdürülebilirlik üzerine tarihsel ve güncel bir perspektif. *Ekonomik Yaklaşım*, 29(107), 77-101.
- Şenel, A. (2014). *Siyasal düşünceler tarihi*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Teke, B. (2023). Gömülü teori yaklaşım türlerinin karşılaştırmalı bir incelemesi. *Muallim Rifat Eğitim Fakültesi Dergisi (MREFD)*, 5(2), 190-203.
- Teksöz, G., Şahin, E. & Ertepinar, H. (2010). Çevre okuryazarlığı, öğretmen adayları ve sürdürülebilir bir gelecek. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 39, 307-320.
- TEMA. (2023). Ortaokul TEMA Eğitim Programı. <https://www.tema.org.tr/calismalarimiz/egitim/doga-egitim-programlari/ortaokul-tema> sayfasından erişilmiştir.
- Tırış, G. (2018). *Ekolojinin Siyasallaşması ve Ekolojik Yurttaşlık*. Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.
- Turan, S., & Koç, A. (2021). Fen bilimleri ve sosyal bilgiler öğretim programlarının çevre eğitimi açısından değerlendirilmesi. *Gazi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 178-195.
- Uğurlu, N. B. (2009). Sosyal bilgiler eğitiminde teknoloji araçlarının kullanımı. M. Safran (Ed.), *Sosyal Bilgiler Öğretimi* (s. 244 – 262). 1. Baskı Ankara: Pegem
- UNESCO. (2015). *Transforming our world: the 2030 agenda for sustainable development*. <https://sdgs.un.org/goals> sayfasından erişilmiştir.
- UNICEF. (2022). *Su ve küresel iklim krizi hakkında bilmeniz gereken 10 şey*. <https://www.unicef.org/turkiye/hikayeler/su-ve-k%C3%BCresel-iklim-krizi-hakk%C4%B1nda-bilmeniz-gereken-10-%C5%9Fey> sayfasından erişilmiştir.
- United Nations. (2016). *Sustainable Development Goals*. <https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-> sayfasından erişilmiştir.
- United Nations. (2020). *Convention on the Rights of the Child*. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-child> sayfasından erişilmiştir.
- Urquhart, C. (2018). *Nitel araştırmalar için temellendirilmiş kuram* (Z.Ünlü ve E.Külekçi, Çev.). Ankara: Anı

- Uysal, C. (2018). *Sınıf öğretmeni adaylarının ekolojik vatandaşlık düzeylerinin belirlenmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu.
- Ünal, F. (2019). *Vatandaşlık yaklaşımları vatandaşlık bilinci karma araştırma örneği*. Ankara: Pegem
- Ünsal, A. (1998). *75 yılda tebaa'dan yurttaşa doğru*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür
- Valencia Saiz, A. (2005), 'Globalisation, cosmopolitanism and ecological citizenship', *Environmental Politics*, 14(2), 163–78.
- Veri Kaynağı. (2020). *Türkiye'de çevre bilinci*. <https://www.verikaynagi.com/genel/turkiyede-cevre-bilinci/sayfasından> erişilmiştir.
- Widyanti, T. (2020). Strengthening ecological citizenship through social studies based on the values of multicultural society. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research*, Volume 525.
- Wolf, J. (2007). *The ecological citizen and climate change*. Tyndall centre for Climate change research school of environmental sciences. Norwich: University of East Anglia.
- Wolf, J., Brown, K. & Conway, D. (2012). Ecological citizenship and climate change: perceptions and practice. *Environmental Politics*, 18(4). 503-521.
- World Economic Forum. (2019). "Our house is on fire." 16 year-old Greta Thunberg wants action. <https://www.weforum.org/agenda/2019/01/our-house-is-on-fire-16-year-old> sayfasından erişilmiştir.
- Yalçınkaya, A. (2013). Reform ve rönesans. M.A. Ağaoğulları (Ed.), *Batı'da Siyasal Düşünceler içinde* (s. 289-318). İstanbul: İletişim.
- Yazıcı, H., Kıvrak, E., Koca, N., Koca, M. K., Gökdemir, A., & Ekiz, E. (2021). Benefits of an Ecology-Based Nature Education Program: An Evaluation on the Basis of Participants' Experiences. *Eğitim ve Bilim*, 46(208), 125-155.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin. 11. Baskı
- Yılmaz, B. (2017). *Küreselleşme ve 21. yüzyılda çözüm bekleyen sorunlarımız*. Anadolu Ajansı Analiz. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz> sayfasından erişilmiştir.

YÖK (2018). Sosyal bilgiler öğretmenliği lisans programı.
<https://www.yok.gov.tr/Documents/Kurumsal> sayfasından erişilmiştir.

Yurttaş, A., Erdaş Kartal, E., Çağlar, A. & Yurttaş, A. (2021). Temel eğitimde görev yapan öğretmenlerin ekolojik vatandaşlık düzeylerinin incelenmesi. *International Social Sciences Studies Journal*, 7(85), 2905-2916.

EKLER

EK 1. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

Değerli Katılımcı,

Doktora tez çalışmamın temel verilerini oluşturacak olan bu çalışmaya katıldığınız için teşekkür ederim. Görüşmeden elde edilen bilgiler bilimsel amaçla kullanılacak ve kişisel bilgileriniz saklı tutulacaktır. Ayrıca bu araştırma için Gazi Üniversitesi Etik Komisyonu’ndan “E.585074 numarası” ile gerekli izin alınmıştır.

Sizden beklentim yönelteceğim sorulara samimiyetle ve açık bir şekilde yanıt vermenizdir. Sizin bana sormak istediğiniz sorularınız ya da iletmek istediğiniz görüşleriniz varsa görüşmeye başlamadan önce sorabilirsiniz. Görüşme başladıktan sonra araştırmadan dilediğiniz vakitte ayrılabileceğinizi taahhüt ederim. İzninizle görüşmeye başlamak istiyorum.

Caner Dallı

Gazi Üniversitesi

Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Doktora Programı öğrencisi

Sorular

1) Ekolojik vatandaşlık kavramının sizde ne çağrıştırdığını anlatır mısınız?

- Kendinizi ekolojik vatandaş olarak tanımlar mısınız? Sizi ekolojik vatandaş olmaya yönelten durumlar nelerdir?
- Ekolojik vatandaş olduğunuzu nasıl keşfettiniz?
- Doğayı ve iklimi korumak için atacağınız en önemli adım ya da adımlardan bahseder misiniz?

2) Çevreyi ve iklimi koruma konusunda kendinizde ne gibi “sorumluluklar” hissediyorsunuz, bize açıkla mısınız?

- Yaşadığımız dünyada canlılar ve çevre açısından “hak ve adalet” kavramları doğrultusunda yaşamının mümkün olup olmadığını nasıl değerlendirirsiniz?
- Eskiden birinin giysisi ya da bir çift ayakkabısı eskidiğinde giysisini onarır ve ayakkabısını da tamirciye götürürdü. Şimdiye atıyoruz ve hemen yerine yenilerini alıyoruz. Her yıl yalnızca Türkiye’de yaklaşık 100 bin ton plastik şişe çöplükleri boyluyor. Bu örneklerden yola çıkarak “sürdürülebilirlik kavramını” yaşanabilir bir dünya bakış açısıyla değerlendirir misiniz?
- Yeryüzündeki herkes bir ağaç dikseydi, bugün karbondioksiti temizleyecek 7 milyar ağacımız daha olurdu. Duş alma süremizi 3 dakika azaltırsak, her gün 30 litre suyu boşa akmaktan kurtarabiliriz. Bu ve benzeri örnekleri çoğaltmak için “öz denetim kavramının” önemini anlatır mısınız?

3) Doğayı ve iklimi korumak adına üyesi olduğunuz bir Sivil Toplum Kuruluşu var mı? Yakın gelecekte ekolojik bir vatandaş olma ümidiyle bir Sivil Toplum Kuruluşuna katılır mısınız?

- Doğayı ve çevreyi korumak adına ilham kaynağınız nedir, bize anlatır mısınız?

- 4) Yaşadığınız çevreyi koruma ile ilgili bazı haklara sahipsiniz. Anayasamızın 56. maddesinde geçen “Herkes sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir.” maddesini nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Bu alanla ilgili bildiğiniz başka anayasa veya kanun maddesi var mı, açıklar mısınız?
 - Siz çevreyi koruma ile ilgili bir hak yazmak isteseniz burada önceliğiniz hangi alan olurdu, nedenini belirtir misiniz? (Hava, su, gıda, iklim değişikliği gibi...)
 - Bize yukarıdaki örnekte geçtiği gibi bir çevre hakkı yazar mısınız?
- 5) Ekolojik vatandaş olmak için uzun yıllar okula gitmek ve çok okul bitirmek gerekmez. Sosyal Bilgiler dersinin önemli bir amacı da etkin vatandaş yetiştirmektir. Günümüzde ise etkin vatandaşın yanında ekolojik vatandaş ve ekolojik bir toplum yetiştirmeliyiz. Bu anlamda Sosyal Bilgiler dersi ekolojik vatandaşları yetiştirme amacını nasıl keşfedecektir?
- 6) Son günlerde yaşanan çevre felaketleri ve iklim krizlerini görüyoruz. Yaşanılan bu krizlerin önümüzdeki yıllarda da artarak devam edeceği öngörülüyor. Bu durum sizin geleceğe bakışınızda ne gibi endişeler doğurmaktadır?
- Bu endişeleri gidermek adına 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında yer alan; özel amaçlar, beceriler, değerler ve kazanımların yeterli olup olmadığını değerlendirir misiniz? Sizce Sosyal Bilgiler dersi bu endişeleri gidermek için yeterli güce ve etkiye sahip midir?
- 7) Sosyal Bilgiler dersinin çevreyi tanımanız ve korumanız, iklimleri ve doğa olaylarını öğrenmeniz, etkin bir ekolojik vatandaş olarak haklarınızı bilmeniz konusunda size sunduğu katkıları nasıl değerlendirebilirsiniz?
- 8) Lisans düzeyinde aldığınız derslerin ilerideki öğrencilerinizde ekolojik vatandaşlık yeterliği sağlamasında etkisini ve katkısını yorumlar mısınız?
- 9) Çevreyi ve doğayı koruyan ekolojik bir anayasa yapmak isteseniz bu anayasanın olmazsa olmaz ilk üç maddesi ne olurdu?
- 10) Bunlar dışında görüşme konumuzla ilgili eklemek istedikleriniz varsa belirtir misiniz?

Katılımınız için çok teşekkür ederim.

EK 2. Etik Kurul

Evrak Tarih ve Sayısı: 13.03.2023-E.610170

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ
Etik Komisyonu

Sayı : E-77082166-302.08.01-610170
Konu : Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

13.03.2023

Dağıtım Yerlerine

Daha önce 09.02.2023 tarihli ve E.585074 sayılı yazımız ile onay alan 2023-156 kod numaralı, Üniversitemiz Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı **Doktora Öğrencisi Caner DALLI'nın, Doç.Dr.Ercenk HAMARAT'ın** danışmanlığında yürüttüğü **"Sosyal Bilgiler Dersini Öğrencilerin Ekolojik Vatandaşlığı Bağlamında Değerlendirmek: Bir Gömülü Teori Çalışması"** başlıklı tez çalışması hakkında Tez Danışmanı Doç.Dr.Ercenk HAMARAT'tan alınan 03.03.2023 tarihli dilekçe Komisyonumuzun **09.03.2023** tarih ve **04** sayılı toplantısında görüşülmüştür.

Dilekçede; çalışmanın Malatya İlinde ortaokul öğrencileri ile yapılması planlandığı, ancak; 06 Şubat 2023 tarihinde Kahramanmaraş'ta yaşanan depremde, araştırmanın yapılacağı okulların yıkılması nedeniyle, çalışmanın yöntem kısmında değişiklik yapılmadan "öğretmen adayları" ile yapılması ile ilgili talebin uygun olduğuna oybirliği ile karar verilmiş ve karara ilişkin imza listesi ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi rica ederim.

Prof. Dr. İsmail KARAKAYA
Komisyon Başkanı

Ek:1 Liste

DAĞITIM

Gereği:

Sayın Doç. Dr. Ercenk HAMARAT

Bilgi:

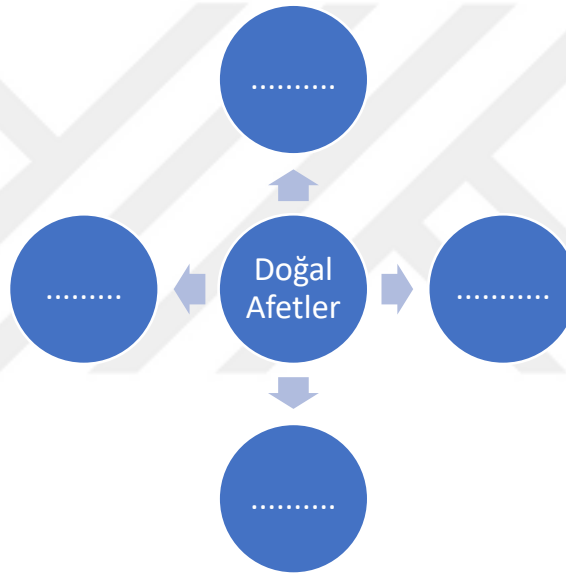
Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğüne

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

Bu bel

EK 3. Sosyal Bilgiler Dersi Ekolojik Vatandaşlık Etkinlik Planı I

BÖLÜM I
SINIF: 5
ÖĞRENME ALANI: İNSANLAR, YERLER VE ÇEVRELER
KONU: Doğal Afetler ve Etkileri
SÜRE: 40 + 40 + 40
BÖLÜM II
KAZANIMLAR: 5.3.4.Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. 5.3.5. Afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.
ÖNEMLİ KAVRAMLAR: Ekoloji, doğal afet türleri, afete dayanıklı kentler
KAZANDIRILMASI HEDEFLenen BECERİ VE DEĞERLER: Doğal çevreye duyarlılık ve dayanışma gibi değerlerle harita okuryazarlığı, çevre okuryazarlığı ve gözlem gibi becerilerin de öğrenciler tarafından edinilmesi
ÖĞRETME – ÖĞRENME YÖNTEM VE TEKNİKLERİ: Anlatım Yöntemi, Tartışma Yöntemi, Gezi, Kavram Haritası, Altı Şapkalı Düşünme
KULLANILAN EĞİTİM TEKNOLOJİLERİ ARAÇ GEREÇLERİ: Google Classroom, Canva
BÖLÜM III GİRİŞ: Sosyal Bilgiler öğretmeni; insanlar, yerler ve çevreler öğrenme alanında yer alan “Neden Oldu?” ve “Doğal Afetler ve Etkileri” konularında öğrencilerine bilgiler vermeye başlamadan önce konunun öğrencilerde farkındalık oluşturması adına kavram çalışması yaptırmak istemiştir. KAVRAM ÇALIŞMASI: Bu kavram haritasında öğrencilerinden, doğal afetlere maruz kalan insanların hangi duyguları hissettiklerine yönelik düşüncelerini öğrenmek istemiştir. Bu düşüncelerini almadan önce öğrencilerine aşağıda yer alan resimleri kısa bir süreliğine göstermektedir.

Sosyal Bilgiler öğretmeni çevre sorunları ve doğal afetler kavramının tanımını yaptıktan sonra öğrencilerine ders kitabından (MEB 5. Sınıf Ders Kitabı, Ata Yayıncılık) 78. sayfayı açtırarak ülkemizde ve dünyada yaşanan doğal afetlerle ilgili bilgileri birlikte tartışarak yaşadıkları yerdeki doğal afetlerin örneklerini vermektedir. Konunun pekişmesi ve öğrencilerin dikkatini toplamak adına AKUT tarafından hazırlanan yaklaşık 15 dakikalık depreme hazırlık videosunu izletmiştir. (<https://www.youtube.com/watch?v=G1sHBXX88GI>)

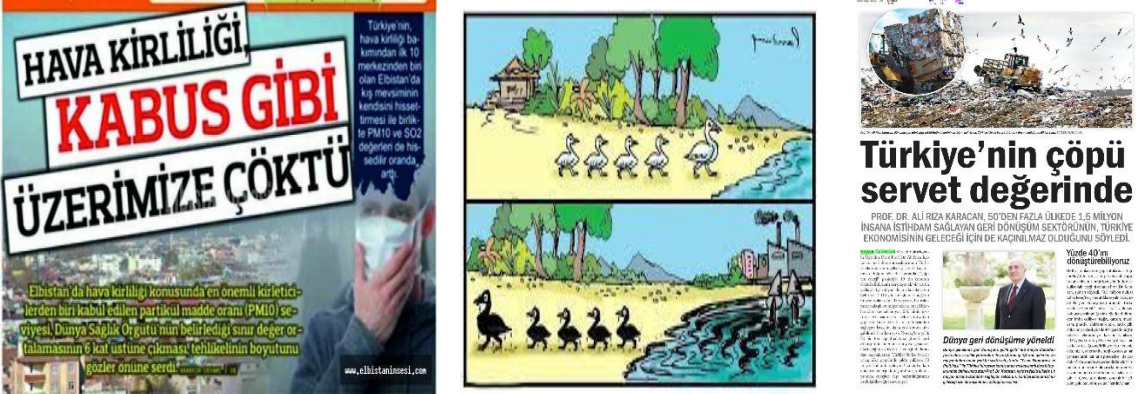
Bu kısa bilgileri verdikten sonra öğrencileri ile birlikte şehrinde yer alan “Deprem Eğitimi Simülasyon Merkezi ve Bilim Atölyesi” gezisini düzenler. Öğrencilerinden yaşadıkları gezi ile ilgili deneyimlerini öğrenmek isteyen öğretmen onlardan bu deneyimleri resime, şiire, afişe ya da yazıya dökmelerini isteyip Google Classrooma göndermelerini istemiştir.

UYGULAMA:

Sosyal Bilgiler öğretmeni, öğrencilerine altı şapka tekniğini uygulamak istemiştir. Bu tekniği uygulamak için sınıfta öğrencileriyle daha önce kullandıkları atık malzemelerden şapkaları birlikte yapmışlardır. Daha sonra öğrencilerine üzerinde tartışacakları konuyu (Doğal Afetlerin ve Çevre Sorunlarının Etkileri) vererek kısa bir süre düşünmelerini istemiştir. Öğrencileri konuyu düşündükten sonra şapkaların etrafında toplanarak sırasıyla konu ile ilgili düşüncelerini dile getirmişlerdir.

BEYAZ ŞAPKA	Doğal afetler ve çevre sorunları ile ilgili neler biliyorsunuz? Afetleri ve çevre sorunlarını nasıl azaltabiliriz?
KIRMIZI ŞAPKA	Doğal afetlerin yaşanması ve çevrenin bozulması sizde ne gibi duygular hissettiriyor? Kendinizi diğer canlıların yerine koyarak düşününüz.
SARI ŞAPKA	Doğal afetler ve çevre sorunlarıyla ilgili bilinçli olmanın faydaları nelerdir?
SİYAH ŞAPKA	Doğal afetler ve çevre sorunlarının gün geçtikçe artacağı öngörülüyor. İnsanlar doğa olayları karşısında çaresiz hissediyor. Bu olayların insan yaşamındaki etkileri nelerdir?
YEŞİL ŞAPKA	Doğal afetler ve çevre sorunlarının etkilerini en aza indirmek için önerileriniz nelerdir?
MAVİ ŞAPKA	Doğal afetler ve çevre sorunları ile ilgili çıkarımlarınız nelerdir? Bu sorunlara karşı nasıl bir yaklaşım sergilemeliyiz?

EK 4. Sosyal Bilgiler Dersi Ekolojik Vatandaşlık Etkinlik Planı II

BÖLÜM I
SINIF: 6
ÖĞRENME ALANI: ÜRETİM, DAĞITIM VE TÜKETİM
KONU: ÜRETİYORUM, TÜKETİYORUM, BİLİNÇLİYİM
SÜRE: 40 + 40
BÖLÜM II
KAZANIMLAR: 6.5.2. Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder. Yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakların önemi vurgulanır.
ÖNEMLİ KAVRAMLAR: Geri dönüşümün önemini anlama, plastiğin yaşamımızdaki yerini sorgulama, sürdürülebilirliğin hayatımızdaki yeri
KAZANDIRILMASI HEDEFLenen BECERİ VE DEĞERLER: Doğal çevreye karşı duyarlılık, sorumluluk, çevre okuryazarlığı
ÖĞRETME – ÖĞRENME YÖNTEM VE TEKNİKLERİ: Anlatım Yöntemi, Tartışma Yöntemi, Gösterip-Yaptırma Yöntemi
KULLANILAN EĞİTİM TEKNOLOJİLERİ ARAÇ GEREÇLERİ: Google Classroom, Canva, Kahoot, Ders Kitabı
BÖLÜM III
GİRİŞ: Sosyal Bilgiler öğretmeni; üretim, dağıtım ve tüketim öğrenme alanında yer alan “Kaynaklarımızı Doğru Kullanıyorum” ve “Doğal Kaynaklar Sınırsız Değildir” konularında öğrencilerine bilgiler vermeye başlamadan önce konunun tartışılması için aşağıda yer alan gazete haberlerini ve karikatürü sunmuş ve öğrencilerden konu ile ilgili fikirlerini almıştır.

(https://www.trthaber.com/etiket/cevre-kirliligi/)

- Dünya üzerindeki plastik parçaların sayısı söz konusu olduğunda trilyonlardan söz ediliyor. Yalnızca okyanuslarda 5 trilyondan fazla plastik madde olduğu tahmin ediliyor.
- Her yıl yalnızca Türkiye’de yaklaşık 100 bin ton plastik şişe çöplükleri boyluyor.
- Enerji üretimi, atmosfere zehirli gazların ve sera gazların salınımına sebep olur. Elektrik üretim yöntemlerinin büyük bir çoğunluğunu ağaçlar, kömür, doğalgaz gibi dünyanın doğal kaynaklarını tüketir. Daha az enerji kullanmak bu sınırlı kaynakların korunmasını sağlar.

Sosyal Bilgiler öğretmeninin konu ile ilgili verdiği bu temel bilgilerden yola çıkarak konu ile bağlantılı akıllı tahtadan şu videoyu açmaktadır: <https://www.youtube.com/watch?v> Yaklaşık 7 dakika süren video bitiminde öğretmen sınıfta konu ile ilgili hem kendisinin verdiği temel bilgiler hem de ders kitabının 170-174 sayfa aralığında (MEB 6. Sınıf Ders Kitabı) yer alan konularla birlikte izlenen videonun tartışılması adına “çember tartışma tekniği” oluşturarak konuyu değerlendirmiştir.

Dersin sonuna doğru tartışmayı karara bağlayan Sosyal Bilgiler öğretmeni öğrencilerine akıllı tahta üzerinden Canva (https://www.canva.com/tr_tr/) programını açarak konu ile ilgili bir afiş örneği hazırlamıştır. Öğrencilerinden ilgili konu başlığı ile bir afiş hazırlayıp sanal sınıf uygulamaları olan Google Classroom’da paylaşımlarını istemiştir.

UYGULAMA:

Sosyal Bilgiler öğretmeni, öğrencilerine derse gelirken kumaş parçaları, büyük iplik ve iğne getirmelerini istemiştir. Plastik poşetlerin ülkemizde 2019 yılından itibaren ücretli kullanılmaya başlanmış ve “sıfır atık projesi” kapsamında yer alan bu uygulama ile poşet kullanımı %70 düşmüştür. Sosyal Bilgiler öğretmeni bu amaç kapsamında katlandığında çok küçülen minik bez çantaları eski giysilerden, özellikle de küçülen ve delinen tişörtler ya da işine yaramayan kumaş parçalarından kendi bez çantalarını öğrencilerine sınıfta göstererek yaptırmış hem ev ekonomisine hem de geri dönüşüme ve sürdürülebilir yaşama katkı sunmuştur.

Son olarak Sosyal Bilgiler öğretmeni öğrencilerine Kahoot üzerinden konunun anlaşılıp anlaşılmadığına yönelik eğlenceli bir değerlendirme sınavına tabii tutmuştur.

EK 5. Sosyal Bilgiler Dersi Ekolojik Vatandaşlık Etkinlik Planı III

BÖLÜM I
SINIF: 7
ÖĞRENME ALANI: KÜRESEL BAĞLANTILAR
KONU: Küresel Sorunlara Çözüm Üretiyorum
SÜRE: 40 X 6 = 240
BÖLÜM II
KAZANIMLAR: 7.7.4. Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.
ÖNEMLİ KAVRAMLAR: İklim değişikliği, küresel ısınma, karbon ayak izi, ekolojik vatandaşlık, ekolojik bilinç
KAZANDIRILMASI HEDEFLenen BECERİ VE DEĞERLER: Değer: Barış ve saygı Beceri: İş birliği, problem çözme ile kalıp yargı ve ön yargıyı fark etme
ÖĞRETME – ÖĞRENME YÖNTEM VE TEKNİKLERİ: Anlatım Yöntemi, Tartışma Yöntemi, Beyin fırtınası
KULLANILAN EĞİTİM TEKNOLOJİLERİ ARAÇ GEREÇLERİ: Google Classroom, Canva, Ders Kitabı, Akıllı tahta uygulamaları, Web 2.0 araçları, Yapay Zeka Araçları
BÖLÜM III GİRİŞ: Sosyal Bilgiler öğretmeni; küresel bağlantılar öğrenme alanında yer alan “Küresel Sorunlara Çözüm Üretiyorum” konusunda öğrencilerine dünyayı etkileyen sorunların neler olduğunu ve bu sorunların hayatımıza olan etkilerini tartışmak adına ders kitabının 232. (MEB yayınları) sayfasında yer alan görsellerden de faydalanarak konuya giriş yapmıştır. Daha sonra aldığı cevaplardan da yola çıkarak öğrencileriyle birlikte toplumu küresel sorunlar hakkında bilgilendirmek adına sanal bir sergi ve dergi hazırlamak üzere bilgilendirmeye başlamıştır. Sınıftaki öğrencilerini ikiye gruba ayırarak dergi ve sergi hazırlayacak öğrencilerini belirlemiştir. UYGULAMA 1: Birinci grupta yer alan öğrencilerine sanal sergi hazırlamaları için gerekli bilgileri vermeye başlamıştır. Bunun için öğrencilerinin arasından bir sergi koordinatörü seçerek hazırlanacak çalışmaların içeriklerini bildirmelerini istemiştir. Daha sonra öğrencilerine (https://www.youtube.com/watch?v=DgdpEKkR7g4) sayfasından sanal serginin nasıl hazırlanacağına yönelik eğitici bir video izletmiştir. Öğrencilerin sanal sergilerini hazırlayacakları araç (https://www.artsteps.com/) olarak belirlenmiştir. Artsteps’e kolaylıkla üye olduktan sonra öğrenciler sergilerini hazırlamak için işe koyulacaktır.

Öğrencilerin hazırladıkları sanal sergi daha sonra aileleri ve okuldaki diğer öğrencilerle paylaşmak üzere okulun web sitesine eklenmiştir.

UYGULAMA 2

Diğer grupta yer alan öğrencilerine birer gazeteci görevi veren Sosyal Bilgiler öğretmeni yapay zeka araçlarıyla bir dergi hazırlamalarını istemiştir. Bunun için dergiye bir genel yayın yönetmeni seçmiştir. Genel yayın yönetmeni ile yapılan toplantının ardından dergide görev alacak gazetecilere bildirilmek üzere şu görevler verilmiştir.

Görevler:

- Başta iklim değişikliği olmak üzere küresel sorunlarla ilgili topluma düşen sorumlulukların neler olduğunu anlatan yazılar yazmak.
- Derginin konu ile ilgili görsellerle desteklenmesini sağlamak
- Dergide verilen bilgiler için kaynak göstermek
- Çalışmanın iki ders saati içerisinde bitirilmesini sağlamak

Sosyal Bilgiler öğretmeni derginin üyelerine çalışmalarını hazırlayacakları yapay zeka araçlarını nasıl kullanacakları ile ilgili akıllı tahtadan bilgiler vermiştir. Bu bilgilere ek olarak yine kullanacakları yapay zeka araçlarını tanıtan iki ayrı video izletmiştir. ChatGPT için (<https://www.youtube.com/watch?v=0nT5XQbp1N0>) ve DALL-E için (<https://www.youtube.com/watch?v=S7sbw09713E>) iki ayrı video izletmiştir. Öğrenciler çalışmalarını tamamladıklarında ortaya toplumu küresel sorunlar hakkında bilinçlendiren bir dergi çıkması planlanmıştır.

“GAZİLİ OLMAK AYRICALIKTIR”